

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Dovilė Kleinauskaitė

Edukologijos magistrantūros studentė
(Vaikų teisių apsaugos vadybos specializacija)

**PAAUGLIŲ DELINKVENTINIO ELGESIO PREVENCIJOS VADYBINĖS
GALIMYBĖS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas
doc. dr. Rolandas Paulauskas

Šiauliai, 2012

Darbas originalus.....Dovilė Kleinauskaitė

Darbo turinys

SĄVOKOS IR TERMINAI	3
SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
ĮVADAS	6
1. DELINKVENTINIO ELGESIO SAMPRATA IR JO FORMAVIMOSI YPATUMAI	9
1.1. Delinkventinio elgesio samprata	9
1.2. Delinkventinis elgesys paauglystės amžiaus tarpsnyje	13
1.3. Veiksniai, įtakojantys paauglių delinkventinį elgesį	15
2. PAAUGLIŲ DELINKVENTINIO ELGESIO PREVENCIJA BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE	19
2.1. Paauglių delinkventinio elgesio prevencija	19
2.2. Paauglių delinkventinio elgesio prevencija bendrojo lavinimo mokykloje.....	25
3. METODIKA IR TYRIMO ORGANIZAVIMAS	33
3.1. Tyrimo metodika	33
3.2. Tyrimo organizavimas ir imtis	33
4. TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ	35
4.1. Demografiniai tyrimo duomenys.....	35
4.2. Paauglių delinkventinio elgesio apibūdinimas	37
4.3. Paauglių delinkventinio elgesio pasireiškimo bendrojo lavinimo mokykloje tyrimo rezultatai	39
4.4. Paauglių delinkventinio elgesio prevencijos priemonių ir būdų įgyvendinimo bendrojo lavinimo mokykloje tyrimo rezultatai	41
4.5. Paauglių delinkventinio elgesio prevencijos vadybinių galimybių bendrojo lavinimo mokykloje tyrimo rezultatai.....	46
IŠVADOS	53
REKOMENDACIJOS	55
LITERATŪRA	56
PRIEDAI	61

SAVOKOS IR TERMINAI

Agresyvus elgesys – tai toks elgesys, kurio pagrindinis tikslas yra fiziškai arba psichologiškai sužeisti kitą žmogų arba organizmą, kitaip sakant, tai tam tikra elgsenos aktų seka, kuria siekiama tiesioginės žalos kitam subjektui (Žukauskienė, 2006).

Asocialus elgesys – tai tokie poelgiai arba visuma poelgių, kurie pažeidžia konkrečioje socialinėje struktūroje priimtas teisės, moralės normas ar egzistuojančias tradicijas ir papročius (Valickas, 1997).

Delinkventas – tai faktiškai padidintos rizikos vaikai ir paaugliai, kuriems taikomos visuomeninio poveikio priemonės (Valickas, 1997).

Delinkventinis elgesys – tai smulkūs nusižengimai, moralinių elgesio normų pažeidimai, kurie nesukelia rimto pavojaus ir nepadaro didelės žalos (pvz., tai gali būti nedisciplinuotas, konfliktiškas elgesys, epizodiškas alkoholio vartojimas, bėgimas iš pamokų ir pan.) (Valickas, 1997).

Kriminalinis elgesys – neteisėti, pažeidžiantys įstatymus veiksmai, už kuriuos gresia atitinkama teisinė atsakomybė bei gali būti iškelta baudžiamoji byla pagal atitinkamus baudžiamojo kodekso straipsnius (Leliūgienė, 2003).

Nusikaltimų prevencija – poveikio nusikalstamumui priemonė, kuria siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, nustatant ir pašalinant bendrąsias nusikaltimų priežastis bei sąlygas, taip pat individualiai veikiant asmenis, kurie linkę daryti nusikaltimus ar ateityje gali tapti nusikaltėliais arba nusikaltimų aukomis (Justickis, Gečėnienė, Čepas, 2005).

Prevencija – įvairūs auklėjimo metodai, kuriais siekiama užbėgti už akių įvykiams, nesuderinamiems su morale ir teisės normomis (Kučinskas, Kučinskienė, 2000).

Vadyba – veikla, kuria organizuotai siekiama užsibrėžtų tikslų (Želvys, 2003).

SANTRAUKA

PAAUGLIŲ DELINKVENTINIO ELGESIO PREVENCIJOS VADYBINĖS GALIMYBĖS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE

Magistro darbas

Tyrimo aktualumas. Lietuvoje ryškėjant socialiniai atskirčiai, didėjant nepritekliui, nedarbo lygiui bei emigracijai (t.y. tėvams išvykstant į kitas šalis palikus savo atžalas tėvynėje), augant visuomeniniam abejingumui atsiranda vis didesnės galimybės nepilnamečių delinkventiniam elgesiui. Vis sudėtingesnės vaikų ir paauglių elgesio nukrypimų apraiškos pastebimos ir bendrojo lavinimo mokyklose. Kadangi paaugliai yra viena jautriausių socialiniams pokyčiams visuomenės grupių, itin svarbu pozityviais metodais ugdyti jų vertybių sistemą, o ankstyvoji prevencija yra efektyviausias būdas pasiekti maksimalių rezultatų. Tai tarsi investicija į ateitį, kadangi bet koks nepilnamečių asmenų elgesio nukrypimas ateityje gali tapti nusikalstama veika.

Tikslas – išanalizuoti paauglių delinkventinio elgesio prevencijos vadybines galimybes bendrojo lavinimo mokykloje.

Tyrimo objektas – paauglių delinkventinio elgesio prevencijos vadybinės galimybės bendrojo lavinimo mokykloje.

Tyrimo metodika. Atliekant tyrimą naudotas anketinės apklausos metodas. Parengta 17 klausimų blokų uždaro tipo anketa. Klausimai suskirstyti į 5 blokus: 1) Bendroji informacija apie respondentą; 2) Delinkventinio elgesio apibūdinimas; 3) Delinkventinio elgesio pasireiškimas bendrojo lavinimo mokykloje; 4) Delinkventinio elgesio prevencijos priemonių naudojimas bendrojo lavinimo mokykloje; 5) Delinkventinio elgesio prevencijos vadybinės galimybės bendrojo lavinimo mokykloje. Tyrimo imtį sudaro 153 respondentai: 140 visų Plungės miesto bendrojo lavinimo mokyklų mokytojai, 9 administracijos darbuotojai, 3 soc. pedagogai ir 1 psichologas (iš viso). Tyrimas grindžiamas socialinio konstruktyvizmo teorija.

Išvados. Tyrimo hipotezė, kad dažniausiai pasireiškiančių delinkventinio elgesio formų bendrojo lavinimo mokykloje yra susijusios su paauglių verbaliniu smurtu ir netinkamu elgesiu su bendraamžiais, pasitvirtina, kadangi nustatytas dažnas mokinių necenzūrinių žodžių vartojimas bei šiurkštus elgesys su kitais mokiniais. Nustatyta, kad maksimaliai neišnaudojamos pedagogų kvalifikacijos kėlimo galimybės, dirbant su delinkventinio elgesio paaugliais. Nepaisant vykdomo prevencinio darbo įvairovės bendrojo lavinimo mokykloje, galima teigti, kad paauglių delinkventinio elgesio prevencijos vadybinės galimybės bendrojo lavinimo mokykloje nėra efektyviai įgyvendinamos.

SUMMARY

PROSPECTS OF ADOLESCENT DELINQUENCY PREVENTION MANAGEMENT IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS

Master's Thesis

Relevance of the research. In Lithuania social exclusion is developing, poverty, unemployment and emigration figures are increasing (i. e. parents are leaving their home country and their children), public indifference is growing, therefore there are more opportunities for adolescent delinquency. More complex anomalies of child and adolescent behaviour are observed in general education schools. As adolescents is one of the most sensitive to changes social groups, it is very important to develop positive approaches to their value system, and early prevention is the most effective way to achieve maximum results. It is like an investment in the future, since any minor deviation in behaviour may become a criminal offence.

Aim of thesis is to analyse the prospects of adolescent delinquency prevention management in general education schools.

Object of the research is the prospects of adolescent delinquency prevention management in general education schools.

Methodology of the research. Within a research, a questionnaire method was used. A block questionnaire of 17 close-ended questions was prepared. The questions were divided into 5 blocks: 1) General information about respondents; 2) Description of the delinquency; 3) Manifestation of the delinquency in general education schools; 4) Delinquency prevention measures used in general education schools; 5) Prospects of adolescent delinquency prevention management in general education schools. The research sample consists of 153 respondents: 140 teachers from Plunge general education schools, 9 members of the administrative staff, 3 social pedagogues and 1 psychologist (in total). The research is based on the social constructivism.

Findings. The research hypothesis that the most commonly occurring forms of delinquent behaviour in general education schools are associated with adolescent verbal abuse and inappropriate behaviour with peers has been confirmed, because pupils often use obscene words and harsh treatment of other pupils. The research has found that teacher training opportunities for working with delinquent adolescents are not used for maximum efficiency. Despite different types of preventive work used in general education schools, it can be argued that the prospects of adolescent delinquency prevention management in general education schools are not effectively cultivated.

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Lietuvoje ryškėjant socialiniai atskirčiai, didėjant nepritekliui, nedarbo lygiui bei emigracijai (t.y. tėvams išvykstant į kitas šalis palikus savo atžalas tėvynėje), augant visuomeniniam abejingumui atsiranda vis didesnės galimybės nepilnamečių delinkventinio elgesio pasireiškimui. Šia socialine problema daug mokslininkų (G. Babachinaitė, A. Dapšys, V. Justickis, A. Čepas (1984), R. Paulauskas (1988) ir kt.) domėjosi Lietuvai dar neatgavus nepriklausomybės.

Kadangi sąvoka delinkventiškas turi daug sinonimų (asocialus, nusikalstamas, kriminalinis, agresyvus ir pan. elgesys), todėl šio reiškinių ištirtumas yra išsamus. Asocialaus elgesio sampratą analizavo G. Valickas (1997, 2007), R. Žukauskienė (1999, 2006) ir kt. Apie kriminalinio elgesio psichologiją rašė I. Leliūgienė (2003). Be to ši tyrėja, kaip ir A. Acus (2000), V. Šlapkauskas (2004), nagrinėjo deviantinio elgesio reiškinį. Delinkventinio elgesio sąvoką analizavo R. Paulauskas (1988), G. Valickas (1997, 2007), R. Žukauskienė (1999, 2006), L. Jovaiša (2007) ir kt. Socialines pedagogines delinkventinio elgesio prevencijos priemones nagrinėjo G. Kvieskienė (2000, 2003), I. Leliūgienė (2002), R. Braslauskienė, I. Jonutytė (2005), L. Abromaitienė (2006, 2009) ir kt.

Bendrojo lavinimo mokyklose daugėjant vaikų ir paauglių elgesio nukrypimų apraiškoms, joms tampant vis sudėtingesnėms, vertėtų daugiau dėmesio skirti nukentėjusiosios pusės teisių apsaugos užtikrinimui. Be to, kadangi paaugliai yra viena jautriausių socialiniams pokyčiams visuomenės grupių, itin svarbu pozityviais metodais ugdyti jų vertybių sistemą, o ankstyvoji prevencija yra efektyviausias būdas pasiekti maksimalių rezultatų. Tai tarsi investicija į ateitį, kadangi bet koks nepilnamečių asmenų elgesio nukrypimas gali tapti nusikalstama veika. Juolab, kaip teigia Lietuvos Respublikos statistikos departamentas, Lietuvoje užregistruotų nusikalstamų veikų (tarp jų ir nepilnamečių), 2008-2009 m. kasmet didėjęs 6-7 proc., 2010 m. sumažėjo 7 proc. ir siekė 77,7 tūkst., o 2011 m. duomenimis, pasiekė 79,5 tūkst. Kaip teigiama, 2010 m. kas dešimtą nusikalstamą veiką padarė 14-17 metų jaunuoliai, o kas vienuoliktas nepilnamečių padarytas nusikaltimas buvo sunkus arba labai sunkus. Teismai nuteisė 15,7 tūkst. asmenų, iš kurių netgi kas tryliktas buvo nepilnametis. Tokios nusikalstamo elgesio tendencijos turėtų dar labiau paskatinti visuomenės normų neatitinkančių poelgių pasireiškimą užuomazgų ieškojimą, prevencinių programų kūrimą bei kokybišką įgyvendinimą.

Tyrimo problema. Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai riboti kuriamos moksliskai pagrįstos koncepcijos, steigiamos institucijos, skatinančios socialiai priimtina nepilnamečių veiklą, apribojančios ir slopinančios socialiai nepriimtino paauglių elgesio apraiškas. Delinkventinio elgesio prevencinėje veikloje dalyvauja ir bendrojo lavinimo mokyklų bendruomenės, tačiau dažnai abejojama šių prevencinių programų efektyvumu. Ugdymo įstaigų

vadovai, pedagogai, kiti specialistai, patys moksleiviai įdeda daug pastangų, tačiau pastebima, kad dažnai nėra užtikrinamas programų vykdymo sistemiškumas, nežiūrima kompleksiskai, vengiama bendradarbiauti su kitomis institucijomis bei jaučiamas abejingumas ne tik įstaigos viduje, bet ir iš visuomenės narių. Kalbant apie delinkventinio elgesio prevencijos ir korekcijos vykdymą, pastebimas informacijos apie pedagogų taikomas prevencines priemones, švietėjišką, ugdomąją veiklą šioje srityje, trūkumas bei vadybinių galimybių neišnaudojimas.

Tyrimo objektas – paauglių delinkventinio elgesio prevencijos vadybinės galimybės bendrojo lavinimo mokykloje.

Tyrimo hipotezės:

1. Tikėtina, kad dažniausiai pasireiškiančios delinkventinio elgesio formos mokykloje yra susijusios su paauglių verbaliniu smurtu ir netinkamu elgesiu su bendraamžiais;
2. Tikėtina, kad maksimaliai neišnaudojamos pedagogų kvalifikacijos kėlimo galimybės, dirbant su delinkventinio elgesio paaugliais;
3. Tikėtina, kad paauglių delinkventinio elgesio prevencijos vadybinės galimybės bendrojo lavinimo mokykloje nėra efektyviai įgyvendinamos.

Tikslas – išanalizuoti paauglių delinkventinio elgesio prevencijos vadybines galimybes bendrojo lavinimo mokykloje.

Uždaviniai:

1. Mokslinės literatūros analizės pagrindu išnagrinėti delinkventinio elgesio prevencijos įgyvendinimo galimybes bendrojo lavinimo mokykloje;
2. Atskleisti paauglių delinkventinio elgesio pasireiškimo formas bendrojo lavinimo mokykloje;
3. Išnagrinėti prevencijos priemones ir būdus, naudojamus stengiantis užkirsti kelią paauglių delinkventinio elgesio pasireiškimui bendrojo lavinimo mokyklose;
4. Išanalizuoti delinkventinio elgesio paauglių prevencijos vadybines galimybes bendrojo lavinimo mokykloje.

Tyrimo metodologija. Socialinio konstruktyvizmo teorija yra grindžiama žiniomis apie socialinius reiškinius. Teigiama, kad pasaulis yra sukurtas, sukonstruotas, bet ne būtent toks, koks yra suteiktas ar duotas. Kadangi socialiniai konstruktyvistai tiria, pavyzdžiui, kaip organizacijos darbuotojai socialiai konstruoja neformalias bendradarbiavimo taisykles, kas ir kaip dalyvauja kuriant ir „primetant“ jas kaip objektyvias kitiems organizacijos nariams, koks yra šių taisyklių santykis su formaliomis taisyklėmis, ar visi organizacijos nariai vienodai dalyvauja jų kūrimo ir perkūrimo procese (Maslauskaitė, 2008), todėl ši teorija pasirinkta grindžiant atliekamą paauglių delinkventinio elgesio prevencijos vadybinių galimybių bendrojo lavinimo mokykloje tyrimą.

Tyrimo metodai:

Teoriniai – mokslinės literatūros ir dokumentų analizė.

Empiriniai – anketinė apklausa.

Statistiniai – naudojant programų paketą SPSS Statistics 17.0 for Windows.

Tyrimo imtis ir organizavimas. Vykdamas tyrimą, buvo pasirinkta patogioji respondentų atranka. Tyrimo imtį sudaro 153 respondentai iš Plungės miesto bendrojo lavinimo mokyklų.

Tyrimo etapai:

1. Pilotinis tyrimas (2012 sausio 16 – 23 dienomis);
2. Anketos validumo patvirtinimas (2012 sausio 30 d.);
3. Vykdoma apklausa (2012 sausio 30 – vasario 15 d.);
4. Atliekamas tyrimo duomenų apdorojimas ir analizė (2012 vasario 16 d. – gegužės 5 d.).

Darbo naujumas/reikšmingumas. Teoriniu aspektu socialines pedagogines delinkventinio elgesio prevencijos priemones analizuojančių mokslininkų nėra itin daug. Tokio pobūdžio problematiką nagrinėja V. Indrašienė (2004), R. Braslauskienė, I. Jonutytė (2005), O. Merfeldaitė (2007), R. Šalaševičiūtė (2011) ir kt. Todėl šiame magistro darbe buvo sisteminama mokslinė literatūra apie delinkventinio elgesio prevenciją, įtraukiant kitus socialinių normų neatitinkančio elgesio sinonimus. Tokiu būdu siekiama išsiaiškinti šio elgesio tendencijas bei efektyviausius prevencijos įgyvendinimo būdus. Praktiniu aspektu delinkventinio elgesio problemos taip pat yra mažai nagrinėjamos. Daugiausia mokslinių tyrimų apie paauglių elgesio nukrypimus atlikta patyčių, nusikalstamumo, agresyvaus elgesio ir pan. temomis. 2004 m. vykdytas tyrimas „Delinkventai Lietuvos mokyklose“ yra vienas didžiausių (A. Dobryninas, A. Poviliūnas, D. Tureikytė ir kt.), prevencija bendrojo lavinimo mokykloje nagrinėjama magistriniame darbe – „Technologinis ugdymas kaip IX-X klasių moksleivių delinkventinio elgesio prevencijos galimybė“ (Norkuvienė, 2010), o prevencijos vadybinės galimybės – „Delinkventinio elgesio paauglių prevencijos vadybinės galimybės bendrojo lavinimo mokykloje“ (Nikitina, 2011).

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, 4 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas (66, iš jų 10 užsienio autorių šaltiniai), 2 priedai. Darbe pateikiama 2 lentelės, 17 paveikslų. Darbo apimtis – 60 puslapių.

Darbo aprobacija. 2012 metais gegužės 10 dieną Šiaulių universiteto Edukologijos fakulteto Studentų mokslinių darbų konferencijoje buvo skaitytas pranešimas tema „Paauglių delinkventinio elgesio prevencijos vadybinės galimybės bendrojo lavinimo mokykloje“.

1. DELINKVENTINIO ELGESIO SAMPRATA IR JO FORMAVIMOSI YPATUMAI

1.1. *Delinkventinio elgesio samprata*

Kiekvienoje visuomenėje vyrauja tam tikros nusistovėjusios nuostatos bei elgesio normos. Vis dažniau ir vis daugiau atsiranda asmenų, kurie pažeidžia priimtas taisykles, taip pakenkdami kitiems visuomenės nariams. Tokį elgesį nagrinėja daugybė užsienio šalių bei Lietuvos mokslininkų. Stengdamiesi apibrėžti delinkventinio elgesio sąvoką, ypatumus, delinkventinio elgesio priežastis, kurdami tokį elgesį aiškinančias teorijas, bandoma išspręsti su delinkventiniu elgesiu susijusias visuomenės problemas.

Mokslinėje literatūroje gausu delinkventinio elgesio apibrėžimų. Šis terminas vartojamas teisės, pedagogikos, socialinės pedagogikos, socialinio darbo, psichologijos, sociologijos bei kt. moksluose, taip pat dažnai sutinkamas žiniasklaidoje, tačiau plačiajai visuomenei labiau žinomas kitomis formomis. Be to, apibūdinant delinkventinį elgesį, kitaip sakant, įvairius elgesio nukrypimus, vartojamos „deviantinio“, „asocialaus“, „antisocialaus“, „antivisuomeniško“, „amoralaus“, „nusikalstamo“, „kriminalinio“ elgesio ir kt. sąvokos. Kalbant apie vaikų, paauglių delinkventinį elgesį, galima sutikti tokių elgesio nukrypimus aiškinančių išsireiškimų, kaip „sunkiai auklėjamas vaikas“, „socialiai nepritapęs vaikas“, „pedagogiškai apleistas vaikas“ ir pan. Vartojamų sąvokų gausa parodo, kad elgesio nukrypimai mokslininkų suprantami nevienareikšmiškai. Magistro baigiamajame darbe siekiant išsamiai atskleisti delinkventinio elgesio aspektus, bus nagrinėjami ir šio termino sinonimai.

Elgesio nukrypimai gali būti labai įvairūs, todėl ir sąvokos, nusakančios juos, - labai įvairios.

Viena plačiausių ir išsamiausių, apimanti bene visus nukrypimus nuo vyraujančių socialinių normų – asocialaus elgesio sąvoka. Šį terminą itin detaliai išnagrino G. Valickas. Pasak jo, „asocialus elgesys – tai polideterminuotas reiškinys, kuriam formuojantis sąveikauja įvairaus lygmens faktorių grupės“ (Valickas, 1997, p. 7). Anot mokslininko, asocialus elgesys – tai tokie poelgiai arba visuma poelgių, kurie pažeidžia konkrečioje socialinėje struktūroje priimtas teisės, moralės normas ar egzistuojančias tradicijas ir papročius (Valickas, 1997).

Užsienio literatūroje terminas asocialus elgesys naudojamas apibūdinant šį elgesį, kaip smurtą prieš žmones ar gyvūnus, turto naikinimą, vagystes ir/ar rimtus taisyklių pažeidimus (Andreassen T. H., Armelius B-A, 2007). R. Žukauskienė (2006) asocialų elgesį aiškina gana panašiai. Tiesa, šis autorės apibūdinimas sutampa su agresyvaus elgesio apibrėžimu. Mokslininkės teigimu, tokiais veiksmais žodžiais arba fiziškai pakenkiama kitam asmeniui, gyvūnams, sunaikinama kitų nuosavybė, taip pat toks elgesys stipriai pažeidžia socialinius

artimiausios aplinkos lūkesčius. Autorė, kaip ir G. Valickas (1997), šiame apibūdinime užsimena apie žalos formas, kuri skiriasi savo pobūdžiu, stiprumo laipsniu. Kiekvienas visuomenės normų neatitinkantis elgesys iššaukia didesnę ar mažesnę žalą, kuri gali būti traktuojama kaip fizinė, materialinė bei psichologinė. Kiekvienas asmuo gali patirti tiek atskiras žalos formas, tiek jų derinius, o jos pasekmės gali būti ir trumpalaikės, ir ilgalaikės.

R. Žukauskienė (2006) asocialiam elgesiui taip pat priskiria kriminalinius nusikaltimus (žmogžudystės, kūno sužalojimai, seksualinė prievarta, vagystės, vandalizmas), narkomaniją, alkoholizmą, savižudybes, pabėgimus, valkatavimą, prostituciją. I. Leliūgienė (2003), kalbėdama apie kriminalinį elgesį, kuris apibūdinamas kaip neteisėti, pažeidžiantys įstatymus veiksmai, už kuriuos gresia atitinkama teisinė atsakomybė bei gali būti iškelta baudžiamoji byla pagal atitinkamus baudžiamojo kodekso straipsnius, jį sieja su nelegalia veikla, tokia kaip smurtas, vagystės, narkomanija.

Kita sąvoka, apibūdinanti asmenų elgesio nukrypimą nuo normų, apibrėžianti elgesį, kuris daugumos visuomenės narių yra smerktinas bei neleistas, neteisėtas – deviacija.

Sociologas A. Giddens (2005) deviaciją apibrėžia kaip nekonformistiškumą konkrečios normų aibės atžvilgiu, kai tuo tarpu šioms normoms pritaria nemaža dalis visuomenės narių. Tyrėjas A. Acus (2000), akcentuoja, kad deviantinis elgesys yra apibrėžtas reiškinys su skirtingais kintamaisiais dydžiais, kuriuos sudaro makrosocialiniai veiksniai, t.y. bendros socialinės, kultūrinės, etninės savybės, lemiančios bendriausius asmenybės socializacijos ypatumus, socialiniai – psichologiniai veiksniai, apibrėžiantys asmenybę bei pripažintas elgesio normas artimiausioje aplinkoje (šeimoje, bendraamžių grupėje) bei individualūs asmenybės veiksniai, apibūdinantys asmenybės savybes ir bruožus. Vis dėlto, kaip teigia V. Šlapkauskas (2004), vertėtų atkreipti dėmesį, kad vienoje visuomenėje tam tikri poelgiai gali būti deviacija, kitoje – norma, nes tokiam elgesiui įtakos turi kultūrinis kontekstas, tradicijos. Mokslininko manymu, deviantinis elgesys yra konkretaus elgesio vertybinis apibūdinimas, kurį išreiškia visuomenė. Taip pat daug ką lemia ir socialinis kontekstas. Pavyzdžiui, ikisantuokiniai lytiniai santykiai dar gana neseniai buvo smerkiami, o dabar tai tapo beveik norma, kitaip sakant vystantis, persiformuojant, kinta normos, nuostatos.

I. Leliūgienė (2003) deviacijos sampratą patikslina, teigdama, kad deviacijos reiškinys apima tokias sąvokas kaip delinkventinis, kriminalinis, deviantinis elgesys, kurie išskiriami ir kaip deviacijos tipai. Pasak autorės, asocialus elgesys, apie kurį jau kalbėta anksčiau, apima deviacijos sąvoką, todėl deviantinis elgesys yra sudedamoji asocialaus elgesio dalis. Taigi, delinkventinis elgesys – tai tarsi sudedamoji asocialaus elgesio dalis.

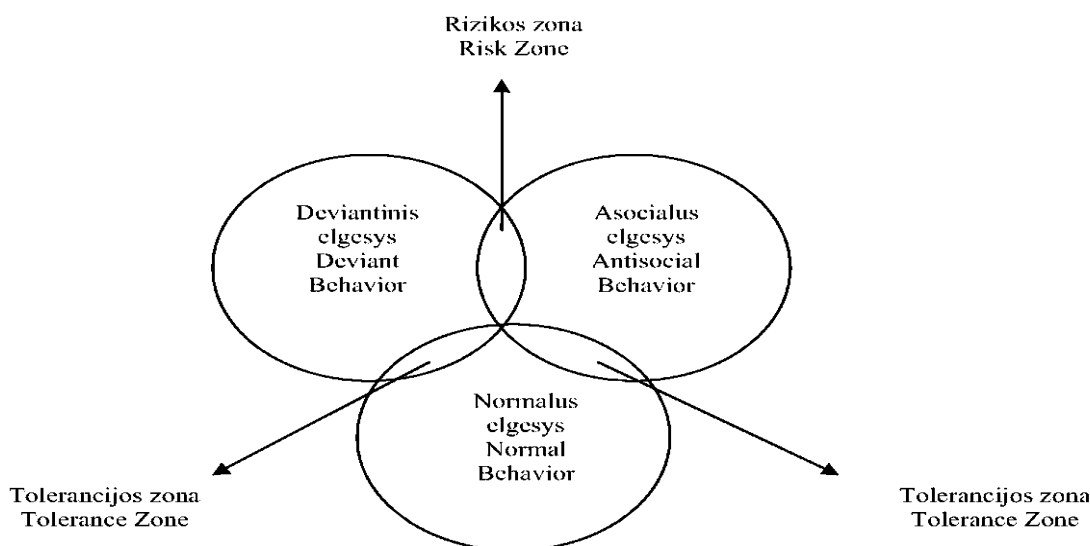
Tačiau kaip teigia G. Valickas, delinkventinio elgesio sąvoka vartojama tik vaikų ir paauglių atžvilgiu. Delinkventinį elgesį mokslininkas apibūdina kaip psichologinį polinkį arba

tendenciją, pažeisti egzistuojančias elgesio normas. Delinkventai dažniausiai nepadarо rimtų teisės pažeidimų arba nusikaltimų, tačiau teisinėje literatūroje delinkventinis elgesys vertinamas kaip įstatymų pažeidimas. „Delinkventinis elgesys – tai smulkūs nusižengimai, moralinių elgesio normų pažeidimai, kurie nesukelia rimto pavojaus ir nepadarо didelės žalos (pvz., tai gali būti nedisciplinuotas, konfliktiškas elgesys, epizodiškas alkoholio vartojimas, bėgimas iš pamokų ir pan.), o delinkventai – tai faktiškai padidintos rizikos vaikai ir paaugliai, kuriems taikomos visuomeninio poveikio priemonės“ (Valickas, 1997, p.13).

Delinkventinio elgesio vaikus padidintos rizikos grupei prilygina ir R. Žukauskienė (2006), tačiau ši autorė kartu ir prieštarauja G. Valicko požiūriui. Pasak mokslininkės, sąvoka „delinkvencija“ yra daugiau teisinio nei psichologinio pobūdžio, nors reikėtų pastebėti, kad delinkventinį elgesį galima apibūdinti ir kaip psichologinį polinkį pažeisti egzistuojančias elgesio normas. „Delinkventais vadinami jauni žmonės (dažniausiai jaunesni nei 18 metų), kurie padarė nusikaltimą arba teisės pažeidimą“ (Žukauskienė, 2006, p. 38). Tokiu atveju teisės pažeidimai yra tokie, už kuriuos gali būti baudžiamas tik nepilnametis asmuo (ne suaugęs) (pvz., smulkios vagystės iš parduotuvių, alkoholinių gėrimų vartojimas, cigarečių pirkimas, valkatavimas, bėgimas iš namų, laiko leidimas su asocialiais asmenimis, nepaklusnumas ir pan.).

L. Jovaiša (2007, p. 52) pateikia tokį delinkvencijos apibrėžimą: „Delinkvencija (lot. delinquens – nusižengiantis) – jaunimo polinkis nusikalsti“. Daugiausiai pasireiškia 15 – 16 metų amžiuje, nors pastebima ir daug ankščiau (8 – 10 m.). Pasak mokslininko, delinkvencija vystosi pamažu, pirmiausia pradedamos atmesti socialinės vertybės ir susikuriamos antisocialinės, išmokstama daryti nusikaltimus. Delinkventas pateisina tokį savo elgesį, atmeta bet kokius draudimus, įstatymus, niekina jų smerkiančius persekiojimus, bet labiausiai bijo būti sugautas nusikaltimo vietoje.

R. Paulausko (2009) pateiktas elgesio kategorijų modelis (pagal Dž. Venno klasikinę trijų sąveikaujančių apskritimų schemą), susistemina visas anksčiau išvardintas socialinių normų neatitinkančio elgesio apraiškas į tam tikras kategorijas: normalus, deviantinis ir asocialus elgesys (1 pav.).

1 pav. Elgesio kategorijų modelis

„Normalus elgesys – tai socialinis konstruktas, kuris yra sukurtas ir nusistovėjęs tam tikroje visuomenėje, remiantis žmonių požiūriu į teisingumą, gėrį, padarumą, garbę ir kitas subjektyvias vertybes“ (Paulauskas, 2009, p. 136). Anot mokslininko, į normos sąvoką įeina objektyvus realybės suvokimas, gebėjimas kontroliuoti savo elgesį, savigarba ir savęs adekvatus vertinimas, gebėjimas kurti tarpasmeninius santykius ir produktyvus dalyvavimas kasdieniame gyvenime. Šie asmens bruožai bei savęs realizavimas įgalina elgtis socialiai atsakingai.

Kitai kategorijai – deviantiniam elgesiui būdingas socialinis nepritapimas ir nukrypimas nuo priimtų visuomeninių normų. R. Paulausko teigimu (2009), skirtingai nuo šių dviejų kategorijų, asocialaus elgesio motyvai dažniausiai susiję su žala kitam individui ar visuomenei, siekiant tenkinti asmeninius poreikius ir interesus. Šiai kategorijai priskiriami delinkventinis, kriminalinis ir nusikalstamas elgesys. Asocialumas daugiau susijęs su individo laisvu apsisprendimu, o deviantinį elgesį paprastai sąlygoja psichologiniai ir fiziologiniai raidos sutrikimai.

Kadangi šiame elgesio kategorijų modelyje nėra griežtų ribų, išskiriami tolerancijos bei padidintos rizikos zonos ryšiai. Pirmasis ryšys atspindi visuomenės atlidumą vertinant tam tikrus deviantinius reiškinius, kuris ilgainiui gali kisti, o padidintos rizikos zonoje pastebimas neabejingumas, kai deviantinis elgesys persipina su asocialiais veiksmais ir būna įvykdomi nusikaltimai.

Vis dėlto galima teigti, kad nėra nei vienos visuomenės be vienokių ar kitokių elgesio nukrypimų, tai tarsi norma. Kai kurie mokslininkai teigia, kad į delinkventinį (deviacinį) elgesį galima pažvelgti ir iš teigiamos pusės, galbūt toks elgesys nebūtinai yra žalingas visuomenei. Šį požiūrį nagrinėja sociologas V. Šlapkauskas (2004), išskirdamas naudingas deviacijos funkcijas. Jo teigimu, padedant žiniasklaidai, sukuriama teisėtvarkos pažeidėjų veikų neigiamo vertinimo

viešoji nuomonė, kuri grįžtamai stiprina visuomenės dorovinę sąmonę, nes doras pilietis nenori būti gretinamas su pažeidėju, todėl deviacija gali stiprinti visuomenės narių paklusimą normoms. Be to, atkreipiant visuomenės narių dėmesį į teisėtvarkos pažeidėjus, stiprinamas grupinis solidarumas bei deviacija gali būti traktuojama, kaip socialinių permainų katalizatorius, kitaip tariant kiekvienas taisyklių pažeidimas „praneša“ apie visuomenės tvarkos funkcionavimo trūkumus.

Apibendrinant analizuotą mokslinę literatūrą, galima teigti, kad norint atskleisti delinkventinio elgesio sampratą, reikia išanalizuoti ir daugelį kitų sąvokų, susijusių su socialinių normų neatitinkančiu elgesiu. Tai atlikus, delinkventinį elgesį galima apibrėžti, kaip siekį nepaklusti visuomenėje priimtoms taisyklėms. Taip elgiamasi sąmoningai arba nesąmoningai norint sukelti žalą (fizinę, materialinę, psichologinę) kitam asmeniui, bendruomenėje nusistovėjusiai tvarkai ar sau pačiam. Pastebima, kad esminis delinkventinio elgesio skirtumas yra tai, kad šis terminas vartojamas kalbant tik apie nepilnamečius teisės pažeidėjus. Pažymėtina, kad literatūroje išvelgiama ne tik neigiamų, bet ir teigiamų delinkventinio elgesio pasekmių.

1.2. Delinkventinis elgesys paauglystės amžiaus tarpsnyje

„Paauglystė – tai gyvenimo tarpsnis tarp vaikystės ir suaugusiųjų amžiaus“ (Myers, 2000, p. 107). Šis žmogaus gyvenimo laikotarpis trunka nuo fizinio lytinio brendimo pradžios iki tol, kol pasiekama savarankiško suaugusio žmogaus socialinė padėtis. Paauglystė yra apibūdinama fiziniiais, pažintiniais bei socialiniais pokyčiais. Skirtingose šalyse išskiriama nevienoda paauglystės trukmė. Sąlygiškai skiriamos paauglystės ribos nuo 12 iki 18 metų. Kai kuriose šalyse apie tai sprendžiama pagal fizinę, t.y. lytinę brandą, kitose – pagal psichinę brandą arba socialinės atsakomybės įgijimą. Pastebima, kad šiais laikais jaunuoliai socialiai atsakingais tampa vis vėliau. Tam turi įtakos aukštojo mokslo siekimas ir pan. Taip pat itin svarbi yra psichologinė branda, nes jos sulaukus, asmuo jau turi susiformavusius socialinius įgūdžius, vertybių sistemą, požiūrį į ateitį, geba palaikyti socialiai teisingus santykius su kitais asmenimis.

Paaugliams būdingų krizių metu susiduriama su tapatumo raidos problemomis, o tapatumo formavimasis yra nulemtas trijų veiksnių sąveikos – fizinio brendimo, socialinio patyrimo bei kognityvinės raidos. Anot S. Juodeikienės (2004) skirtingame amžiuje paauglių išgyvenama paauglystės krizė koreguoja pasirenkamų vertybių sampratą ir tiesiogiai implikuoja jų jausmus, kurie, priklausomai nuo socialinės aplinkos vertinimo, skatina tarpusavio santykių bendrumo atsiradimą, t.y. vyraujančius nuomonių stereotipus, savitumus bei pasirinktų asmeninių ir universalių vertybių dinamiką. Taigi, šiuo individo periodu aplinka ir auklėjimo metodai stipriai veikia besiformuojančias asmenybės nuostatas ir vertybines orientacijas, todėl turi būti ugdomas gebėjimas pasirinkti tinkamą aplinką, t.y. draugus, laisvalaikio praleidimo būdą ir pan.. Kitu

atveju paauglys gali pradėti netinkamai elgtis, nepaisyti socialinių normų, taisyklių ir pan. Toks elgesys, kaip jau buvo minėta anksčiau, yra vadinamas delinkventiniu.

Vaikai ir paaugliai, kuriems reikalingos specialios auklėjimo priemonės, pagal elgesio nukrypimų sudėtingumą, yra skirstomi į tris grupes (Jovaiša, 2001, p. 55):

1. Neprasižengiantys (jie sunkiai adaptuojasi aplinkoje, kliudo aplinkiniams gyventi ir dirbti. Tai triukšmaujantys, nesivaldantys, hiperaktyvūs vaikai).
2. Nusizižengiantys (Jie pažeidžia moralės normas, neteisingai jas supranta ir išaiškina jas savo naudai. Tai melagiai, vagišiai, bėgliai iš namų, iš pamokų, užpuolantys kitus, chuliganaujantys asmenys).
3. Nusikalstantys (Jie pažeidžia įstatymus: valkatauja, įvykdo smulkų arba stambų chuliganizmą, pasikėsina į žmogaus gyvybę arba nužudo, vagia arba grobsto, žagina, nuvaro svetimas mašinas ir kt.).

Taigi, delinkventiniais paaugliais paprastai vadinami elgesio ar emocinių sunkumų turintys paaugliai. Jų elgesys ir emocinis bendravimas esant įvairioms aplinkybėms apsunkina jų sėkmingą įsiliejimą į visuomenę, tikslingą bei kryptingą veiklą siekiant užsibrėžtų tikslų ar norų patenkinimą. Toks paauglių elgesys ne tik trikdo santykius su kitais žmonėmis, tokiu būdu apsunkinant socializacijos procesus, bet dėl elgesio sutrikimų kenčia kiti asmenys, o ypač - jaunesni už delinkventą ar tokio paties amžiaus vaikai.

Deja, šiuo metu nėra atlikta tikslių empirinių tyrimų, kurie parodytų tikrąjį nukentėjusių vaikų skaičių. Tačiau kaip teigia R. Uscila (2007), pateikti tyrimai rodo, kad vaikai nukenčia ten (t.y. šeimoje, mokykloje, jos prieigose), kur turėtų jaustis saugiausiai, kur būtų užtikrintos palankios aplinkybės jų raidai, visavertei socializacijai. Mokslininkas cituoja R. Civinską ir kt. autorius, teigdamas, kad mokykloje vaikai patiria baimę dėl kontrolinių darbų, mokytojų, kitų vaikų patyčių; pakeliui į mokyklą ar iš jos jie bijo priešiška nusiteikusių kitų vaikų ir jaunimo grupelių arba aukštesniųjų klasių mokinių.

Vis dėlto delinkventinis elgesys nėra įgimtas, jo reikia „išmokti“, taigi jis formuojasi vaikui augant. Anot A. Acus (2000), toks delinkventinių vaidmenų išmokymas vyksta keturiais etapais. Pirmiausia vaikas gauna tam tikrą informaciją apie atitinkamą vaidmenį, jo teises bei pareigas. Šis etapas yra itin svarbus, nes tinkamai naudojantis savo privilegijomis bei prisiimant atsakomybę už vykdomus veiksmus, neatsirastų prielaidų visuomenės normų neatitinkančiam elgesiui. Antrojo etapo metu vaikas savo asmenine patirtimi susidaro įspūdį apie tam tikrus vaidmenis. Vėliau vaikui pabandžius „suvaidinti“ delinkventišką elgesį, jo tęstinumas priklausys nuo aplinkinių reakcijos, t.y. pastiprinimo arba nuslopinimo. Paskutiniajame etape vyksta šio vaidmens įsitvirtinimas psichologiniame bei socialiniame lygmenyse.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, ne visi mokslininkai delinkventiškumą tapatina su visuomeninio elgesio patologija. Neatitinkantis normų elgesys nebūtinai gali būti tik blogas ir žalingas, t.y. delinkventinis elgesys gali būti teigiamas ir neigiamas. Tačiau paauglystėje jis yra itin pavojingas dėl galimybės tapti pastoviu.

2004 m. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu Vilniaus universiteto Sociologijos katedros mokslininkai atliko tyrimą „Delinkventai Lietuvos mokyklose“ (Dobryninas, Poviliūnas ir kt., 2004). Mokytojų nuomone, delinkventinio elgesio mokiniai pasižymi neleistinos fizinės jėgos panaudojimu („smurtauja“, „mušasi“, „vyresni muša mažesnius“ ir pan.), prievartauja svetimą turtą („vagia kitų vaikų daiktus“, „atiminėja pinigus, mobilius telefonus“ ir pan.), linke vartoti alkoholi, narkotikus ir kitokius kvaišalus, rūkyti, keiktis, piktybiškai gadina mokyklos turtą, nesimoko („pastoviai bėga iš pamokų“, „praleidžia pamokas“, „neatlieka namų darbų“, „nedirba pamokoje“, „simuliuoja“, „sąmoningai vėluoja į pamokas“ ir pan.), šiurkščiai elgiasi su kitais mokiniais (įžeidinėja, tyčiojasi, trukdo kitiems ir pan.), nemandagiai elgiasi su mokytojais (įžeidinėja, atsikalbinėja, meluoja ir pan.), taip pat jiems būdingos bendros elgesio charakteristikos – agresyvumas, grubumas, įžūlumas, piktumas ir pan. Taigi, mokytojų įvardinti požymiai atskleidžia elgesį mokykloje ir su mokymusi susijusias problemas. Galima numanyti, kad toks mokytojų požiūris į delinkventiškus asmenis atspindi ir visos visuomenės nuostatas. Beje, Europos Sąjungos šalyse atliktas tyrimas „Vaikų teisės – kaip jas suvokia vaikai“ (2011) parodė, kad didžiausios su teisių pažeidimais mokykloje susijusios problemos yra kitų vaikų priekabiavimas (patyčios) ir mokytojų elgesys, ypač kai šie nepakankamai rimtai vertina pranešimus apie priekabiavimą (patyčias).

Apibendrinant, galima pabrėžti, kad paauglystės laikotarpis yra laikomas rizikos amžiumi, nes pradeda sparčiai formuotis asmenybė, aktyviai vykti socializacija, atitinkamų vaidmenų prisiėmimas. Šių procesų metu galimi įvairūs elgesio nukrypimai, kurie nulemia delinkventiškos asmenybės susiformavimą. Tokiu atveju pasireiškia agresyvumas, grubumas, įžūlumas, fizinis bei psichologinis smurtas, vagiliavimas, priklausomybę skatinančių medžiagų vartojimas ir pan. Todėl būtina kuo anksčiau skatinti pozityvų elgesį bei ugdyti vertybių sistemą, kad paauglys pats būtų motyvuotas pasirinkti socialiai priimtina gyvenimo būdą.

1.3. Veiksniai, įtakoiantys paauglių delinkventinį elgesį

Dažnėjant delinkventinio elgesio apraiškoms, būtina išsiaiškinti tokį elgesį sąlygojančius veiksniai, tai leidžia užkirsti kelią elgesio nukrypimams ir pakeisti visuomenėje susidariusią nepalankią kriminalinę situaciją.

Vienareikšmiško atsakymo, kas lemia delinkventinį paauglių elgesį, nėra. Teigiama, kad vaikų elgesys daugiausiai priklauso nuo socializacijos proceso sėkmės (DeGarmo D., Forgatch

M. 2005). Kaip buvo minėta anksčiau, šis procesas vyksta visą gyvenimą, o paauglystėje yra itin aktyvus, nes jo metu formuojasi asmenybė su savitomis nuostatomis, įsitikinimais, pažiūromis, vertybėmis, kurios ir įtakoja vienokį ar kitokį jauno žmogaus elgesį.

G. Kvieskienė (2000) pateikia socializacijos proceso trūkumus, galinčius nulemti nepageidaujamo elgesio atsiradimą. Mokslininkė išskiria tokias veiksmų grupes, kaip auklėjimo klaidos šeimoje (pvz., netiksliai išaiškinamos elgesio normos, šiltų emocinių santykių stoka, kontrolės trūkumas, paskatinimų ir bausmių disproporcija, prieštaringi reikalavimai), atstūmimas ir izoliacija bendraamžių grupėje, nesėkmės ir neigiamų vertinimų dominavimas mokykloje, masinėse informacijos priemonėse demonstruojamas smurtas, prievarta bei asocialios aplinkos įtaka (narkotikai, neformalūs lyderiai, prievarta). Anot tyrėjos (2000, p. 17), dėl minėtų faktorių poveikio „gali atsirasti įvairių asmenybės moralinio formavimosi trūkumų, kaltės ir nerimo jausmų, išgyvenimo paviršutiniškumas, impulsyvumas ir nedrausmingumas, egocentriškumas, paviršutiniški emociniai ryšiai su kitais žmonėmis, silpnas atsakomybės jausmas“.

L. Abromaitienė (2009) teigia, kad delinkventinis elgesys atsiranda įvairių veiksmų pasekoje, todėl tiriant vaiko ar paauglio agresyvumo priežastis derėtų atsižvelgti į tų veiksmų visumą ir jų kompleksinį veikimą. Mokslininkė pagal M. Walker (2000) ir A. Gumuliauskiene (1996) pateikia pagrindinių agresyvaus elgesio mokykloje priežastis, kurios taip pat gali būti įvardijamos, kaip rizikos veiksniai. Tai – nesėkmės moksle, nuobodulys, stereotipinė mokytojų nuomonė apie agresyvų elgesį, delinkventinio elgesio bendraamžių grupės dominavimas, bendraamžių grupės atmetimas, triukšminga mokyklos aplinka, silpnas ryšys su mokykla, nepalanki mokyklos atmosfera, mokyklos feminizacija, nepakankama elgesio kontrolė, menkas dėmesys teigiamo elgesio skatinimui, pedagogų ir moksleivių sąveikos problemos.

Visas šias galimas priežastis L. Abromaitienė (2009) susistemino ir pateikė schemeje (žr. 1 lentelę), kurioje įvardinamos kaip dvi socialinių bei asmenybinių veiksmų grupės, nulemiančios agresyvų, delinkventinį elgesį (2009, p. 20).

1 lentelė

Agresyvaus, delinkventiško elgesio veiksniai (pagal Abromaitienė, 2009)

Socialiniai veiksniai	Asmenybiniai veiksniai
<ul style="list-style-type: none"> • Visuomenės nuostatos, vertybės • Ekonominės priežastys, migracija • Žiniasklaida • Šeima • Mokykla • Bendraamžių subkultūra 	<ul style="list-style-type: none"> • Charakteris • Intelektas • Savivertė • Elgesio motyvacija

Kalbant apie nusistovėjusias nuostatas bei vertybes, reikėtų paminėti, kad šiais laikais itin pastebima auklėjimo smurtu bei bausmėmis tendencija, tai tapo visuomenėje vyraujančia norma. Šią paskatinimų ir bausmių, ypač šeimoje, disproporciją akcentuoja ir G. Kvieskienė (2000).

Toks tėvų elgesys formuoja teigiamą vaikų požiūrį į netinkamą elgesio modelį, kuris nulemia ir pačių paauglių elgesį su savo aplinkoje esančiais žmonėmis. A. Didžiokienės ir N. Žemaitienės (2005) atliktas tyrimas parodo, kad fizinį smurtą patyrusių rizikos grupės vaikų psichologinė savijauta buvo daug blogesnė negu jų bendraamžių, o susikaupusios tokių vaikų ir paauglių nuoskaudos dažnai prasiveržia agresyviu ir destruktivių elgesiu. Kitaip sakant, paaugliai nemokėdami spręsti savo problemų ilgainiui gali būti užvaldyti psichologinių baimių, emocinio prislėgtumo, depresijos, įvairių priklausomybių, o kartais net pasirinkti kraštutinį sunkumų sprendimo variantą – savižudybę.

Kitas socialinis veiksnys – ekonominės priežastys, migracija, Lietuvoje pasireiškia sunkėjančia gyventojų ekonomine padėtimi, o tai neatsiejamai įtakoja emigraciją. Vis dažniau sutinkamas reiškinys, kai nepilnamečiai vaikai yra paliekami gyventi su seneliais, giminaičiais arba netgi vieni. Tokiu atveju, tikėtina, kad jų elgesys taps delinkventiniu.

Manoma, kad žiniasklaida yra labai svarbus asmenybės socializacijos veiksnys. Pastebima, kad masinėse informavimo priemonėse vyraujanti agresija didina vaikų agresyvumą. Tačiau šį reiškinį galima analizuoti iš dviejų pozicijų, pvz., ar žiniasklaidoje skelbiama informacija atspindi susidariusią kriminalinę situaciją visuomenėje, tiesiog orientuojasi į paklausą, ar visuomenės nariai agresyvėja dėl žiniasklaidoje vaizduojamo smurto, agresijos ir pan.

Mokslinėje literatūroje bene labiausiai akcentuojamas netinkamo elgesio veiksnys – šeima. I. Leliūgienės (2002) teigimu, šeima – pirmasis vaiko socializacijos institutas. Tai vienas iš svarbiausių požymių, lemiančių asmenybės formavimąsi: ji perduoda socialines vertybes, moko dorovės, moralės. Vaikai mokosi iš tėvų, jų rodomo pavyzdžio, todėl itin svarbu yra deramas, visuomenės normas atitinkantis elgesys. Tai itin detalai nagrinėja G. Navaitis (1998) bei R. Žukauskienė (2002). Šie autoriai šeimą apibūdina, kaip svarbiausią veiksnių, apsprendžiantį vaiko asmenybės tapimą. Psichologas G. Navaitis (1998) pastebi, kad nuo santykių šeimoje dažnai priklauso vaiko psichologiniai sunkumai ir norint juos pašalinti, reikia pakeisti vaiko vaidmenį ir bendravimo stilių su juo. I. Leliūgienė (2002, p. 70-71, cit. Galaguzova, 2000) šeimos narių tarpusavio santykių stilių skirsto į neharmoningą, nepastovų bei asocialų. Tuo tarpu R. Žukauskienė (2002) patikslina, kad daugelis atliktų tyrimų aptiko ryšį tarp tėvų elgesio su paaugliais stiliaus bei paauglio tapatumo krizės įveikimo. Augdami šeimose nepalankiomis sąlygomis, nepilnamečiai susikuria agresyvios bei priešiškos aplinkos sampratą, išliekančios ir vėlesniuose gyvenimo etapuose, todėl delinkventinis elgesys yra itin pavojingas.

I. Leliūgienė (2002) analizuoja įvairių mokslininkų pateikiamas šeimos tipologijas, kurios atskleidžia, kokiose šeimose vaikai dažniausiai linkę netinkamai elgtis. Autorė cituoja A. Čepo šeimos tipologiją, kurioje išskiriama tipinė tradicinė šeima, kur vaikai dažniausiai nusikalsta atsitiktinai, dėl draugų ar kitų suaugusiųjų neigiamos įtakos. Šis šeimos tipas tarp kitų paplitęs 10

– 15 procentų ir galima teigti, kad tikimybė pasireikšti delinkventiniam elgesiui yra mažiausia. Antrasis šeimos tipas apibūdinamas, kaip turintis tam tikrą struktūrinę ar kitokio pobūdžio (dažniausiai kultūrinę) deformaciją, kurioje kriminogeninė grėsmė vaikams yra pusantro karto didesnė negu tipinėje šeimoje, t.y. net 60 procentų. Šeimų, kurių Lietuvoje daugėja, būdinga visiška struktūrinė ir moralinė deformacija priskiriama paskutiniajam tipui. Tokiose šeimose yra didelė kriminogeninė rizika vaikams.

Kalbėdami apie rizikos veiksnius paauglystėje ir jų stiprumą, S. Bailey, C. Pederson ir kt. (2007) mokslininkai išskiria keletą rizikos sričių. Viena iš jų – mokyklos rizika. Jai priskiriamos pasiekimų problemos, motyvacijos mokytis neturėjimas, pamokų praleidinėjimas, dažna mokyklų kaita, blogi mokyklos baigimo rezultatai, tėvų nesidomėjimas mokykla, bloga mokyklos reputacija ir neigiama atmosfera klasėje, didelis asocialių mokinių skaičius.

I. Česnienės, R. Bandzevičienės (2009) teigimu, vienas iš svarbesnių veiksnių, nulemiančių ne tik delinkventinį elgesį, bet ir padidinantis riziką pakartotinai nusikalsti, yra neigiamas mokyklinių problemų (blogo lankomumo, dažno bėgimo iš pamokų) ir asocialios bendraamžių grupės poveikis. Kiekvienas paauglys bando save identifikuoti save tarp kitų, susirasti draugų. Kartais pasijaučiama saugiu delinkventiškai besielgiančių paauglių rate, tuomet formuojasi elgesio nukrypimais pasižyminčios grupės.

Kitoje delinkventinį elgesį nulemiančių grupėje, t.y. asmenybinių veiksnių, nurodomas charakteris. Pasak L. Abromaitienės (2009), daugeliui delinkventinio elgesio paauglių būdingi tam tikri charakterio nukrypimai, kitaip vadinami akcentuacijomis, dėl kurių žmogui tampa sunku gyventi visuomenėje ir taikytis prie jos reikalavimų. Taip pat teigiama, kad kitas veiksnys – intelektas, neturi specifinio ryšio su delinkventiniais vaikais. Tiesiog dažnai tokiems paaugliams trūksta motyvacijos mokytis. Taip pat pastebima, kad paauglių savęs pervertinimas, pernelyg aukštų tikslų sau kėlimas, nors iš tikrųjų jiems būdingas nepasitikėjimo savimi jausmas, kurį nulemia nuolat patiriamos nesėkmės: nesiseka mokslas, prasti santykiai su bendraamžiais, nepalankus suaugusiųjų vertinimas paskatina pasirinkti visuomenėje nepriimtina vaidmenį.

Reziumuojant, vertėtų akcentuoti delinkventiško elgesio priežasčių nustatymo svarbą, nes tik atlikus tai, bus galima koreguoti elgesio nukrypimus. Be to, tiriant paauglių delinkventinio elgesio priežastis, būtina atkreipti dėmesį į tų veiksnių visumą ir jų kompleksinį veikimą. Literatūroje teigiama, kad daugiausia įtakos netinkamo elgesio formavimuisi turi socializacijos proceso sėkmė arba nesėkmingumas, nes paauglystėje jis itin aktyvus. Tuo metu pozityvios socializacijos vyksmui svarbu mokyklos, žiniasklaidos, draugų ir bene labiausiai šeimos atliekamas vaidmuo paauglio gyvenime.

2. PAAUGLIŲ DELINKVENTINIO ELGESIO PREVENCIJA BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE

2.1. Paauglių delinkventinio elgesio prevencija

Sąvoka prevencija (iš lot. k. *praeventio*) apibūdinama, kaip kelio užkirtimas tam tikram reiškiniui. Tarptautinių žodžių žodyne (Vaitkevičiūtė, 2001) prevencija įvardinama, kaip kontrolė, priežiūra; reguliavimas; režimas; kelio užkirtimas. R. Paulauskas (2010) nurodo, kad prevencijos tikslas – surinkti reikiamą informaciją, siekiant sumažinti ar pašalinti nepageidaujamų įvykių ir situacijų riziką.

Šį terminą galima apibrėžti detaliau, akcentuojant įvairias veiklos sritis. Taigi „prevencija, tai – įvairūs auklėjimo metodai, kuriais siekiama užbėgti už akių įvykiams, nesuderinamiems su morale ir teisės normomis. Prevencija būtina vaikams ir paaugliams, kurie turi polinkį bendrauti su nusikaltėliais, linkę pasiduoti neigiamai įtakai, impulsyvūs, afektyvūs; <...>.“ (Kučinskas, Kučinskienė, 2000, p. 213). Anot R. Prakapo (1999), prevencija plačiąja prasme – tai skiepijimas vaikams normų – draudimų, ugdymas dorovinių nuostatų bei elgesio formų, kurios be išorinio pastiprinimo sulaiko vaiką nuo elgesio normų pažeidimų. Autorius įveda monitoringo terminą (įspėjantis prevencinių tinklų kūrimas), siejamą su prevencija siaurąja prasme – individualiu darbu su tais vaikais, kurie jau pažeidinėja elgesio normas. Tokios prevencijos tikslas – neleisti, kad vaikas ar paauglys įsitvirtintų polinkį į elgesio bei teisės normų pažeidimus ir kad elgesys taptų delinkventinis. Ši prevencija suprantama kaip sistema pedagoginių, psichologinių, teisinių, socialinių, medicininių ir kitų priemonių, padedančių užkirsti kelią vaikų ir paauglių teisės pažeidimams, perauklėti tuos, kurie jau pažeidinėja teisės normas. Šiems tikslams pasiekti būtina nusikaltimų prevencija apibūdinama, kaip poveikio nusikalstamumui priemonė, kuria siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, nustatant ir pašalinant bendrąsias nusikaltimų priežastis bei sąlygas, taip pat individualiai veikiant asmenis, kurie linkę daryti nusikaltimus ar ateityje gali tapti nusikaltėliais arba nusikaltimų aukomis (Justickis, Gečėnienė, Čepas, 2005). Šis apibrėžimas atspindi ir nepilnamečių delinkventiško elgesio prevencijos sampratą, vis dėlto neigiamas elgesys anksčiau ar vėliau gali išprovokuoti nusikalstamą veiką. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto teigimu (2007), vykdant nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją, turi būti imtasi priemonių, siekiant, kad vaikas nebūtų apsuptas aplinkybių, didinančių riziką įsitraukti į nusikalstamas veikas. Šis komitetas pabrėžia, kad vaikams turi būti užtikrinta teisė į pakankamą pragyvenimo lygį, sveikatos priežiūrą, švietimą, teisė būti apsaugotam nuo bet kokios formos smurto, ekonominio bei seksualinio išnaudojimo ir kt.

Siekiant efektyvios delinkventinio elgesio prevencijos įgyvendinimo, vaikų ir jaunimo užimtumo ir nusikaltimų prevencijos politiką, būtina formuoti trimis lygiais: nacionaliniu, regioniniu (savivaldybių) bei vietiniu (institucijų).

Regioniniam (savivaldybių) lygiui, reikėtų skirti ypatingą dėmesį ir prevenciją vykdyti keliomis kryptimis (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija, 2000). Viena jų – šeimos politika. Specialistų nuomone, šeimos aplinka sudaro 70 proc. kriminalinių nuostatų, todėl turi būti numatytos pagalbos paauglių šeimoms programos, laisvalaikio organizavimo programos, smurto šeimoje prevencijos programos ir kt. Kita kryptis, tiesiogiai susijusios su paauglių delinkventinio elgesio prevencija – tai švietimo politika, jaunimo politika (ypač nevyriausybinių organizacijų veiklos plėtojimas) (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija, 2000).

O. Misiukevičienės, A. Putauskienės (2009) teigimu, prevencijos sistema yra sudedamoji socialinio valdymo ir kontrolės dalis. Anot mokslininkų, kiekviena prevencijos sistema susideda iš trijų elementų: prevencijos objekto, prevencijos subjekto ir priemonių visumos.

Prevencijos subjektai – tai konkretūs asmenys, konkrečios organizacijos, institucijos, jų socialiniai pedagogai, pareigūnai, kurių tiesioginės funkcijos susijusios su vaikų (mokinių) teisių apsauga, atitinkamos pagalbos teikimu ir užtikrinimu.

Prevencijos objektai – tai, į ką nukreipiama subjektų prevencinė veikla bei prevencinės priemonės. Tai ne tik neigiami socialiniai procesai, reiškiniai ir jų padariniai, bet ir atitinkamos krizinės situacijos, aplinkybės, priežastys, sąlygos, skatinančios ir darančios įtaką joms atsirasti.

Prevencijos priemonės – tai specifiniai poveikio būdai, metodai, kurie taikomi ir įgyvendinami minėtose institucijose, siekiant daryti įtaką minėtiems veiksniams.

G. Sakalausko teigimu (2000), prevencinis darbas turi būti organizuojamas sistemingai. Taigi, nusikalstamo elgesio prevencijos sistema turi būti kompleksinė, nes nusikalstamumas yra kompleksinis reiškiny. Lietuvoje kompleksškumą galima išsivaizduoti kaip įvairių socialinių institutų, grupių, valstybinių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų sistemą, kurios komponentai bendradarbiauja tarpusavyje, t.y. bendram tikslui sutelkia pastangas, taip nulemdami prevencijos efektyvumą (1 PRIEDAS). Šiuo požiūriu patvirtinama trijų, anksčiau minėtų, prevencijos elementų svarba bei jų neatsiejamumas tarpusavyje.

Nusikaltimų prevencijai taikytinas vadybos mokslas, kadangi ji vykdoma įgyvendinant prevencijos priemones. Įdiegdami šias priemones, dirba tūkstančiai žmonių, panaudojami dideli piniginiai ir kiti resursai. Jas vykdant, tenka spręsti sudėtingas valdymo bei organizacines problemas ir naudojantis vadybos mokslo pasiekimais, minėtos priemonės būna sėkmingos.

Todėl prevencija dažnai apibrėžiama kaip mokslas apie kriminalinės rizikos valdymą. Taigi, remiantis nusikaltimų prevencijos ir vadybos sąsaja, nusikaltimų prevencija, tai – vadybos

mokslas apie nusikaltimų rizikos (tikimybės) sumažinimo būdus, jungiant kriminologijos, vadybos teorijos ir politologijos pagrindus bei pasiekimus (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija, 2000).

Kriminologijos mokslas nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją skirsto į tris stadijas: ankstyvąją, tiesioginę ir recidyvinio nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją (Nepilnamečių nusikalstamumas, 2001).

Pirmoji apibūdinama, kaip reiškinių, neigiamai veikiančių asmenybės formavimąsi, neutralizavimas; laisvalaikio, popamokinės veiklos, užimtumo organizavimas, kadangi vaikų ir jaunimo užimtumas yra viena iš galimų vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencijos priemonių. Sociali veikla gali kurti naujus socialinius ryšius, suteikti kompetenciją tam tikroje srityje (socialinis mokymasis), lavinti bendravimo kultūrą, sušvelninti buvusią neigiamą įtaką ir kt. (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija, 2000).

Kita stadija – tiesioginė nepilnamečių nusikalstamumo prevencija prasideda tada, kai nusikaltimas jau padarytas. Ja siekiama užkirsti kelią tolesnei nepilnamečio nusikalstamai veiklai, po to, kai jis jau kartą padarė nusikaltimą. Tuo pačiu tiesiogine prevencija siekiama sustabdyti nepilnamečio nusikaltėlio asmenybės degradaciją ir neutralizuoti neigiamas jo asmenybės savybes. Ši prevencijos stadija prasideda tada, kai ankstyvoji prevencija nedavė teigiamų rezultatų.

Paskutiniosios stadijos uždavinys – nustatyti priežastis, aplinkybes, dėl kurių anksčiau paskirta bausmė buvo nepakankama ir kodėl nubaustas asmuo nepasitaisė, o vėl pakartotinai nusikalto. Nors ši prevencijos stadija taip pat reikalinga, tačiau, pasak N. Imbrasienės bei L. Garkauskaitės (2010), nusikaltusių vaikų požiūris į save, savo ateitį, padarytą nusikaltimą patvirtina, kad vėlesnės pastangos keisti asmenybės elgesį yra mažai veiksmingos.

Literatūroje nurodoma ir šiek tiek kitokia nusikalstamumo prevencijos klasifikacija. Anksčiau minėtoje akcentuojamos stadijos, priemonių pasirinkimas, priežasčių šalinimas, o šioje labiau minimos asmenų grupės, kurioms taikoma prevencija. Taigi, prevencija suskirstoma į:

1. *Bendrają*, kuri yra nukreipta į pagrindinių nusikalstamumui sąlygas sudarančių veiksnių šalinimą arba jų įtakos sumažinimą;
2. *Specialiąją*, kuri yra nukreipta į tam tikrų asmenų grupes, kurie, kaip manoma, linkę pažeisti įstatymus, bei pozityvios mikroaplinkos formavimą;
3. *Individualiąją*, kuri yra suprantama, kaip darbas su asmenimis, kurie jau padarė nusikaltimus, siekiant apsaugoti juos nuo nusikaltimų kartojimo (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija, 2000, p. 9).

G. Kvieskienė (2000) teigia, jog prevencija – tai trijų lygmenų programos, skirtos kelio užkirtimui neigiamos socialinės patirties bei negatyvių socialinių normų, delinkventinės įtakos

parėmimui. Tai ankstyvoji prevencija, pagalbos prevencija (intervencija), socialinė – pedagoginė reintegracija ir rehabilitacija.

Sėkmingų prevencinių strategijų esmė, kaip nurodo minėta autorė, yra ankstyvoji prevencija arba tinkamas vaikų užimtumas, kurio metu visiems vaikams reikia sudaryti sąlygas pagal galimybes gilinti ir vystyti savo gabumus ir polinkius. Laisvalaikio, kūrybinių užsiėmimų metu, kai vaikai atsipalaiduoja, pedagogams lengviau nustatyti rizikos grupei priklausančius vaikus ir, jei reikia, parinkti jiems tinkamas pagalbos ar socialinės rehabilitacijos strategijas. Pažymėtina, kad šis skirstymas yra panašus į anksčiau analizuotas – ankstyvąją, tiesioginę ir recidyvinio, nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos stadijas.

Ankstyvosios prevencijos efektyvumas akcentuojamas ir kituose literatūros šaltiniuose. Šios prevencijos programos daugelyje pasaulio šalių vykdomos kaip pirmasis prevencijos etapas, kadangi yra finansiškai efektyvios. Efektyvioms ankstyvosios prevencijos programoms priskiriamos ikimokyklinio ugdymo programos, ankstyvi socialinių darbuotojų vizitai į namus, į mokyklas, šeimos terapija ir tėvų švietimas, šeimos ir mokyklos bendradarbiavimo programos, pagalbos ir darbo įgūdžių mokymo programos, socialinių įgūdžių mokymo programos. Kanados, Australijos, Skandinavijos patirtis rodo, kad kuo anksčiau atkreipiamas dėmesys į vaikus ir jaunuolius, turinčius įvairių elgesio ir mokymosi sunkumų, iš asocialių šeimų ir kt., tuo didesnė tikimybė, kad vaikas nenusikals. Rengiant poveikio priemones, atsižvelgiama, kad kuo jaunesnis asmuo padaro nusikaltimą, tuo didesnė tikimybė, jog ateityje jį pakartos (Individualus darbas su nusikalsti linkusiu vaiku, 2006).

Babachinaitė G., Čepas A. ir kt. (1984) jau beveik prieš tris dešimtmečius Lietuvoje nagrinėjo pagrindines ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos kryptis, kurios puikiai pritaikomos ir šių dienų realijoms. Šie mokslininkai išskiria tris kryptis:

1. *Išsiaiškinti ir pašalinti nepalankias gyvenimo sąlygas, kol jos dar nepaveikė konkrečių paauglių elgesio, pažiūrų.* Pagrindinis dėmesys turi būti skiriamas paauglių supančiai šeimyninei – buitinei ir darbo, mokymosi – auklėjimo bei bendravimo ir laisvalaikio praleidimo aplinkai. Priemonės turi būti nukreiptos kompensuoti paauglių auklėjimo trūkumus šeimoje, suteikti valstybinę bei visuomeninę pagalbą tiems, kuriems jos reikia (globos ir rūpybos nustatymas, nukreipimas į vaikų namus, mokyklas – internatus, įdarbinimas, nukreipimas į mokymo įstaigą ir kt.), teisinga linkme vystyti paauglių pažiūras (vakarais apribojamas jų buvimo (lankymosi) laikas visuomeninėse vietose; draudimas pardavinėti nepilnamečiams tabako gaminius bei alkoholinius gėrimus ir t.t.), neutralizuoti kontingento su negatyviais socialiniais ryšiais formavimąsi, pašalinti mokymo, auklėjimo srityje, nepilnamečių teisių ir interesų apsaugoje pasitaikančius

trūkumus ir pažeidimus bei organizuoti pedagoginį ir teisinį švietimą asmenims, auklėjantiems vaikus ir paauglius.

2. *Išsiaiškinti ir pašalinti (neutralizuoti) konkrečią neigiamą įtaką nepilnamečiams, kuri gali suformuoti asmenybės antivisuomeninę poziciją ir pastūmėti į nusikaltimą.* Ši kryptis numato priemones, gerinančias paauglio auklėjimą šeimoje, tėvų elgesio korekciją; paauglių paėmimą iš šeimų, darančių jiems neigiamą įtaką; asmenims, įtraukiantiems paauglius į girtuokliavimą, prostituciją ar kitą antivisuomeninę veiklą.
3. *Koreguoti paauglių asocialų elgesį.* Tai – sulaikantis ir koreguojantis poveikis paaugliams su socialiai nepriimtu elgesiu. Išskiriamos šios priemonės: poveikis paaugliams, kurių antivisuomeniniai požiūriai dar neįsitvirtino ir pasireiškia atskiruose nereikšminguose poelgiuose. Tokio poveikio tikslas – neleisti įsišaknyti antivisuomeniniams požiūriams ir įpročiams. Antroji priemonė – poveikis paaugliams su pakankamai aiškiai išreikšta asmenybės antivisuomenine pozicija darantiems teisės pažeidimus, neturinčius nusikaltimo požymių. Tokio poveikio tikslas – neleisti tokiai asmenybei padaryti nusikaltimą.

Šią klasifikaciją galima apibendrinti pagal A. Čepo (1986) pateikiamas ankstyvajai prevencijai priklausančias priemones. Jos skiriamos šalinti ar neutralizuoti reiškinius, neigiamai veikiančius asmenybės formavimąsi. Kitomis priemonėmis siekiama nutraukti neigiamą asmenybės formavimąsi ir ją koreguoti, o paskutiniosios skirtos šalinti nusikaltimų priežastis ir sąlygas.

Taigi, norint pritaikyti delinkventiškiems paaugliams šias prevencines priemones, literatūroje dar vadinamas intervencinėmis programomis, pirmiausia reikia nustatyti rizikos lygį. Intervencinės priemonės turi atitikti nepilnamečio nusikalstamo elgesio rizikos lygį (jaunuoliams, priklausantiems didesnės rizikos vėl nusikalsti grupei, turi būti taikomos intensyvesnės intervencinės priemonės ir atvirkščiai), tinkamą poveikio būdą (pritaikytą konkrečiam nusikaltusiam asmeniui, be to sistemingos priemonės daro geresnį poveikį nei aiškios struktūros ar sistemos neturintys didaktiniai metodai ar poveikio priemonės), bendruomenės kontekstą (programos, kurios vykdomos bendruomenėje arba palaikant stiprius ryšius su bendruomene, yra daug veiksmingesnės, nei kai dirbama tik su atskiru individu), priemonių įvairiapusiškumą (veiksmingos tos intervencinės programos, kurios apima ne vieną problemą, bet visą jų kompleksą ir yra orientuotos į socialinių įgūdžių lavinimą), programos integruotumą (intervencijos tikslus atitinkančių metodų taikymas; priemonių, išteklių, reikalingų intervencinėms programoms taikyti, buvimas; darbuotojų kvalifikacijos kėlimas, specialus mokymas, sistemingas vadovavimas ir įvertinimas), integraciją (gražinimas į socialiai priimtina gyvenimą: integravimas į visuomeninę veiklą ir jos palaikymas paskatinant, įtraukimas į bendrą

veiklą, siekiant konkretaus tikslo, dalyvavimas bendraamžių savitarpio pagalbos grupėse, labdaringa ir globėjiška veikla) ir kriminogeninius veiksnius (daugiausia dėmesio skiriama būtent toms problemoms, kurios tiesiogiai susijusios su nusikalstamumu) (Individualus darbas su nusikalsti linkusiu vaiku, 2006).

Išanalizavus visus sėkmingos prevencijos veiksnius, vertėtų paminėti, kad atsižvelgiant į nepilnamečių, kaip specifinės grupės, poreikius, jiems skirtos delinkventinio elgesio preventyvių priemonių sistemos privalo skirtis nuo taikomų suaugusiems. Pažymėtina, kad nepilnamečių daromi teisės pažeidimai – tai tolesnio suaugusių asmenų nusikalstamumo pradžia, jo potencialus rezervas ir nusikalstamumo raidos tendencijų ateityje šaltinis (Šalaševičiūtė, 2011). Taigi, siekiant taikomų prevencijos formų efektyvumo didėjimo, pasak R. Šalaševičiūtės (2011), reikėtų prevencijos priemones parinkti pagal vaikų amžių, dirbti su jaunesnio amžiaus vaikais (efektyviausia pradėti dirbti su ikimokyklinio arba pradinių klasių moksleiviais), nuolat taikyti skirtingo pobūdžio prevencijos formas, su vaikais ir paaugliais dirbti mažose grupėse (kai yra daug dalyvių, sudėtinga valdyti auditoriją, todėl mažėja darbo efektyvumas) bei suteikti galimybę vaikams aktyviai dalyvauti (diskutuoti, reikšti savo nuomonę). Į paskutinįjį pasiūlymą reikėtų atkreipti dėmesį, nes G. Morozovas, J. Minkevičiūtės (2008) atlikto tyrimo duomenimis, mokiniai turi pasiūlymų, atitinkančių jų poreikius, ką ir kaip reikia tobulinti prevencinėje veikloje, tačiau retai atsižvelgiama į jų pageidavimus, dėl to prevencinė veikla nepakankamai tikslinga, ne visada nukreipta į mokinius, kuriems ji reikalinga.

Panašius, tačiau abstraktesnius, nurodymus sėkmingoms nepilnamečių delinkventiško elgesio prevencijos strategijoms pateikia ir G. Kvieskienė (2000). Autorė teigia, kad būtina siekti: reikšmingo užimtumo, t.y. darbinio ugdymo, pradinių profesinių įgūdžių ugdymo, meninės, sportinės saviraiškos ir kt., pozityvių socialinių įgūdžių ugdymo apimties, vaikų nuomonės ir lūkesčių pripažinimo ir palaikymo, tikslų neprievartinio elgesio taisyklių apibrėžimo ir jų laikymosi. Be to, dar būtų galima paminėti švietimą žmogaus teisių srityje. Kuo ankstesniame amžiuje vaikui padedama suvokti apie žmogaus teisių ir pareigų neatsiejamą egzistavimą, tikėtina, kad tuo mažiau elgesio nukrypimų paauglys turės ateityje. Todėl, kaip teigiama Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos (2000) 29 straipsnyje, būtina ugdyti pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms bei principams, paskelbtiems Jungtinių Tautų įstatuose.

Apibendrinant, reikėtų akcentuoti ankstyvųjų prevencinių programų svarbą, siekiant socialiai naudingo nepilnamečių elgesio. Efektyviausias prevencijos įgyvendinimo būdas yra socialinių įgūdžių, kritinio mąstymo ugdymas, tinkamų nuostatų vaikams ir paaugliams formavimas. Žinoma, viso to turi būti siekiama bendradarbiaujant įvairioms institucijoms, o vienas svarbiausių aspektų paauglių delinkventinio elgesio koregavime yra pačios bendruomenės

ir net visos visuomenės požiūris bei neabejingumas. Kaip teigė J. Gilligan (2002, p. 10): „Bendruomenė yra svarbiausia nusikalstamumo prevencijos organizacija, <...>. Šeima, mokykla, darbo rinka, žiniasklaida, policija bei pataisos įstaigos yra priverstos savo kailiu patirti bendruomeninio gyvenimo padarinius. Šių įstaigų darbo sėkmė ar nesėkmė daugiausia priklauso nuo situacijos bendruomenėje, kurioje jos veikia“.

2.2. Paauglių delinkventinio elgesio prevencija bendrojo lavinimo mokykloje

Šeimos dėl per didelio tėvų užimtumo, didėjančio skyrų skaičiaus, emigracijos bei daugybės kitų veiksnių, vis mažiau laiko praleidžia kartu, neretai apsiriboja tik paviršutinišku kasdieniu bendravimu, todėl šiomis dienomis Lietuvoje didžiausią poveikį vaiko socializacijai daro ugdymo institucijos.

Pastaruoju metu dažnai pastebimas mokyklos nelankymas, pamokų praleidinėjimas. Toks vaikų ir paauglių elgesys gali būti susijęs su tėvų abejingumu vaiko mokymosi pasiekimams ir rezultatams, vaiko motyvacijos stoka. Neretai tam įtakos turi ir pati mokykla, nesugebanti motyvuoti mokinių siekti naujų žinių įsisavinimo, integruoti juos į mokyklos gyvenimą, sukurti saugią aplinką mokymuisi. Gana dažnai mokykla neskatina mokinių iniciatyvos, saviraiškos, kūrybiškumo, nesugeba reaguoti į mokinių, tėvų ir mokytojų poreikius bei interesus (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija, 2000). Vis dėlto B. Bitinas (2002) išvelgia teigiamą mokyklos įtaką vaikų socializacijai. Mokslininkas teigia, kad mokyklos ankstyvosios prevencijos veikla tobulina auklėjimo procesą, įtvirtinta vaikų ir paauglių dvasines vertybes, pozityviai ugdo charakterį.

Užsienio mokslininkai patvirtina, kad dauguma probleminio elgesio rūšių labiausia yra paplitę vidurinėse, o ne pradinėse ar aukštosiose mokyklose (išskyrus narkotikų vartojimą, kuris yra plačiau egzistuojanti problema aukštosiose mokyklose) (Gottfredson G. D., Gottfredson D. C. ir kt., 2000). Todėl aktualiausia delinkventinio elgesio prevenciją vykdyti bendrojo lavinimo mokykloje, tačiau būtina atsižvelgti į kai kurias aplinkybes, galinčias nulemti nesėkmingumą. Taigi, reikėtų atkreipti dėmesį į JAV Merilendo valstijos „Nacionaliniame delinkvencijos prevencijos mokykloje tyrime“ (2000) iškeliamas hipotezes dėl kai kurių rodiklių, galinčių turėti įtakos prevencijos programų įgyvendinimui. Pateikiami tokie rodikliai: organizaciniai sugebėjimai (dvasinė būklė, personalo pastovumas, nesėkmingų arba sėkmingų anksčiau vykdytų programų istorija), vadovo ir personalo savybės ir praeities laimėjimai, biudžetas ir išteklių, organizacinė parama (mokymas, stebėjimas, pagrindinė parama), programos struktūra (vadovai, įgyvendinimo standartai, kokybės kontrolės mechanizmai), integracija į normalią mokyklų veiklą, lokalinė iniciacija, bei lokalinis planavimas, programos kūrimas (programos plano ypatybių ir nuolatinės mokyklos veiklos atitikimas) ir problemų lygis.

Taigi, ugdymo įstaigų svarbus uždavinys – sukurti prevencinio darbo grupes bei išskirti prevencinio darbo subjektus ir objektus, atsižvelgiant į pateiktą rodiklių klasifikaciją. Ankstesniame skyriuje jau buvo kalbėta apie prevencinio darbo subjektus ir objektus, tačiau R. Šalaševičiūtė (2011) įvardina konkrečius specialistus, kurie turi būti atsakingi būtent už ugdymo įstaigos prevencinės veiklos įgyvendinimą. Tokiais subjektais, kaip matyti iš teisės aktų, reglamentuojančių prevencinių programų įgyvendinimą mokyklose, turėtų būti mokyklos vadovas ar vadovo pavaduotojas ugdymui, mokytojai, klasių auklėtojai, specialistai (socialiniai pedagogai, visuomenės sveikatos priežiūros specialistai, psichologai, specialieji pedagogai ir t.t.). Taip pat į darbo grupes tikslinga įtraukti mokinius, mokinių tėvus (globėjus, rūpintojus), atstovus iš mokyklos savivaldos institucijų ir kitus asmenis ar socialinėse institucijose dirbančius specialistus. Svarbu, kad prevencinės programos būtų kuriamos ir nuolat įgyvendinamos švietimo įstaigose.

G. Kvieskienė (2003) išskiria šių prevencijos programų specifiką. Taigi, jos gali būti universalios, t.y. pritaikytos visai mokyklai, neišskiriant jokių grupių ar individų pagal jų problemas; atrankinės – individams arba pogrupiui moksleivių, kurių problemos gana ryškios, kitaip sakant, rizikos grupėms; ir simptominės – asmenims, kurių problemos labai ryškios. Visi šie prevencijos programų vykdymo lygiai yra vienodai svarbūs bei reikalingi. Pagal juos gali būti įgyvendinami R. Loeber, D. P. Farrington ir kt. užsienio mokslininkų (2003) rekomenduojami mokyklos ir bendruomenės prevencijos programų tipai. Jų išskiriama keletas – klasės ir elgesio valdymo programos; daugiakomponente veikla klasėje pagrįstos programos; socialinius gebėjimus skatinančios mokymo programos; konfliktų sprendimo ir smurto prevencijos mokymo programos; patyčių prevencija; popamokinio poilsio programos; mentoriavimo programos; mokyklos organizavimo programos; visapusiška bendruomenės intervencija.

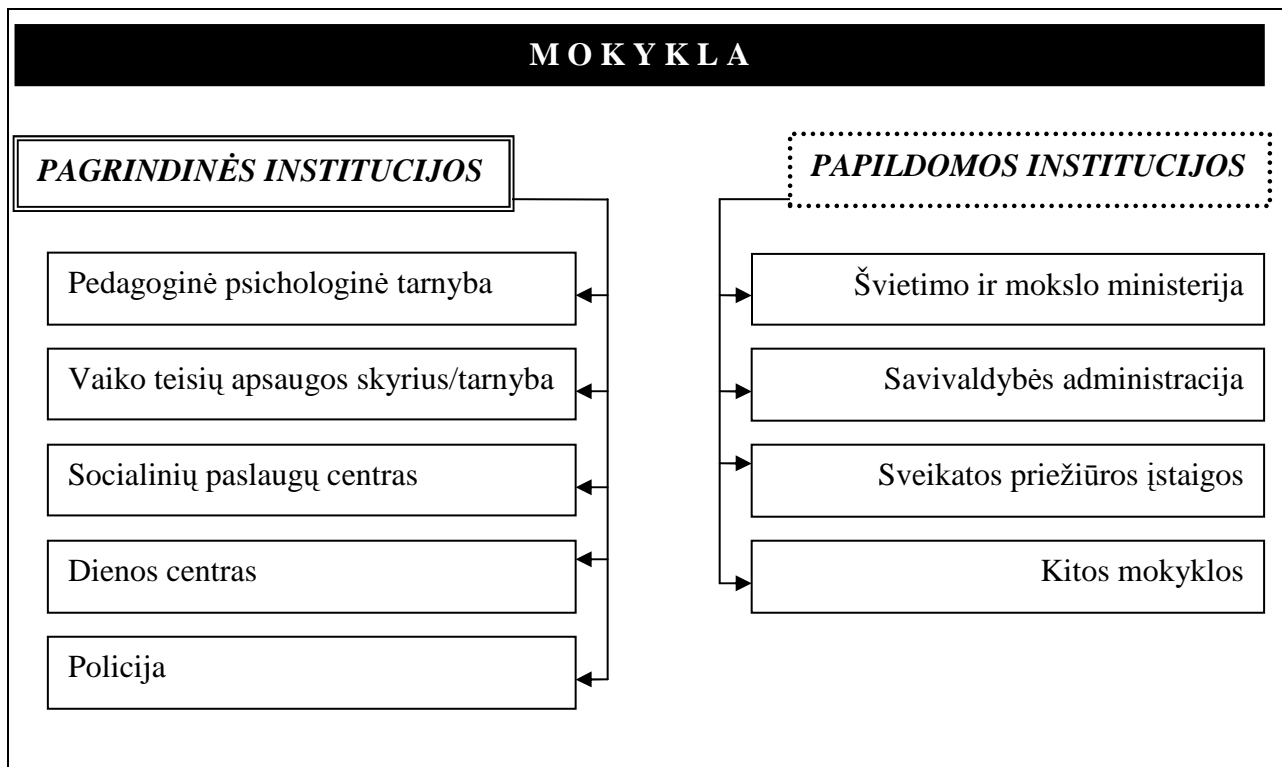
Apie bendruomenės narių įtraukimą, kuriant optimalų vaikų agresyvumo prevencijos modelį ugdymo institucijose, taip pat kalba R. Braslauskienė bei I. Jonutytė (2005). Autorių teigimu, bendradarbiauti privalo ugdymo institucijos vadovai, pedagogai, ugdytiniai ir jų tėvai, mokyklos specialistai (socialiniai pedagogai, psichologai), bendruomenės socialiniai partneriai. Visi šie už socialinę prevencinę veiklą mokykloje atsakingi specialistai, O. Merfeldaitės (2007) teigimu, turi atlikti tokias funkcijas: įvertinimo (renka informaciją, analizuoja, daro išvadas); konsultacinę (pataria, padeda, konsultuoja); korekcinę (skatina, įgalina, padeda adaptuotis, aktyvina, mobilizuoja); vadybinę (organizuoja, telkia, planuoja, priima sprendimus ir už juos atsako); šviečiamąją (informuoja, aiškina); koordinacinę (palaiko ryšius, siunčia (perduoda) informaciją); prevencinę (numato neigiamus reiškinius, poelgius ir padeda jų išvengti); teisinę (atstovauja vaiko interesams, gina juos); socialinio ugdymo; įgalinimo (padeda orientuotis, judėti ir pan.); inovacijų (naujovių taikymas); tiriamąją (faktų atskleidimas, tyrimas, rekomendacijų

rengimas); profesinio kuravimo (pagalba kitam specialistui) (ši funkcija atitinka anksčiau paminėtą mentoriavimo programos tipą).

Kalbant apie delinkventinio elgesio prevencijos vadybines galimybes, savaime suprantama, kad labiausiai reikėtų akcentuoti vadybinę funkciją. Anot V. Tarvydienės (2003, p.5), vadyba – tai specifinė darbinės veiklos rūšis, susiformavusi darbo pasidalijimo procese, pradėjus žmonėms burtis į bendro tikslo siekiančias grupes. Vienas labiausiai paplitusių švietimo vadybos apibrėžimų pateikia R. Želvys (2001, p.7): „Švietimo vadyba – veikla, kuria organizuotai siekiama užsibrėžtų švietimo sistemos ir atskirų švietimo organizacijų tikslų“. Už šią veiklą tiesiogiai yra atsakingas įstaigos vadovas bei kiti administracijos darbuotojai. Anot R.Želvio (2001), pagrindinė vadovo užduotis yra nustatyti, kurie metodai geriausiai padės pasiekti organizacijos tikslus tam tikroje situacijoje, tam tikromis aplinkybėmis ir tam tikru laiku. Esamoms sąlygoms vadovas savo veikloje privalo vis labiau remtis šiuolaikinės vadybos principais. Tiesa, kaip teigia mokslininkas, dauguma švietimo vadovų negali, o dažnai ir nenori skirti pakankamai laiko vadybiniam savo veiklos aspektams. Svarbiausiu jie laiko pedagoginį darbą ir vadyba užsiima papildomu laiku. O dėl tokio pernelyg menko ir fragmentiško dėmesio vadybinei veiklai dažnai išskyla sunkumų dėl nepakankamai aiškaus atsakomybės ir galių pasiskirstymo tarp atskirų vadybos grandžių.

Viena iš svarbių prevencinės veiklos prioritetinės veiklos sričių vadybos aspektu, tai tarpinstitucinis bendradarbiavimas. R. Šalaševičiūtės (2011) teigimu, atsižvelgiant į sprendžiamas delinkventinio elgesio turinčių vaikų problemas, į vaikų delinkventinio elgesio prevencijos veiklą būtina įtraukti įvairias institucijas.

Institucijas, bendradarbiaujančias su mokykla, galima skirti į dvi grupes: 1) pagrindinės ir svarbiausios institucijos; 2) papildomos institucijos, kurios pagal poreikį ir sprendžiamą problemą įtraukiamos į delinkventinio elgesio prevencinę veiklą (2 pav.). Be to, kai problemai spręsti neužtenka vienos institucijos specialistų, įtraukiami kitų institucijų atstovai, galintys suteikti kompetentingą pagalbą sprendžiant iškilusią problemą. Tokio tipo pagalba įvardijama kaip tarpinstitucinė.

2 pav. Į vaikų delinkventinio elgesio prevencijos veiklą įtraukiamos institucijos.

Kiekviena institucija savo atliekamomis funkcijomis ir vykdoma veikla prisideda prie delinkventinio elgesio prevencijos. Glaudus institucijų bendradarbiavimas atveria didesnes galimybes, suteikiant pagalbą delinkventinio elgesio vaikams, nes sukuriama plačiai pritaikoma prevencinė priemonė ir programos, skiriama profesionali specialistų pagalba. Be to, institucijų bendradarbiavimą apibūdina ir teisiniai dokumentai, iš kurių svarbiausias – Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (2007). Šio įstatymo tikslas – sukurti vaiko teises ir interesus atitinkančią socializaciją, suteikti ugdymui bei švietimui minimalios ir vidutinės priežiūros priemones, kurios padėtų vaikui įveikti susiformavusį ydingą elgesį bei išsiugdyti prasmingo gyvenimo sampratą. Taigi, įstatymo taikymas turėtų palengvinti institucijų veiklą, vykdant delinkventinio elgesio prevenciją ir padedant vaikams.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, didėjant nepilnamečių nusikalstamumui, smurto ir agresyvaus elgesio apraiškoms mokyklose, aktualu analizuoti socialinės pagalbos galimybes ugdymo institucijoje, t.y. bendrojo lavinimo mokykloje, organizuojant prevencinę veiklą elgesio nukrypimų turintiems vaikams. Y. Korn (2000) teigimu, reikėtų rūpintis visapuse pirmine prevencija, apimančia bendras pastangas, kad būtų užtikrinama pagalba susijusi su vaikų auklėjimo įgūdžiais, suteikiama parama mokytojams dirbant su blogai besielgiančiais mokiniais, aiški politika kovojant su patyčiomis ir agresyviu elgesiu. Autorius teigia, kad visos mokyklų programos derėtų nukreipti prieš pamokų praleidinėjimą ir mokinių pašalinimą, siekiant išlaikyti jaunus žmones mokykloje, be to itin svarbi pozityvi laisvalaikio veikla, kuri stiprina jauno žmogaus sugebėjimą atsispirti bendraamžių grupės spaudimui nusižengti ar užsiimti asocialia

veikla. Tuo labiau, kad visos valstybės dalyvės ratifikavusios Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją (2000) įsipareigoja (28 str.) imtis priemonių, skatinančių nuolat lankyti mokyklą ir mažinančių moksleivių, paliekančių mokyklą, skaičių.

Taigi sprendžiant socialines problemas ugdymo institucijoje, taikomos įvairios socialinio darbo arba socialinės veiklos formos, jų deriniai, t.y. socialinės veiklos modeliai. Kuriant tokius prevencinės veiklos modelius, turi būti įvertinami kiekvienos mokyklos vidiniai poreikiai ir galimybės, ištekliai, mokyklos bendruomenės grupių sąveika; esminiai vertybiniai konkrečios mokyklos pagrindai: filosofija, misija, bendri tikslai, strategija bei pedagoginės sistemos bendra struktūra, turinys, organizacija, technologijos (Targamadžė, 1999).

Preveninio darbo modeliai parenkami atitinkamai pagal tai, kokios socialinės problemos vyrauja mokykloje: nedarnūs tarpusavio santykiai, žalingų įpročių paplitimas, smurtavimas ar kt. Jei yra sutrikusi mokinių ir mokytojų bei mokinių sąveika, prevencinė veikla modeliuojama tarpusavio santykių gerinimo tikslais. Organizuojant tokią prevenciją, siekiama, kad pedagogai ir vaikai išmoktų „susikalbėti“, atsižvelgiant į kiekvieno sąveikos dalyvio poreikius, nes kai kurie atlikti tyrimai rodo, kad mokytojų taikomi poveikio būdai paremti komandavimu, o ne savitarpio pagarba bei vaiko teisių pripažinimu (Dapkienė, 2007), o metodai, kurie ypač yra paremti gąsdinimu iš tiesų pablogina nusižengti linkusių paauglių elgesį (Juvenile delinquency, 2004). Toks pedagogų elgesys yra ne tik amoralus, bet ir neteisėtas, kadangi Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos (2000) 28 straipsnis bei kiti teisės aktai nurodo valstybėms dalyvėms imtis visų reikiamų priemonių, kad drausmė mokyklose būtų palaikoma metodais, atspindinčiais pagarbą vaiko orumui. Todėl ypač daug dėmesio skiriama mokytojams, nes socialinio – psichologinio klimato pobūdis pirmiausiai priklauso nuo mokytojo, kuris, sumaniai bendraudamas su ugdytiniais ir formuodamas su jais teigiamus santykius, gali daryti įtaką palankiems bei teigiamiems tarpusavio santykiams. Kitaip tariant, kiekvienas mokykloje dirbantis pedagogas turi būti suinteresuotas kuo anksčiau pastebėti galimus vaiko teisių pažeidimus ir ieškoti efektyvių būdų vaiko teisių pažeidimų prevencijai ar jų pašalinimui.

O. Misiukevičienė, A. Putauskienė (2009) pateikia programas, kuriomis galima vadovautis siekiant užkirsti kelią neigiamų socialinių reiškinių atsiradimui bei efektyvinant prevencinį darbą. Iš siūlomų programų bendrojo lavinimo mokyklai labiausiai tinka šios: Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa (LR Švietimo ir mokslo ministerija, 2004); Paauglių socialinių įgūdžių ugdymo programa „Tiltai“ (Sturlienė N., Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras, 2007); Konfliktai ir bendradarbiavimas (Vadovas po konfliktų valdymo labirintą) (Atviros Lietuvos fondas, Vilnius, 1996); Prekybos žmonėmis pavojai ir prevencinė veikla mokykloje (parengė Tarptautinė migracijos organizacija, Vilniaus biuras, VĮ „Vaiko namas“, Pilietinių iniciatyvų centras, 2005); Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa (patvirtinta LR

Švietimo ir mokslo ministro 2007-02-07 įsakymu Nr. ISAK-179 „Dėl rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos patvirtinimo); Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus (Sruoga V., Jakubkaitė B., Vilnius, 2003); Kelionė į pasaką. Grupinių užsiėmimų vadovas (Čaplinskas S., Kopylova S., Lietuvos AIDS centras, 2007); Tolerancijos ugdymas mokykloje (Švietimo kaitos fondas, 2004); Vaiko ir žmogaus teisių mokymas (-is) (Visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“, Vilnius, 2007); Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa (patvirtinta LR Švietimo ir mokslo ministro 2006-03-17 įsakymu Nr. ISAK-494). Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, atsižvelgdama į patyčių tarp bendraamžių mastą Lietuvos mokyklose ir šios problemos sprendimą laikydama prioritetiniu, inicijavo „Olweus“ patyčių prevencijos programos diegimą Lietuvos mokyklose (Olweus patyčių prevencinės programos įgyvendinimas Lietuvoje, www.bepatyciu.lt).

Visos išvardintos programos yra itin svarbios socialiai subrendusios asmenybės ugdymui bei vienaip ar kitaip paliečia nepilnamečio ir suaugusio individo teisių apsaugą, tačiau vaiko ir žmogaus teises labiausiai akcentuoja programa – „Vaiko ir žmogaus teisių mokymas (-is)“, kurios paskirtis – suteikti žinių apie vaiko ir žmogaus teises. Taip siekiama ugdyti aktyvius, atsakingus, mokančius apginti save ir šalia esantį žmogų piliečius. Siekiama ne tik suteikti vaikams pagrindinių žinių apie vaiko ir žmogaus teises, bet ir ugdyti vaikų atsakomybės bei pareigos jausmą, suvokti, kad teisės ne tik gina asmenį ir jo gyvenimą, bet ir reikalauja gerbti aplinkinius, nepažeisti jų teisių.

Visas bendrojo lavinimo mokykloje įgyvendinamas prevencines programas galima taikyti keliais lygmenimis, kuriuos darbuose apie vaikų agresyvaus elgesio socialinę pedagoginę prevenciją ugdymo institucijose išskyrė R. Braslauskienė, I. Jonutytė (2005, p. 57):

1. *Ugdymo institucijos lygmuo*: saugios socialinės aplinkos sukūrimas ugdymo institucijoje; neigiamų reiškinių išaiškinimo ir informavimo apie juos sistemos sukūrimas ugdymo institucijoje; agresyvaus elgesio raiškos tyrimo organizavimas ugdymo institucijoje; įvairios veiklos pasiūla ugdymo institucijoje pertraukų metu; laisvalaikio kambarių įrengimas ugdymo institucijoje; efektyvios tėvų informavimo apie neigiamus reiškinius ugdymo institucijoje sistemos kūrimas; prevencinės grupės, kuri domėtųsi vaikų agresijos pasireiškimu mokykloje ir siūlytų efektyvias šios problemos sprendimo priemones, įkūrimas; bendros tėvų ir mokytojų grupių įkūrimas, kuri spręstų agresyvaus elgesio problemas ugdymo institucijoje, įkūrimas; tėvų tarpusavio pagalbos grupių sudarymas; projektų, skirtų agresyvumui mažinti, inicijavimas.
2. *Grupės lygmuo*: grupės taisyklių nustatymas ir jų laikymosi kontrolės mechanizmo kūrimas; bendradarbiavimo atmosferos grupėje sukūrimas, kad vaikai nebūtų diskriminuojami dėl savo socialinės padėties, religijos, amžiaus, mokymosi pasiekimų ir

kt. skatinimo, gyrimo sistemos sukūrimas ir sistemingas jos įgyvendinimas grupėje; grupės narių reguliarių susitikimų (bent kartą per savaitę) organizavimas, kur būtų aptariamose grupėje kylančios problemos, pavienių narių elgesys, peržiūrimos taisyklės ir kt.; vaikų, pedagogų ir tėvų santykių stiprinimas grupėje; aptariant su grupe neigiamus reiškinius, vykstančius grupėje, pirmiausia pažymėtini tiek grupės, tiek pavienio vaiko teigiami bruožai ir pozityvus elgesys; socialinių gebėjimų ugdymo pratybų organizavimas.

3. *Individualus lygmuo*: individualios specialistų (psichologo, socialinio pedagogo) konsultacijos tiek agresyviai besielgiančiam vaikui, tiek agresoriaus aukai individualios specialistų (psichologo, socialinio pedagogo) konsultacijos tėvams, kurių vaikai agresyviai elgiasi arba prieš kuriuos vykdoma agresija; pedagogo skatinimas praktikuoti netradicinius ugdymo metodus, dirbant individualiai su agresyviu vaiku; tarpininkų parengimas operatyviai spręsti konfliktus ugdymo institucijoje.

Tikėtina, kad vykdant delinkventinio elgesio prevenciją, paskutinis lygmuo yra efektyviausias. V. Indrašienė (2004) siūlo septynis pagrindinius individualaus darbo su rizikos grupės vaikais etapus, t.y. įvertinimą, problemos pobūdžio, programos tikslų ir išteklių nustatymą, veiksmų planą, priemonių įgyvendinimą, situacijos įvertinimą.

Anot autorės, situacijos įvertinimo etape svarbiausia surinkti kuo daugiau informacijos apie vaiką (apie santykius tiek su kitais, tiek su suaugusiaisiais šeimoje, mokykloje, bendruomenėje, taip pat svarbi informacija apie vaiko pomėgius, laisvalaikį). Itin daug vertingos informacijos galėtų pateikti socialiniai darbuotojai apie vaiko situaciją tiek formalioje, tiek neformalioje aplinkoje. Tai leidžia tinkamai įvertinti problemą ir nustatyti jos specifiškumą. Antrojo etapo – problemos pobūdžio nustatymo metu, reikėtų išsiaiškinti kodėl vaikai agresyviai elgiasi (galbūt dėl tėvų skyrybų, netekties, patirtos prievartos ir pan.) Socialinio darbuotojo tikslas šiame etape – išnagrinėti pagrindines priežastis ir apibrėžti problemos pobūdį. Tik tikslus problemos identifikavimas leidžia nustatyti specifinius vaiko poreikius.

Taip pat būtina nustatyti programos tikslus. Kai socialinis darbuotojas nustato pagrindines agresijos priežastis, galima formuluoti programos tikslus: sumažinti emocinę įtampą, ugdyti tam tikrus socialinius gebėjimus, nuostatas, padėti išvengti prievartos, suteikti informacijos apie pagalbos šaltinius. Tikslus formuluoti geriausia pasitelkus į pagalbą psichologą, socialinį darbuotoją, pedagogą ar kitą specialistą. Po to būtina numatyti uždavinius. Žinoma, norint efektyviai įgyvendinti bet kurią programą būtini ištekliai. Tai gali būti vaizdo filmų, knygų pirkimas, patalpų įrengimas, papildomas specialistų darbo finansavimas.

Pasak V. Indrašienės (2004), kito etapo metu socialinis darbuotojas turi būti numatęs labai detalų veiksmų planą, leidžiantį įgyvendinti numatytus tikslus. Šiame plane turi atsispindėti veiklos turinys, metodai, technikų pasirinkimas, pratybų trukmė, eiga. Kuriant veiksmų planą

galima pasinaudoti S. Ignatovičienės, R. Žukauskienės (1999) rekomendacijomis pedagogams, dirbantiems su linkusiais nusikalsti vaikais. Autorės pataria sudaryti individualų elgesio korekcijos planą. Siūloma su mokiniu sudaryti tam tikras sutartis, kuriose atsižvelgiama į savitus individo poreikius. Pagrindinis šios sutarties tikslas – mokyti mokinį būti atsakingą už savo veiksmus. Individualus planas numato: 1) Specifinį elgesį, kurio tikimasi iš vaiko; 2) Bausmes už nederamą vaiko elgesį; 3) Paskatinimus, apdovanojimus už deramą vaiko elgesį.

V. Indrašienė (2004), šeštajam etapui priskiria priemonių įgyvendinimą. Šiame etape socialinis darbuotojas taiko įvairius metodus: asmenybės formavimo; veiklos stimuliavimo; praktinės veiklos organizavimo. Priemonių įgyvendinimo sėkmė priklauso nuo tinkamo jų parinkimo, kontakto su vaiku užmezgimo, nuo sugebėjimo vaiką motyvuoti dalyvauti programoje. Galiausiai labai svarbu iš anksto numatyti programos vertinimo metodus (klausimynas, interviu su tėvais, vaikais, pedagogais). Labai dažnai praktikoje socialiniai darbuotojai programą vertina tik remdamiesi subjektyviu savo požiūriu. Šis vertinimas svarbus dėl kelių priežasčių: dėl pagalbos vaikui įvertinimo ir socialinio darbuotojo darbo įsivertinimo.

Apibendrinant, reikėtų pabrėžti, kad visos prevencinės programos turi būti vykdomos atsižvelgiant į bendrojo lavinimo mokykloje vyraujančių elgesio nukrypimų pobūdį ir mastą. Socialinė – pedagoginė prevencinė veikla yra vykdoma ugdymo institucijos, grupės bei individualiu lygmeniu. Paskutinytis laikomas efektyviausiu, tačiau norint pasiekti maksimalių rezultatų, būtina veikti kompleksiskai. Apskritai, prevencinė veikla ugdymo institucijose turi remtis socialiai priimtinos, vertingos veiklos mokymo modeliais, kad elgesio nukrypimų turintys vaikai sąmoningai įsitrauktų į socialiai reikšmingus vaidmenis, perimtų visuomenėje pripažįstamomis ir vertinamomis vertybėmis grįstus elgesio modelius.

3. METODIKA IR TYRIMO ORGANIZAVIMAS

3.1. Tyrimo metodika

Atliekamo tyrimo tikslas – išanalizuoti paauglių delinkventinio elgesio prevencijos vadybines galimybes bendro lavinimo mokykloje. Taikomi teoriniai, empiriniai, statistiniai tyrimo metodai.

Analizuojant Lietuvos bei užsienio mokslininkų išleistas knygas, publikuojamus straipsnius, elektroninius dokumentus, atliktus tyrimus literatūros apžvalgoje siekiama atskleisti delinkventinio elgesio sampratą ir jo formavimosi ypatumus, paauglių delinkventinio elgesio prevenciją bei jos įgyvendinimo vadybines galimybes bendrojo lavinimo mokykloje.

Naudojantis empiriniu metodu – anketine apklausa, buvo renkami tyrimo duomenys. Siekiant išsiaiškinti delinkventinio elgesio paauglių prevencijos galimybes, remiantis moksline literatūra bei K. Kardelio (2005), I. Luobikienės (2005) mokslinių tyrimų metodologija ir metodais, sudaryta 17 klausimų blokų uždaro tipo anketa (2 PRIEDAS).

Klausimų blokus galima suskirstyti į keletą grupių: bendroji informacija apie respondentą (1, 2, 3 kl.), delinkventinio elgesio apibūdinimas (4, 6 kl.), delinkventinio elgesio pasireiškimas bendrojo lavinimo mokykloje (5, 7 kl.), delinkventinio elgesio prevencijos priemonių naudojimas bendrojo lavinimo mokykloje (11, 14, 15, 16 kl.), delinkventinio elgesio prevencijos vadybinės galimybės bendrojo lavinimo mokykloje (8, 9, 10, 12, 13, 17 kl.).

Statistiniam duomenų apdorojimui naudojamas SPSS Statistics 17.0 for Windows programų paketas. Darbe buvo skaičiuojami tyrimo duomenų procentiniai dažniai, Chi-kvadrato kriterijus (Pearson Chi-Square), laisvės laipsnių skaičius (df), reikšmingumo lygmuo (Asymp. Sig), kai $p < 0,05$ ir klausimyno skalės vidinis nuoseklumas – Cronbach alpha. Grafiniam duomenų atvaizdavimui taikyta Microsoft Excel programa.

3.2. Tyrimo organizavimas ir imtis

Vykdam tyrimą, buvo pasirinkta patogioji (paranki) respondentų atranka. Tyrimo imtį sudaro 140 visų Plungės miesto bendrojo lavinimo mokyklų („Akademiko A. Jucio“, „Babrungo“, „Ryto“ pagrindinės mokyklos, „Senamiesčio“ vidurinė mokykla, „Saulės“ gimnazija) mokytojų, 9 administracijos darbuotojai, 3 soc. pedagogai ir 1 psichologas.

Prieš vykdant tyrimą, buvo susitarta su kiekvienos bendrojo lavinimo mokyklos administracija dėl jiems patogios susitikimo datos. Į mokyklas buvo vykstama skirtingomis dienomis.

Tyrimo etapai:

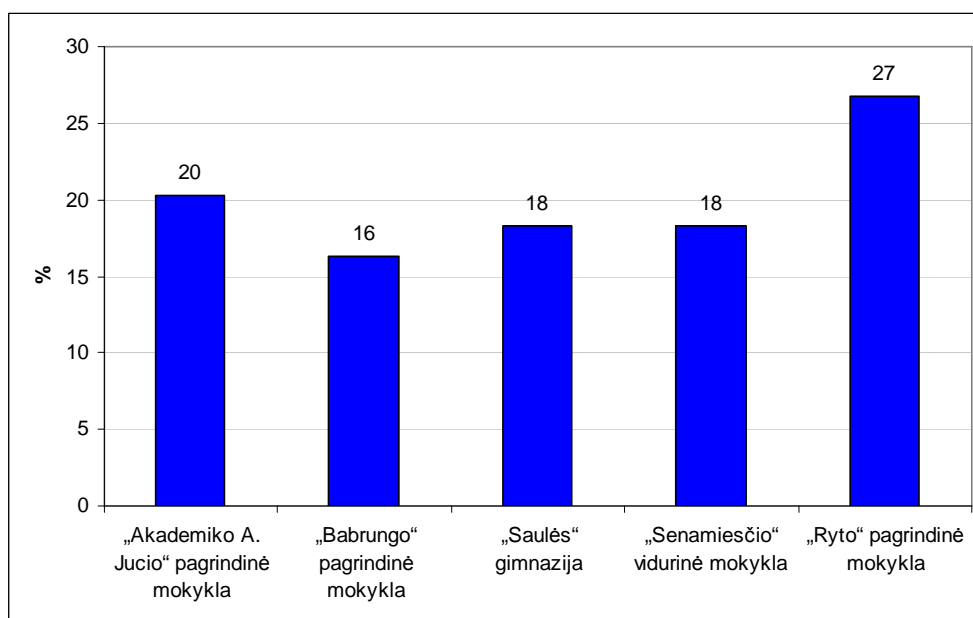
1. Atliktas pilotinis tyrimas, kurio metu apklausti 8 įvairių pedagoginių kvalifikacijų mokytojai (2012 sausio 16 – 23 dienomis);
2. Anketos validumą patvirtino Plungės „Akademiko A. Jucio“ pagrindinės mokyklos direktorius K. Varpiotas, „Ryto“ pagrindinės mokyklos pavaduotoja ugdymui S. Petkuvienė ir mokytoja metodininkė D. Jansonienė (2012 sausio 30 d.);
3. 2012 sausio 30 – vasario 15 d. vykdoma apklausa Plungės miesto bendrojo lavinimo mokyklose: „Akademiko A. Jucio“, „Babrungo“, „Ryto“ pagrindinėse mokyklose, „Senamiesčio“ vidurinėje mokykloje, „Saulės“ gimnazijoje. Buvo išdalinta 250 anketų, gražinta – 176, 23 iš jų – sugadintos.
4. 2012 vasario 16 d. – gegužės 5 d. vykdomas tyrimo duomenų apdorojimas ir analizė.

4. TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ

Siekiant įvertinti delinkventinio elgesio paauglių prevencijos vadybinių galimybių bendrojo lavinimo mokykloje klausimyno skalės vidinį nuoseklumą, buvo skaičiuojamas Cronbacho alfa (Cronbach's alpha) koeficientas. Koeficiento reikšmė yra 0,926, todėl galima teigti, kad klausimyno skalės vidinis nuoseklumas yra aukštas.

4.1. Demografiniai tyrimo duomenys

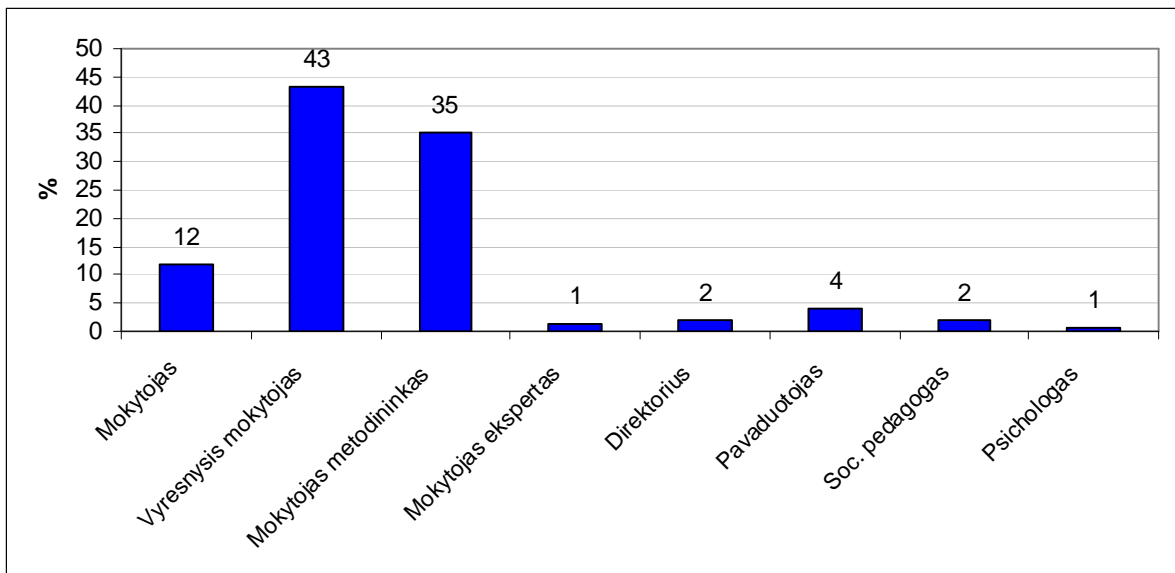
Tyrimo metu buvo apklausiami pedagogai ir administracinis mokyklos personalas iš penkių Plungės miesto bendrojo lavinimo mokyklų. Procentinis apklaustųjų pasiskirstymas pagal ugdymo įstaigas atspindi pirmame paveiksle pateiktuose duomenyse (3 pav.).

3 pav. Respondentų procentinis pasiskirstymas bendrojo lavinimo mokyklose (N = 153)

Matyti, kad daugiausia dalyvavo respondentai iš „Ryto“ pagrindinės mokyklos (27 proc.). Likusių mokyklų tiriamųjų skaičius pasiskirstė taip: „Akademiko A. Jucio“ pagrindinė mokykla – 20 proc., „Saulės“ gimnazija ir „Senamiesčio“ vidurinė mokykla po 18 proc. ir mažiausiai – 16 proc. respondentų buvo iš „Babrungo“ pagrindinės mokyklos. Be to, reikėtų paminėti, kad iš viso tyrime dalyvavo 88,2 proc. moterų ir 11,8 proc. vyrų.

Skirstant respondentes pagal kvalifikacinę kategoriją, paaiškėjo, kad daugiausia, net 43 proc. tiriamųjų turi vyresniojo mokytojo pedagoginę kvalifikacinę kategoriją (4 pav.).

4 pav. Respondentų procentinis pasiskirstymas pagal kvalifikacinę kategoriją (N = 153)

Šiek tiek mažiau respondentų – 35 proc. įgiję mokytojo metodininko ir 12 proc. – mokytojo pedagoginę kvalifikacinę kategoriją.

Likusieji respondentai nurodė pavaduotojo (4 proc.), direktoriaus (2 proc.), soc. pedagogo (2 proc.), mokytojo eksperto (1 proc.) ir psichologo (1 proc.) kvalifikacines kategorijas.

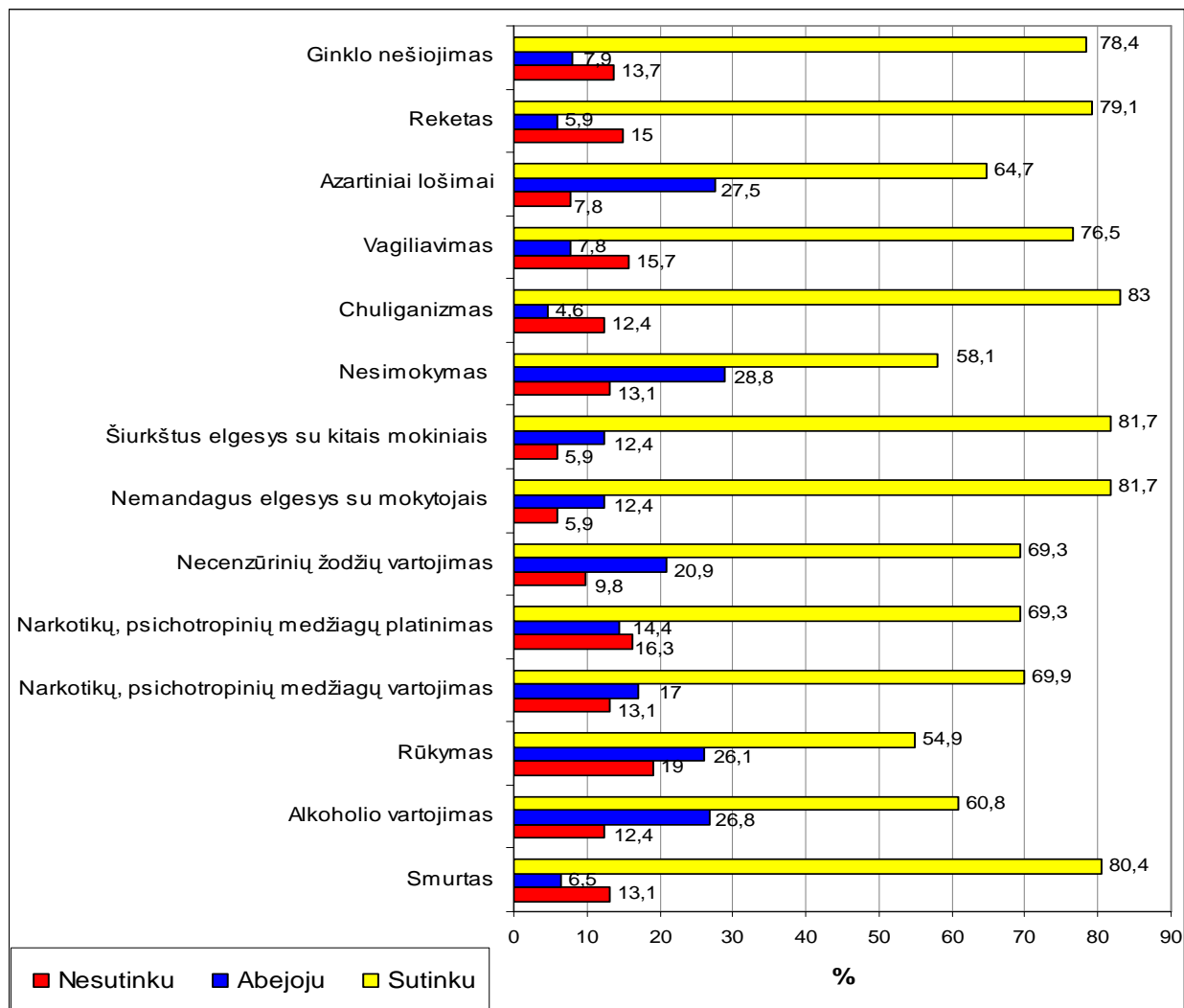
Taigi, didžiausią dalį apklaustųjų, net 90 proc., sudarė mokytojai, vyr. mokytojai ir mokytojai metodininkai, dėl šios priežasties toliau darbe respondentų nuomonių skirtumų reikšmingumai yra analizuojami pagal šias tris pedagogines kvalifikacines kategorijas. Tuo tarpu, iš visų tiriamųjų tik trys nurodė turintys vadybinę kategoriją – du pavaduotojai II-ąją kategoriją ir vienas mokytojas ekspertas III-ąją kategoriją.

Apibendrinant demografinių duomenų analizės rezultatus, galima teigti, kad tiriamųjų skaičius pagal mokyklas pasiskirstė pakankamai tolygiai. Pastebima, kad didžiąją dalį apklaustųjų sudarė moterys. Taip pat daugiausia respondentų turėjo mokytojo, vyr. mokytojo ir mokytojo metodininko pedagoginę kvalifikacinę kategoriją. Tuo tarpu, vadybinę kategoriją nurodė turintys tik trys tiriamieji.

Kitame skyrelyje bus analizuojamos respondentų žinios bei nuomonė apie paauglių delinkventinį elgesį. Reikia paminėti, kad apdorojant tyrimo duomenis, šiame bei kituose poskyriuose atsakymų variantai buvo sugrupuoti taip: visiškai nesutinku ir nesutinku, visiškai sutinku ir sutinku; labai retai ir retai, labai dažnai ir dažnai; visiškai nesvarbu ir nesvarbu, labai svarbu ir svarbu; teko girdėti ir nevykdoma, vykdoma iš dalies ir detalai vykdoma.

4.2. Paauglių delinkventinio elgesio apibūdinimas

Siekiant išsiaiškinti respondentų žinias apie delinkventinį elgesį, buvo klausiama, kas jų nuomone, yra delinkventinis elgesys, kaip jis pasireiškia (5 pav.).

5 pav. Respondentų nuomonės pasiskirstymas pagal paauglių delinkventinio elgesio apibūdinimą (N = 153)

Kaip galima pastebėti, daugiausia respondentų (83 proc.) mano, kad delinkventinį elgesį galima apibrėžti, kaip chuliganizmą. Panašus skaičius apklaustųjų,- po 81,7 proc., šią sąvoką supranta, kaip nemandagų elgesį su mokytojais (įžeidinėjimas, priešgyniavimas, melavimas ir pan.) bei šiurkštų elgesį su kitais mokiniais (įžeidinėjimas, patyčios, trukdymas kitiems ir pan.). Be to, tiriamųjų atsakymai parodė, kad daugiausia respondentų delinkventiniu elgesiu nelaiko šių veiksmų – rūkymo (19 proc.), narkotikų, psichotropinių medžiagų platinimo (16,3 proc.) ir vagiliavimo (15,7 proc.). Be to, skirtumai lyties ir pedagoginės kvalifikacinės kategorijos atžvilgiu nustatyti tik dėl vienintelių delinkventinio elgesio pasireiškimo formų. Atitinkamai

azartinius lošimus moterys nurodė dažniau ($\chi^2=6,158$, $df=2$, $p<0.046$), alkoholio vartojimą – vyr. mokytojai ir mokytojai metodininkai ($\chi^2=10,163$, $df=4$, $p=0,038$).

Mokslinėje literatūroje bei daugelyje atliktų tyrimų nurodoma gana daug delinkventinio elgesio priežasčių. Šis klausimas buvo suskirstytas į keletą blokų, siekiant apimti visas įmanomas veiksmų sritis: asmuo, šeima, grupė, mokykla, visuomenė (2 lentelė).

2 lentelė

Delinkventinį elgesį paauglystėje nulemiantys veiksniai (N = 153) (proc.)

Veiksniai	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Paauglio asmeninės savybės	3,3	20,3	76,4
Pernelyg menka savivertė	6,5	26,8	66,7
Pernelyg aukštas savęs vertinimas	7,8	22,2	70
Auklėjimo klaidos šeimoje	1,3	5,9	92,8
Tėvų nesidomėjimas vaiko mokymusi	0,7	10,4	88,9
Tėvų emigracija, palikus vaikus kitų asmenų priežiūrai	0	11,1	88,9
Sunki ekonominė padėtis	19	34,6	46,4
Paskatinimo ir bausmių sistemų disproporcija	3,3	41,8	54,9
Atstūmimas ir izoliacija bendraamžių grupėje	4,6	27,5	67,9
Delinkventinio elgesio draugų įtaka	0,7	5,2	94,1
Siekis padėti draugui	28,8	45,1	26,1
Pamokų praleidinėjimas	7,2	34	58,8
Mokymosi motyvacijos stoka	6,5	26,8	66,7
Neformaliojo ugdymo trūkumas	30,7	39,9	29,4
Dažnas mokymo įstaigų keitimas	23,5	47,1	29,4
Bloga mokyklos reputacija	51,6	32,1	16,3
Nepakankama elgesio kontrolė	6,5	11,8	81,7
Mokyklos feminizacija	43,1	41,2	15,7
Neigiama atmosfera klasėje	11,1	34	54,9
Stereotipinė mokytojų nuomonė apie delinkventinį elgesį	32	46,4	21,6
Siekis pakeisti savo statusą mokykloje	14,4	43,8	41,8
Pedagogų ir mokinių bendravimo problemos	18,3	43,8	37,9
Visuomenės nuostatos, vertybės, požiūris	11,8	32	56,2
Masinėse informacijos priemonėse demonstruojamas smurtas bei prievarta	1,3	9,2	89,5
Netinkamas teisėsaugos institucijų darbas	15	43,8	41,2
Netinkamas vaiko teisių apsaugos tarnybos darbas	25,5	39,2	35,3

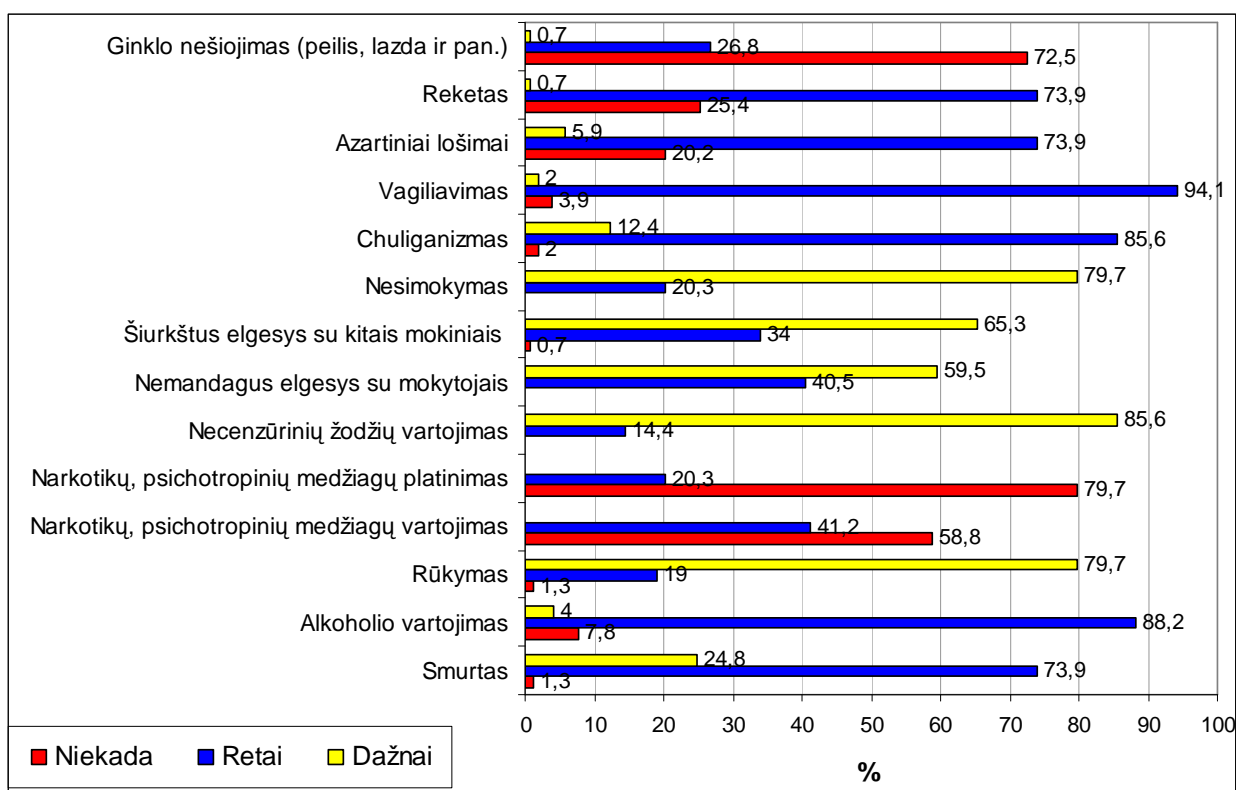
Tiriamųjų nuomone, delinkventinį elgesį paauglystėje daugiausia nulemia šie veiksniai: delinkventinio elgesio draugų įtaka (94,1 proc.), auklėjimo klaidos šeimoje (92,8 proc.) ir masinėse informacijos priemonėse demonstruojamas smurtas bei prievarta (89,5 proc.). Tuo tarpu, respondentų teigimu, bloga mokyklos reputacija (51,6 proc.), mokyklos feminizacija (43,1 proc.), neformaliojo ugdymo trūkumas (30,7 proc.), laikomi, neturinčiais pakankamai įtakos, veiksniais. Vis dėlto analizuojant pastarųjų dvejų duomenis, nustatyti skirtumų reikšmingumai lyties atžvilgiu, t.y. daugiau vyrų nei moterų sutinka dėl mokyklos feminizacijos, neformaliojo ugdymo trūkumo įtakos delinkventinio elgesio vystymuisi, atitinkamai – $\chi^2=9,096$, $df=2$, $p<0.011$ ir $\chi^2=6,800$, $df=2$, $p<0.033$.

Apibendrinant delinkventinio elgesio sampratos tyrimo rezultatus, galima išskirti respondentų nuomonę, kad šis elgesys pasireiškia, kaip chuliganizmas, nemandagumas su

mokytojais bei šiurkštumas su kitais mokiniais. Apklaustųjų teigimu, tai nulemiantys veiksniai yra delinkventinio elgesio draugų įtaka, auklėjimo klaidos šeimoje ir masinėse informacijos priemonėse demonstruojamas smurtas bei prievarta. Išsiaiškinus šį tiriamųjų požiūrį, kitame skyrelyje bus analizuojamas paauglių delinkventinio elgesio pasireiškimo mokykloje tendencijos.

4.3. Paauglių delinkventinio elgesio pasireiškimo bendrojo lavinimo mokykloje tyrimo rezultatai

Išsiaiškinus, ką respondentai žino apie paauglių delinkventinį elgesį buvo siekiama iširti jų mokykloje pasitaikančias delinkventinio elgesio pasireiškimo formas (6 pav.).

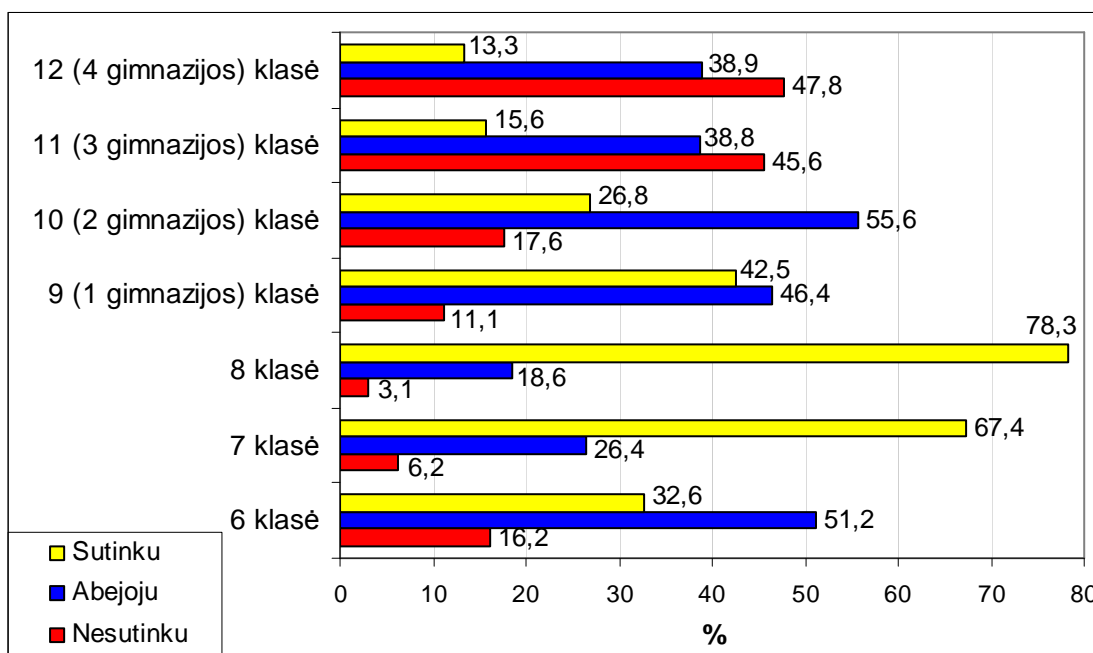
6 pav. Paauglių delinkventinio elgesio pasireiškimo formos bendrojo lavinimo mokykloje (N = 153)

Apklaustųjų teigimu, dažniausiai jų mokykloje pastebimas necenzūrinių žodžių vartojimas (85,6 proc.), rūkymas (79,7 proc.) bei nesimokymas (pamokų praleidinėjimas, namų darbų neatlikimas, tinginiavimas pamokoje ir pan.) (79,7 proc.). Iš išvardintų elgesio formų nustatytas skirtumų reikšmingumas lyties atžvilgiu, t.y. daugiau moterų nurodė šiuos teiginius – rūkymas ($\chi^2=12,903$, $df=2$, $p<0.002$), necenzūrinių žodžių vartojimas ($\chi^2=9,954$, $df=1$, $p<0.002$), kaip jų mokykloje dažnai pasireiškiančius. Taip pat pastebimi ir kiti statistiniai skirtumų reikšmingumai lyties atžvilgiu: šiurkštus elgesys su kitais mokiniais (įžeidinėjimas, patyčios, trukdymas kitiems

ir pan.) ($\chi^2=22,083$, $df=2$, $p=0$), nemandagus elgesys su mokytojais (įžeidinėjimas, priešgyniavimas, melavimas ir pan.) ($\chi^2=8,505$, $df=1$, $p<0.004$). Atitinkamai respondentų atsakymai pasirenkant variantą „dažnai“ pasiskirstė taip: moterys 63,7 proc., vyrai 27,8 proc. ir moterys 71,1 proc., vyrai 22,2 proc.

Retai mokyklose susiduriama su chuliganizmu (94,1 proc.), alkoholio vartojimu (88,2 proc.), vagiliavimu (85,6 proc.). Tuo tarpu, trys niekada nepasireiškiančios delinkventinio elgesio formos, nurodytos respondentų yra narkotikų, psichotropinių medžiagų platinimas, ginklo nešiojimas (peilis, lazda ir pan.), narkotikų, psichotropinių medžiagų vartojimas, atitinkamai – 79,7 proc., 72,5 proc., 58,8 proc.

Siekiant sužinoti mokykloje delinkventinius nusižengimus dažniausiai vykdančių paauglių amžių, buvo atsižvelgta į pilotiniame tyrime dalyvavusių respondentų pastebėjimus ir pasirinkta klausimą pateikti nurodant mokinių lankomas klases (7 pav.). Tikėtina, kad taip buvo gauti patikimesni duomenys, nes pastebėjus delinkventinio elgesio apraiškas, mokytojams paprasčiau įvardinti, kelintoje klasėje mokosi ugdytinis, o ne kiek jam metų. Be to, apdorojant tyrimo duomenis, buvo atsižvelgta į mokyklų specifiką, t.y. pagrindinė, vidurinė, gimnazija.

7 pav. Respondentų nuomonės pasiskirstymas pagal klases, kurias lanko delinkventinius nusižengimus linkę atlikti paaugliai (N = 153)

Tiriamųjų nuomone, labiausiai delinkventinis elgesys pastebimas 8 ir 7, atitinkamai – 78,3 proc., 67,4 proc., o mažiausiai – 12 ir 11 klasėse, atitinkamai – 47,8 proc., 45,6 proc. Nustatytas statistinis skirtumų reikšmingumas lyties atžvilgiu 7 klasėje ($\chi^2=8,014$, $df=2$, $p<0.018$) ir 8

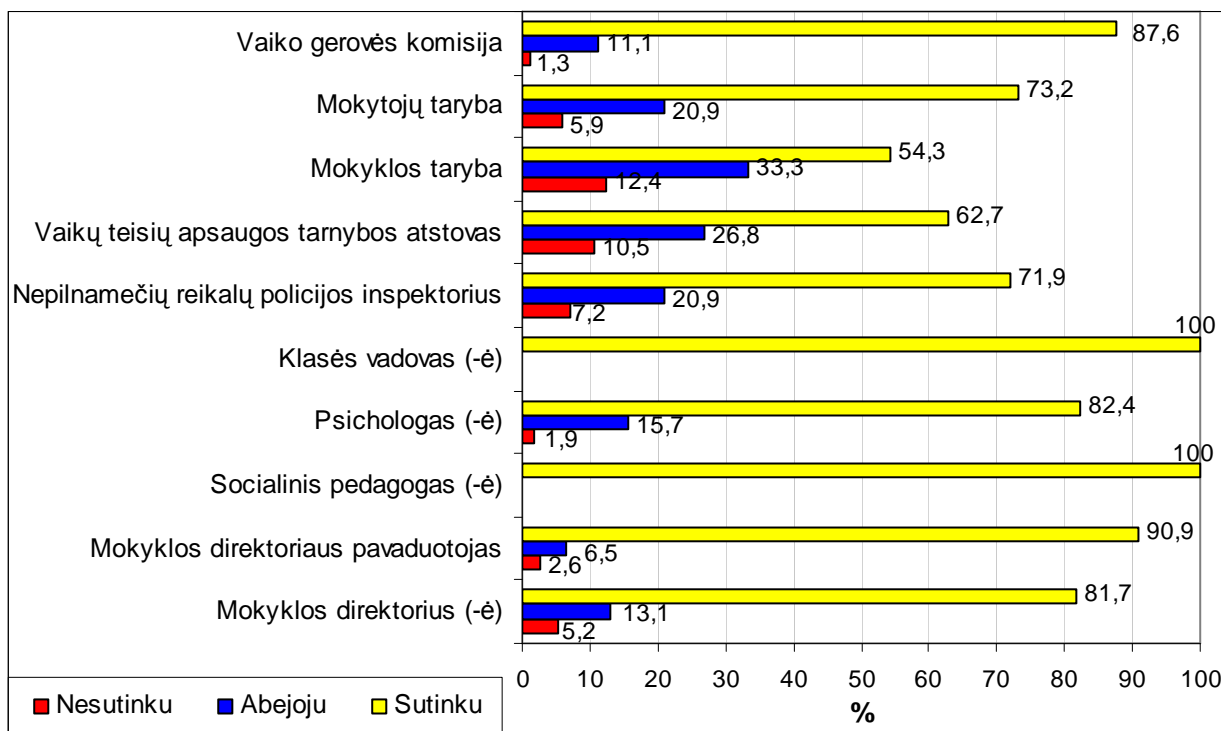
klasėje ($\chi^2=10,413$, $df=2$, $p<0.005$). Daugiau moterų nei vyrų nurodė pastebintys delinkventinio elgesio apraiškas šiose klasėse.

Reziumuojant, galima teigti, kad tirtose mokyklose dažniausiai susiduriama su necenzūrinių žodžių vartojimu, rūkymu (nors šio elgesio dauguma apklaustųjų nepriskyrė delinkventiniam) bei nesimokymu; retai pastebimas chuliganizmas, alkoholio vartojimas, vagiliavimas. Tuo tarpu, respondentų teigimu, niekada nepasireiškia narkotikų, psichotropinių medžiagų platinimas, ginklo nešiojimas (peilis, lazda ir pan.) bei narkotikų, psichotropinių medžiagų vartojimas. Taip pat buvo iširta, kad Plungės bendrojo lavinimo mokyklose labiausiai delinkventinis elgesys pastebimas 7 ir 8, o mažiausiai 11 ir 12 klasėse.

4.4. Paauglių delinkventinio elgesio prevencijos priemonių ir būdų įgyvendinimo bendrojo lavinimo mokykloje tyrimo rezultatai

Išsiaiškinus tiriamųjų nuomonę apie delinkventinio elgesio pasireiškimo formas, priežastis, tendencijas, kitas tyrimo etapas skiriamas paauglių delinkventinio elgesio prevencijos priemonių ir būdų įgyvendinimo mokyklose išsiaiškinimui.

Respondentų buvo klausiama apie asmenis, grupes ar institucijas, vykdančias šio delinkventinio elgesio prevenciją bendrojo lavinimo mokykloje. Visi apklaustieji, t.y. 100 proc., sutiko, kad už šio pobūdžio prevenciją jų mokykloje yra atsakingi socialinis pedagogas(-ė) ir klasės vadovas(-ė), šiek tiek mažiau – 90,9 proc. teigia, kad mokyklos direktoriaus(-ės) pavaduotojas (-a) (8 pav.).

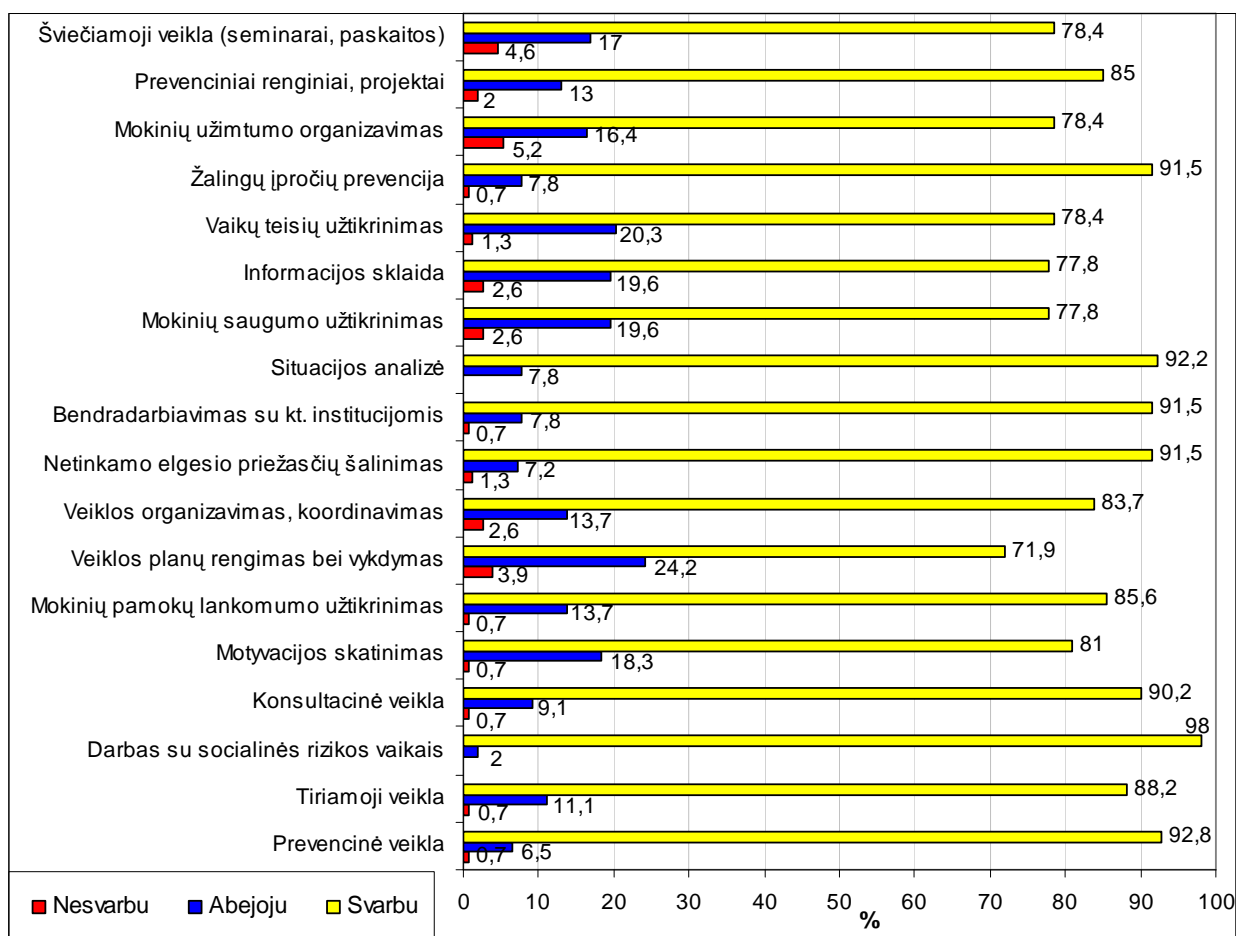

8 pav. Paauglių delinkventinio elgesio prevenciją bendrojo lavinimo mokykloje vykdančias asmenis (N = 153)

Taip pat daugelis tiriamųjų nurodė Vaiko gerovės komisiją (87,6 proc.), kaip vieną prevenciją vykdančių grupių. Be to, analizuojant pastarąją, rezultatai parodė statistinį skirtumą reikšmingumą lyties aspektu ($\chi^2=13,515$, $df=2$, $p<0.001$), t.y. 91,1 proc. apklaustų moterų sutinka šiuo klausimu. Ši tendencija aptinkama ištyrus duomenis apie vaikų teisių apsaugos tarnybos atstovą ($\chi^2=7,633$, $df=2$, $p<0.022$) bei mokyklos tarybą ($\chi^2=7,385$, $df=2$, $p<0.025$).

Būtina paminėti, kad psichologą nurodė tik 70,6 proc. respondentų, kadangi šis specialistas yra tik trijose tirtose mokyklose. Į šią problemą reikėtų atkreipti dėmesį, nes analizuojant tyrimo duomenis, matyti, kad 82,4 proc. apklaustųjų, kurių mokykloje yra šis specialistas, sutinka dėl psichologo ištraukimo į delinkventinio elgesio prevencijos vykdymą, todėl galima daryti prielaidą, kad šio darbuotojo ištraukimas lemtų prevencijos efektyvumą.

Viena iš už delinkventinio elgesio prevenciją atsakingų grupių – Vaiko gerovės komisija, mokyklose vykdo teisės pažeidimų, priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimo, smurto, nusikalstamumo, pamokų praleidinėjimo ir kitokią prevenciją bei prevencinius projektus. Taip pat yra atsakinga už mokyklos bendruomenės švietimą vaiko teisių apsaugos, teisės pažeidimų prevencijos, mokinių užimtumo ir kitose srityse. Taigi, siekdama sukurti kuo saugesnę mokyklos aplinką vaikams, ši komisija privalo vykdyti tai užtikrinančias funkcijas (9 pav.).

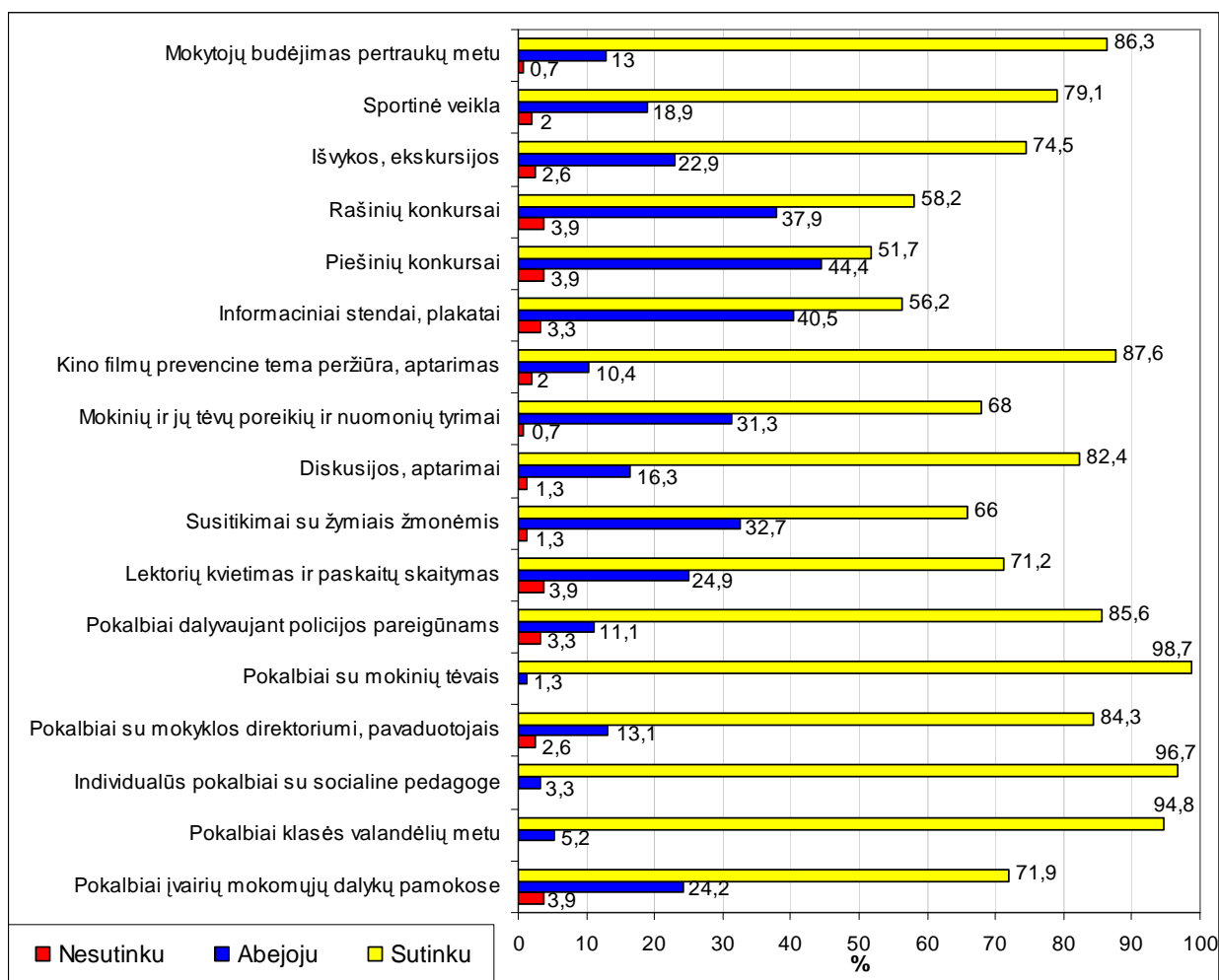

9 pav. Svarbiausios Vaiko gerovės komisijos funkcijos bendrojo lavinimo mokykloje (N = 153)

90 ir daugiau proc. respondentų teigia, kad svarbiausios Vaiko gerovės komisijos funkcijos yra šios: darbas su socialinės rizikos vaikais (98 proc.), prevencinė veikla (92,8 proc.), situacijos analizė (92,2 proc.), žalingų įpročių prevencija (91,5 proc.), netinkamo elgesio priežasčių šalinimas (91,5 proc.), bendradarbiavimas su kitomis institucijomis (91,5 proc.) ir konsultacinė veikla (90,2 proc.). Be to, verta paminėti, kad pedagogų kvalifikacinė kategorija įtakoja jų požiūrį į teiginį apie netinkamo elgesio priežasčių šalinimą ($\chi^2=14,537$, $df=4$, $p<0.006$), t.y. 98,1 proc. mokytojų metodininkų sutinka, kad tai yra svarbi Vaiko gerovės komisijos funkcija. Be to, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ir pagal lytį ($\chi^2=18,377$, $df=2$, $p=0$). 94,1 proc. moterų yra šios nuomonės ir 72,2 proc. vyrų. Nurodant kitų Vaiko gerovės komisijos funkcijų svarbą taip pat pastebėti skirtumų reikšmingumai lyties aspektu – bendradarbiavimas su kitomis institucijomis ($\chi^2=13,707$, $df=2$, $p<0.001$), mokinių saugumo užtikrinimas ($\chi^2=6,909$, $df=2$, $p<0,009$), informacijos sklaida ($\chi^2=6,028$, $df=2$, $p<0.049$), žalingų įpročių prevencija ($\chi^2=5,931$, $df=2$, $p<0.052$). Dauguma apklaustų moterų jas yra linkusios laikyti svarbiomis.

Daugiausia respondentų (24,2 proc.) abejoja dėl veiklos planų rengimo bei vykdymo svarbos. Vis dėlto, reikėtų paminėti, kad 71,9 ir daugiau procentų respondentų visas Vaiko gerovės komisijos funkcijas laiko svarbiomis.

Siekiant išsiaiškinti paauglių delinkventinio elgesio prevencijoje naudojamas veiklos formas, respondentų buvo klausama apie metodus, kurie yra efektyviausi, sprendžiant problemas, susijusias su socialinių normų neatitinkančiu elgesiu (10 pav.).

10 pav. Prevencinio darbo veiklos formų efektyvumas sprendžiant paauglių delinkventinio elgesio problemas (N = 153)

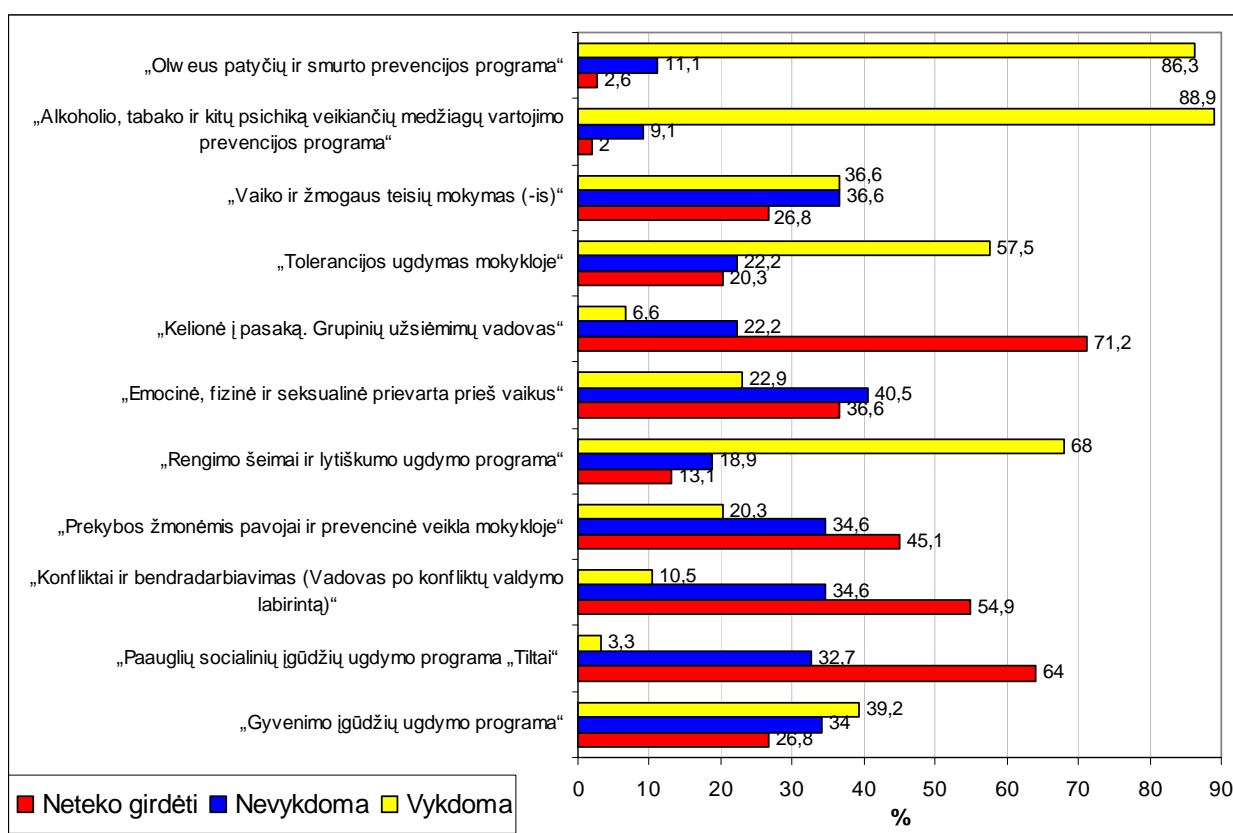
Daugiausia tiriamųjų sutiko, kad pokalbiai su mokinių tėvais (98,7 proc.), individualūs pokalbiai su socialine pedagoge (96,7 proc.), pokalbiai klasės valandėlių metu (94,8 proc.), kino filmų prevencine tema peržiūra, aptarimas (87,6 proc.), mokytojų budėjimas pertraukų metu (86,3 proc.), pokalbiai dalyvaujant policijos pareigūnams (85,6 proc.) yra vieni efektyviausių metodų, sprendžiant delinkventinio elgesio problemas. Tiesa, labiausiai respondentai abejoja dėl piešinių konkursų veiksmingumo, šį atsakymo variantą nurodė 44,4 proc.

Be to, nustatyta statistiškai reikšmingi skirtumai išreiškiant nuomonę apie policijos pareigūnų dalyvavimą pokalbių metu ($\chi^2=10,371$, $df=2$, $p<0.006$), t.y. daugiau moterų (88,9 proc.) nei vyrų (61,1 proc.) mano, kad tai yra efektyvus būdas vykdant delinkventinio elgesio prevenciją. Tuo tarpu, nagrinėjant mokinių ir jų tėvų poreikių ir nuomonių tyrimus, nustatyta, kad vyrai (72,2 proc.) labiau nei moterys (67,4 proc.) šį metodą laiko efektyvų (skirtumų reikšmingumas – $\chi^2=8,099$, $df=2$, $p<0.017$).

Nustatyta, kad pedagoginė kvalifikacinė kategorija įtakoja respondentų požiūrį į išvykų, ekskursijų ir sportinės veiklos, kaip delinkventinio elgesio prevencijos metodų pasirinkimą. 80,3 proc. vyresniųjų mokytojų pritaria išvykų ir ekskursijų, kaip prevencijos metodų efektyvumui,

70,4 proc. mokytojų metodininkų ir 50 proc. mokytojų pasirinko šį atsakymo variantą, taigi, tyrimo duomenų skirtumai yra reikšmingi ($\chi^2=10,242$, $df=4$, $p<0.037$). Analizuojant sportinės veiklos poveikio delinkventinio elgesio prevencijai rezultatus, išryškėja panaši atsakymų pasiskirstymo tendencija ($\chi^2=17,768$, $df=4$, $p<0.001$): 86,4 proc. vyresniųjų mokytojų, 75,9 proc. mokytojų metodininkų ir 44,4 proc. mokytojų.

O. Misiukevičienė, A. Putauskienė (2009) pateikia programas, kuriomis galima vadovautis siekiant užkirsti kelią neigiamų socialinių reiškinių atsiradimui bei efektyvinant prevencinį darbą. 11 paveiksle pateikiamos programos labiausiai tinkančios bendrojo lavinimo mokyklai, be to papildomai įtraukta ir „Olweus patyčių ir smurto prevencijos programa“.

11 pav. Prevencinės programos vykdomos bendrojo lavinimo mokykloje (N = 153)

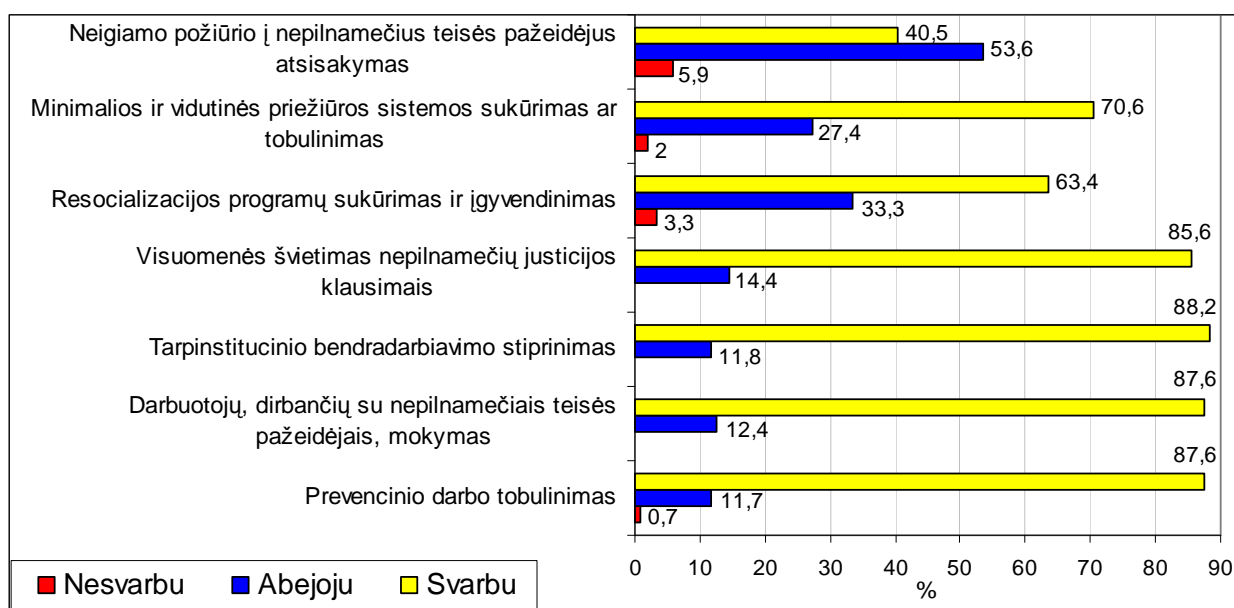
Daugiausia tiriamųjų nurodė, kad jų mokykloje yra vykdoma „Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa“ (88,9 proc.), „Olweus patyčių ir smurto prevencijos programa“ (86,3 proc.), „Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa“ (68 proc.). Kita dalis tiriamųjų pažymėjo, kad jų mokykloje nevykdomos šios prevencinės programos: „Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus“ (40,5 proc.), „Vaiko ir žmogaus teisių mokymas (-is)“ (36,6 proc.), „Prekybos žmonėmis pavojai ir prevencinė veikla mokykloje“ (34,6 proc.), „Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa“ (34 proc.). Daugiausia respondentų teigia, negirdėję prevencinės programos – „Kelionė į pasaką. Grupinių užsiėmimų

vadovas“ (71,2 proc.), „Konfliktai ir bendradarbiavimas (Vadovas po konfliktų valdymo labirintą“ (64 proc.), „Paauglių socialinių įgūdžių ugdymo programa („Tiltai“ 54,9 proc.).

Išanalizavus tyrimo duomenis, išryškėja, kad didžioji dalis respondentų visas veiklas, susijusias su prevencija, laiko pakankamai svarbiomis, tačiau daugiausia apklaustųjų nurodo būtinumą teisingai nustatyti poreikius, pasirinkti veiklos metodus bei bendradarbiauti su kitomis institucijomis. Aiškinantis prioritetas veiklos sritys, vykdančios delinkventinio elgesio prevenciją, apklaustieji taip pat įvardino tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimą, darbuotojų, dirbančių su nepilnamečiais teisės pažeidėjais, mokymą, prevencinio darbo tobulinimą bei visuomenės švietimą nepilnamečių justicijos klausimais. Daugiausia tiriamųjų nurodė, kad jų mokykloje yra vykdomos „Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos“, „Olweus patyčių ir smurto prevencijos“, „Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo“ programos. Kiekvienas specialistas, dalyvaujant šių prevencinių programų vykdyme, privalo naudoti metodų įvairovę. Daugiausia tiriamųjų sutiko, kad pokalbiai su mokinių tėvais, individualūs pokalbiai su socialine pedagoge, pokalbiai klasės valandėlių metu, kino filmų prevencine tema peržiūra, aptarimas, mokytojų budėjimas pertraukų metu, pokalbiai dalyvaujant policijos pareigūnams yra vieni efektyviausių metodų, sprendžiant delinkventinio elgesio problemas.

4.5. Paauglių delinkventinio elgesio prevencijos vadybinių galimybių bendrojo lavinimo mokykloje tyrimo rezultatai

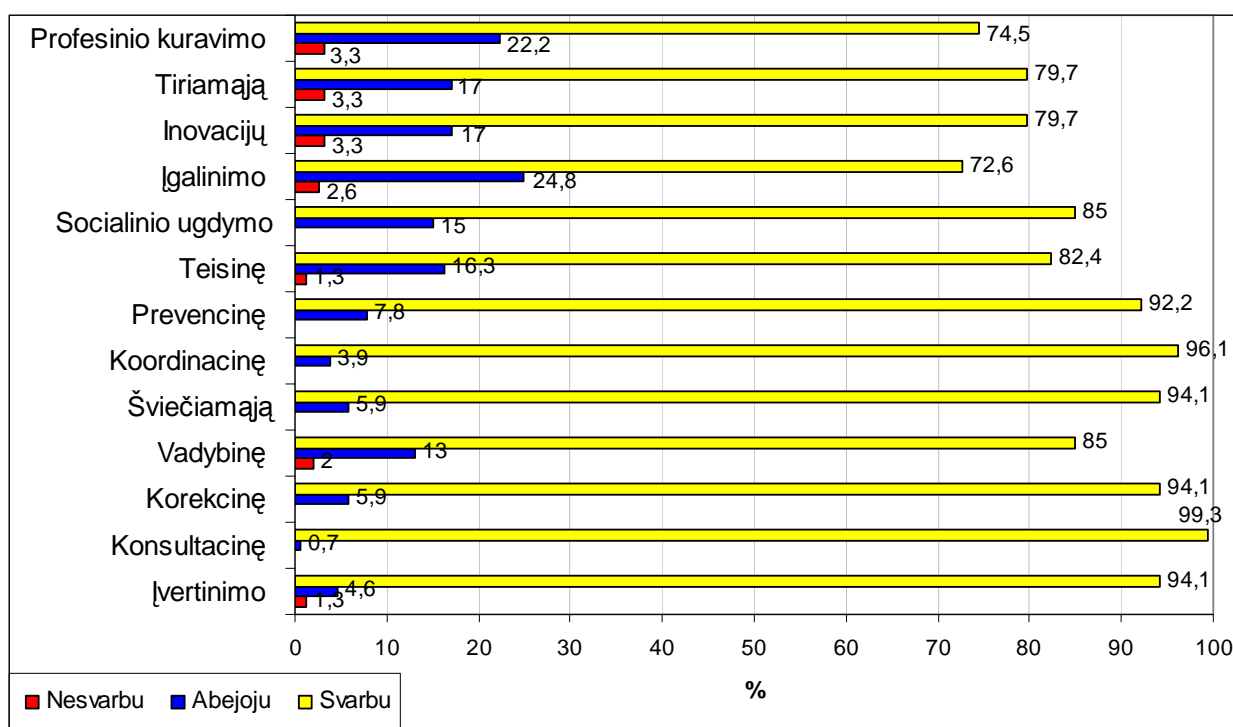
Siekiant išsiaiškinti paauglių delinkventinio elgesio prevencijos vadybines galimybes, respondentų buvo domimasi, kurios prioritetingos veiklos sritys, sprendžiant delinkventinio elgesio problemas bendrojo lavinimo mokykloje, jiems atrodo svarbiausios. Reikėtų pastebėti, kad dauguma apklaustųjų visas sritys laiko pakankamai svarbiomis (12 pav.).

12 pav. Prioritetingos veiklos sritys sprendžiant delinkventinio elgesio problemas (N = 153)

Respondentai pirmenybę teikia tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimui (88,2 proc.), darbuotojų, dirbančių su nepilnamečiais teisės pažeidėjais, mokymui (87,6 proc.), prevencinio darbo tobulinimui (87,6 proc.) bei visuomenės švietimui nepilnamečių justicijos klausimais (85,6 proc.). Labiausiai abejojama dėl neigiamo požiūrio į nepilnamečius teisės pažeidėjus atsisakymo reikšmės (53,6 proc.), o 5,9 proc. respondentų mano, kad tai visiškai nepagelbėtų sprendžiant delinkventinio elgesio problemas. Statistinių skirtumų reikšmingumą šiuo klausimu nenustatyta.

Kiekvienas mokykloje dirbantis specialistas privalo atlikti tam tikras pareigas, todėl visi už socialinę prevencinę veiklą mokykloje atsakingi specialistai, O. Merfeldaitės (2007) teigimu, turi atlikti funkcijas, išvardintas 13 paveiksle.

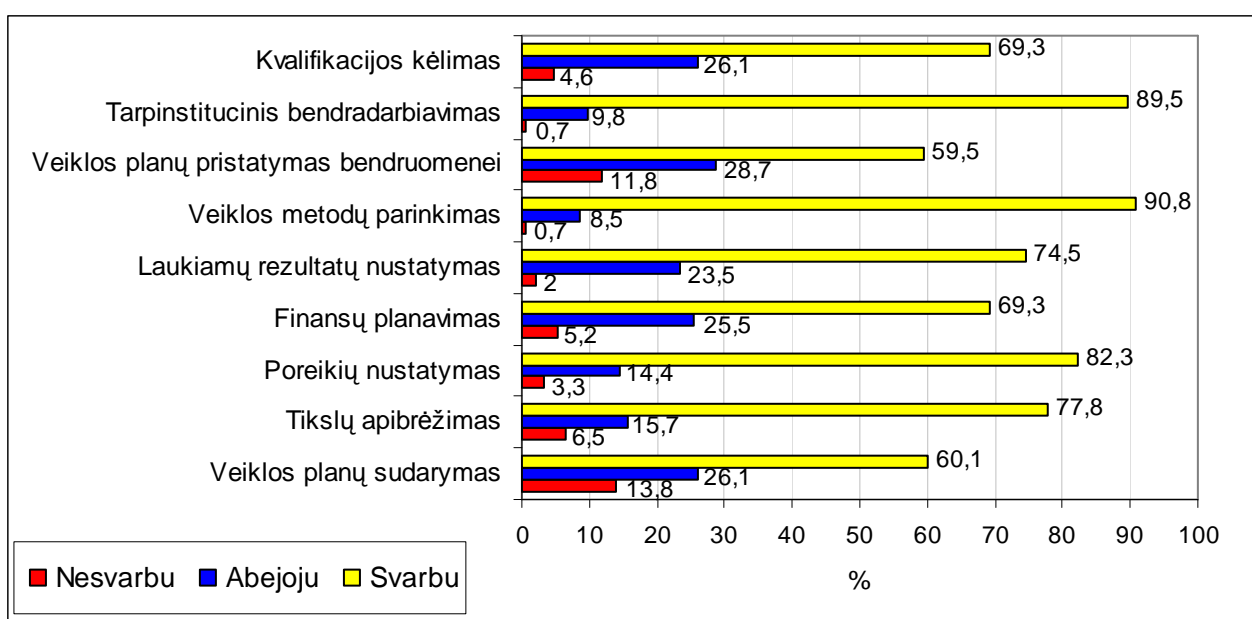

13 pav. Svarbiausios funkcijos, kurias turi atlikti už prevencinę veiklą bendrojo lavinimo mokykloje atsakingi specialistai (N = 153)

Pateikiant šį klausimą, buvo siekiama išsiaiškinti, kurios funkcijos respondentams atrodo svarbiausios. Tyrimo duomenimis, didžioji dauguma apklaustųjų (70 proc. ir daugiau) visas funkcijas laiko svarbiomis, o nesvarbiomis jas įvardina tik pavieniai asmenys. Svarbiausia respondentams yra: konsultacinė (pataria, padeda, konsultuoja) (99,3 proc.), koordinacinė (palaiko ryšius, siunčia (perduoda) informaciją) (96,1 proc.), įvertinimo (renka informaciją, analizuoja, daro išvadas) (94,1 proc.), korekcinė (skatina, išgalina, padeda adaptuotis) (94,1 proc.), šviečiamoji (informuoja, aiškina) (94,1 proc.), prevencinė (numato neigiamus reiškinius, poelgius ir padeda jų išvengti) (92,2 proc.), vadybinė (organizuoja, telkia, planuoja, priima sprendimus ir už juos atsako) (85 proc.). Pastarajai nustatytas statistinis skirtumų reikšmingumas

pagal lytį ($\chi^2=7,611$, $df=2$, $p<0.022$), t.y. 87,4 proc. moterų nurodė šią funkciją, esant svarbia. Anksčiau nepaminėtų, bet daugumai respondentų taip pat svarbių profesinio kuravimo ($\chi^2=15,631$, $df=4$, $p<0.004$) bei tiriamosios ($\chi^2=11,669$, $df=4$, $p<0.020$) funkcijų rezultatai rodo, kad pedagogų kvalifikacinė kategorija įtakoja požiūrį į jų reikšmingumą, vykdant delinkventinio elgesio prevenciją bendrojo lavinimo mokykloje. Daugiausia profesinį kuravimą svarbiu laiko vyresnieji mokytojai, o tiriamąją funkciją mokytojai metodininkai.

R. Želvys (1999) išskiria tokias vadybos funkcijas – planavimą, organizavimą, vadovavimą, kontrolę. Planavimo funkciją mokslininkas apibūdina, kaip tam tikrų konkrečių veiksmų, nurodytų 14-ame paveiksle, visumą. Taigi, planuojant delinkventinio elgesio prevenciją, būtina atlikti keletą konkrečių veiksmų.

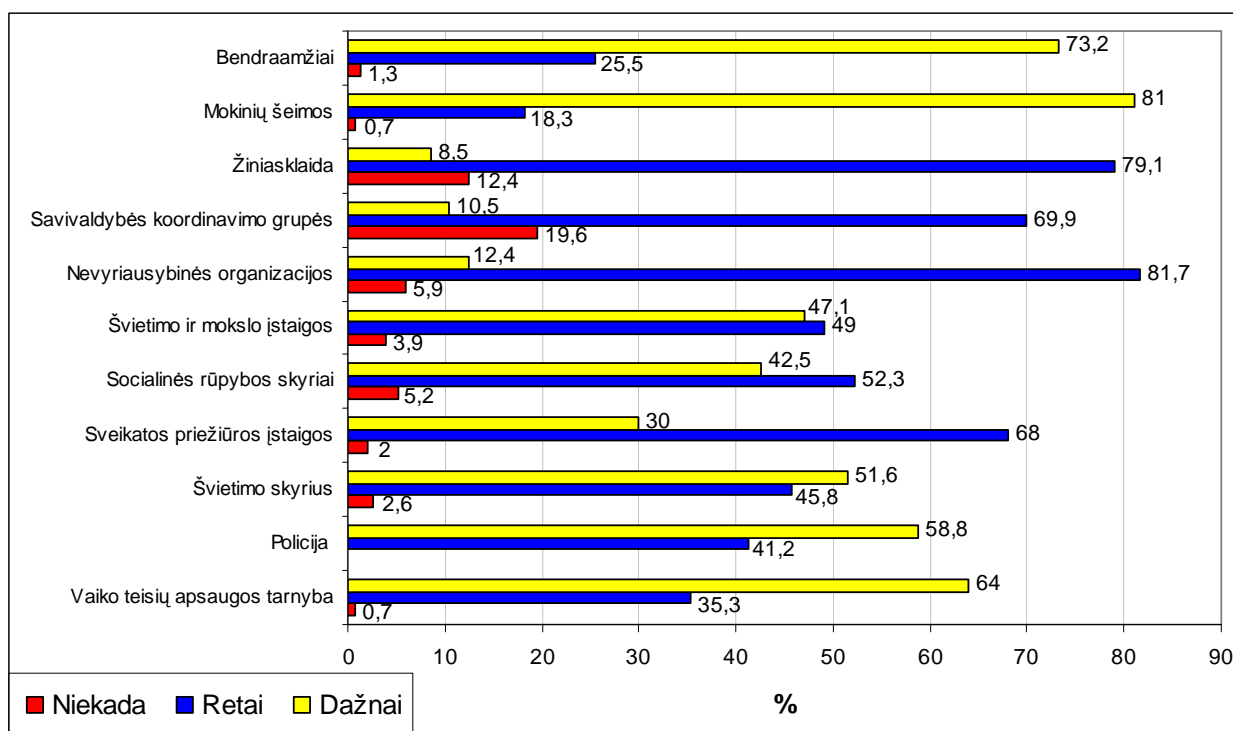

14 pav. Svarbiausi veiksmai organizuojant delinkventinio elgesio prevenciją (N = 153)

Daugiau nei 60 proc. respondentų pareiškė, kad pakankamai svarbios yra visos veiklos, susijusios su prevencija, tačiau daugiausia apklaustųjų, atitinkamai 90,8 proc., 89,5 proc. ir 82,3 proc., išskyrė šias: veiklos metodų parinkimas, tarpinstitucinis bendradarbiavimas bei poreikių nustatymas. Kvalifikacijos kėlimas (69,3 proc.) taip pat nurodomas, kaip svarbi veikla organizuojant delinkventinio elgesio prevenciją, beje pastebimi reikšmingi skirtumai pedagoginės kvalifikacinės kategorijos aspektu ($\chi^2=10,603$, $df=4$, $p<0.031$). Respondentų nuomonė pasiskirsto – 81,5 proc. mokytojų metodininkų, 66,7 proc. mokytojų ir 63,6 proc. vyresniųjų mokytojų. Nesvarbiomis veiklomis, atitinkamai 13,8 ir 11,8 proc., apklaustųjų laiko veiklos planų sudarymą ir veiklos planų pristatymą bendruomenei.

Viena efektyviausių priemonių vykdant delinkventinio elgesio prevenciją mokykloje, tai bendradarbiavimas ugdymo įstaigos viduje ir su išorės institucijomis bei pavieniais asmenimis. Mokslininkų nuomone, bendradarbiauti privalo ugdymo institucijos vadovai, pedagogai,

ugdytiniai ir jų tėvai, mokyklos specialistai (socialiniai pedagogai, psichologai), bendruomenės socialiniai partneriai (15 pav.).

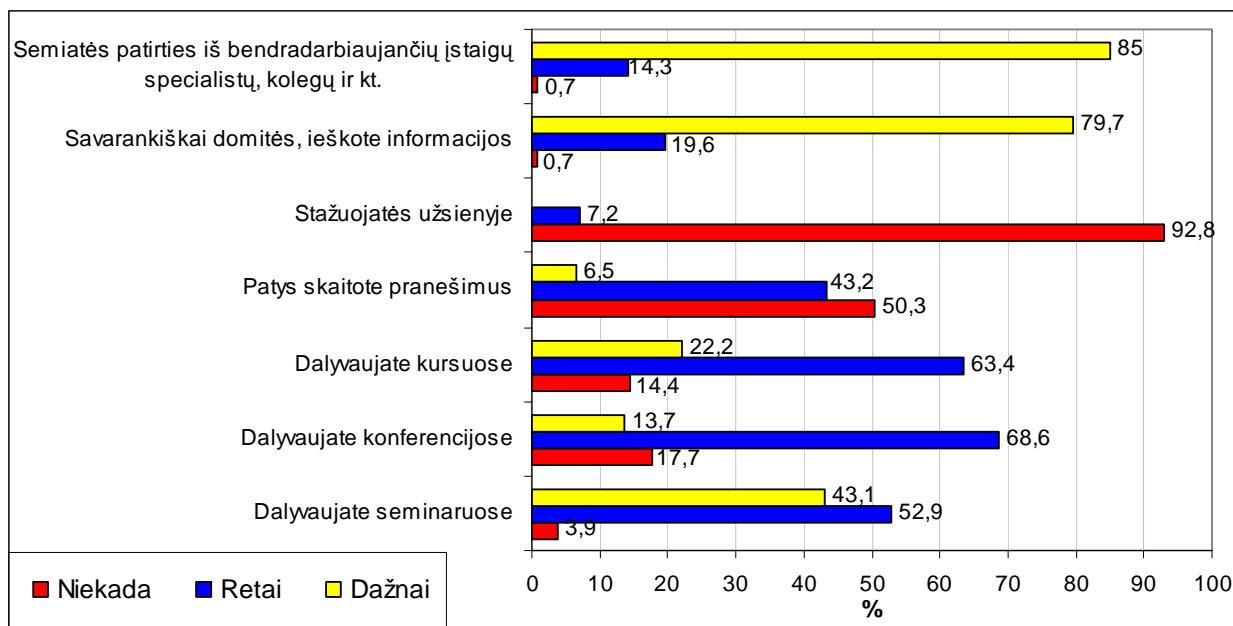

15 pav. Socialiniai partneriai, grupės ir institucijos, su kuriomis bendradarbiauja bendrojo lavinimo mokykla vykdant delinkventinio elgesio prevenciją (N = 153)

Daugiausia šio tyrimo apklaustųjų, atitinkamai 81 proc., 73,2 proc., 64 proc. ir 58,8 proc., nurodė, kad dažniausiai jų mokykla bendradarbiauja su mokinių šeimomis, bendraamžiais, vaiko teisių apsaugos tarnyba ir policija (nepilnamečių reikalų inspektorais ir kt. pareigūnais). Retai mokyklų bendruomenės dirba kartu su nevyriausybėmis organizacijomis (81,7 proc.), žiniasklaida (79,1 proc.), savivaldybės koordinavimo grupėmis (69,9 proc.), sveikatos priežiūros įstaigomis (68 proc.). Tuo tarpu, 19,6 proc. tiriamųjų nurodė, niekada nebendradarbiaujantys su savivaldybės koordinavimo grupėmis. Pastebima, kad statistinių skirtumų reikšmingumą šiuo klausimu nenustatyta.

Darbuotojų, susijusių su delinkventinio elgesio prevencijos vykdymu, kvalifikacijos kėlimas turėtų būti viena svarbiausių priemonių siekiant aukšto prevencijos efektyvumo. Tuo turėtų būti suinteresuota mokyklos administracija, tačiau geriausi rezultatai pasiekiami, kai iniciatyva rodoma iš pačių mokytojų, soc. pedagogų, psichologų ir kt., kai jie aktyviai dalyvauja įvairioje šviečiamojoje veikloje, o paskui įgyta patirtimi dalijasi ir su kolegomis. Taigi, apklaustose mokyklose tobulinant darbą su delinkventinio elgesio paaugliais tiriamieji dažniausiai semiasi patirties iš bendradarbiaujančių įstaigų specialistų, savo kolegų, soc. pedagogų, psichologų ir kt. profesionalų (85 proc.) arba savarankiškai domisi, skaito, ieško informacijos (79,7 proc.) (16 pav.). Analizuojant respondentų nuomonę apie pastaruosius

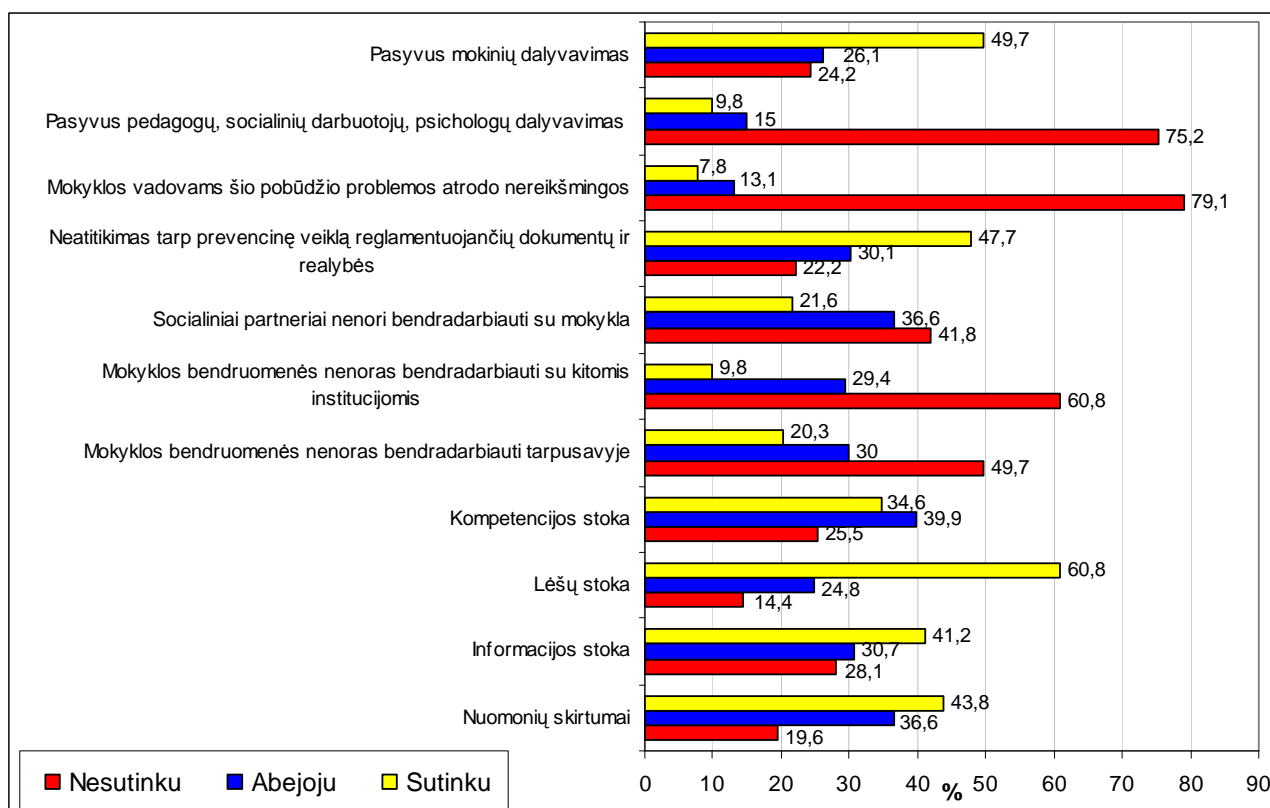
tobulinimosi būdus, iširti statistiniai skirtumų reikšmingumai pagal lytį, atitinkamai $\chi^2=6,034$, $df=2$, $p<0.049$ ir $\chi^2=8,047$, $df=2$, $p<0.018$. Nustatyta, kad daugiau moterų nei vyrų naudojami šiais tobulinimosi būdais.

16 pav. Kvalifikacijos tobulinimo dažnumas vykdant paauglių delinkventinio elgesio prevenciją (N = 153)

Net 68,6 proc. tiriamųjų nurodė retai dalyvaujantys konferencijose, 63,4 proc. kursuose ir 52,9 proc. seminaruose. Analizuojant rezultatus nustatyta, kad pedagoginė kvalifikacinė kategorija įtakoja tobulinimosi būdą, t.y. mokytojų pedagoginę kvalifikacinę kategoriją turinčių apklaustųjų (38,9 proc.), nurodė niekada nedalyvaujantys kursuose ($\chi^2=15,115$, $df=4$, $p<0.004$). Pusė (50,3 proc.) apklaustųjų teigia niekada patys neskaitantys pranešimų, o didžiajai daliai – 92,8 proc., niekada neteko stažuotis užsienyje. Į pastarąjį būdą tobulinti kvalifikaciją turėtų atkreipti dėmesį mokyklų administracija bei suteikti mokytojams galimybę pasisemti žinių ir naudingos patirties dirbant su delinkventinio elgesio paaugliais.

Siekiant delinkventinio elgesio prevencijos efektyvumo būtina išsiaiškinti sunkumus, su kuriais susiduria ją vykdantys asmenys. Daugiausia respondentų (60,8 proc.) teigia, susiduriantys su lėšų stoka, 49,7 proc. tiriamųjų nurodė, kad patys mokiniai pasyviai dalyvauja prevencinėje veikloje, o kita kliūtis – neatitikimas tarp prevencinę veiklą reglamentuojančių dokumentų ir realybės (47,7 proc.) (17 pav.). Be to, analizuojant duomenis pagal pedagoginės kvalifikacinės kategorijos įtaką, nustatyta, kad pastaroji kliūtis turi statistiškai reikšmingų skirtumų ($\chi^2=15,273$, $df=4$, $p<0.004$), t.y. 53,7 proc. mokytojų metodininkų sutinka šiuo klausimu.

17 pav. Kliūtys iškylančios vykdant paauglių delinkventinio elgesio prevenciją (N = 153)

Nagrinėjant tiriamųjų atsakymų pasiskirstymą pagal procentinę dažnį, iš pateiktų teiginių daugiausia respondentų nesutiko su šiais: mokyklos vadovams šio pobūdžio problemos atrodo nereikšmingos (79,1 proc.), pasyvus pedagogų, socialinių darbuotojų, psichologų dalyvavimas (75,2 proc.), mokyklos bendruomenės nenoras bendradarbiauti su kitomis institucijomis (60,8 proc.). Detaliau analizuojant teiginį apie mokyklos vadovo abejingumą šio pobūdžio problemoms visiškai nepitaria 85,2 proc. mokytojų metodininkų, 80,3 proc. vyresniųjų mokytojų ir 50 proc. respondentų, turinčių mokytojo pedagoginę kvalifikacinę kategoriją, taigi kvalifikacinė kategorija įtakos turi, t.y. skirtumai statistiškai reikšmingi ($\chi^2=12,736$, $df=4$, $p<0.013$). Reikia pastebėti, kad išryškėja reikšmingi respondentų nuomonių skirtumai ($\chi^2=6,348$, $df=2$, $p<0.042$) mokyklos bendruomenės nenoro bendradarbiauti tarpusavyje klausimu. Su teiginiu nesutinka 51,9 proc. moterų ir 33,3 proc. vyrų, taigi skirtumai lyties atžvilgiu akivaizdūs.

43,7 proc. moterų ir 22,2 proc. vyrų sutinka susiduriantys su dar vienu sunkumu – informacijos stoka. Analizuojant šiuos duomenis, nustatyti reikšmingi skirtumai – $\chi^2=6,128$, $df=2$, $p<0.047$. Vis dėlto, galima teigti, kad tiriamų mokyklų bendruomenės aktyviai dalyvauja prevencinėje veikloje, noriai bendradarbiauja tarpusavyje bei su kitomis institucijomis, ir kad šios delinkventinio elgesio problemos yra svarbios daugumai mokyklos vadovų.

Reziumuojant tyrimo duomenis apie apklaustųjų gebėjimą organizuoti, planuoti, priimti sprendimus ir pan., t.y. galimybes vykdyti paauglių delinkventinio elgesio prevencijos vadybą,

buvo išsiaiškinta, kad už šią prevenciją mokyklose labiausiai yra atsakingas socialinis pedagogas(-ė) ir klasės vadovas(-ė), mokyklos direktoriaus(-ės) pavaduotojas(-a) bei Vaiko gerovės komisija. Taip pat nustatyta, kad vykdant delinkventinio elgesio prevenciją, daugumos respondentų nuomone visos funkcijos laikomos svarbiomis, o ypač - konsultacinė, koordinacinė, įvertinimo, korekcinė, šviečiamoji, prevencinė, vadybinė.

Dažniausiai mokyklų bendruomenės bendradarbiauja su mokinių šeimomis bei bendraamžiais, vaiko teisių apsaugos tarnyba ir policija. Paklausus respondentų apie tobulinimosi galimybes paaiškėjo, kad jie dažniausiai patirties semiasi iš bendradarbiaujančių įstaigų specialistų, savo kolegų, soc. pedagogų, psichologų ir kt. profesionalų arba savarankiškai šviečiasi. Beje, norint sėkmingai vykdyti prevenciją būtina pašalinti kliūtis, o tai dažniausiai yra lėšų stoka, pačių mokinių pasyvumas ir neatitikimas tarp prevencinę veiklą reglamentuojančių dokumentų ir realybės.

IŠVADOS

1. Delinkventinio elgesio prevencija bendrojo lavinimo mokykloje privalo būti kompleksiskai vykdoma atsižvelgiant į vyraujančių elgesio nukrypimų pobūdį ir mastą. Ankstyvoji delinkventinio elgesio prevencijos stadija yra efektyviausia bei reikalaujanti mažiausiai ekonominių išteklių. Prevencinė veikla, bendradarbiaujant su įvairioms institucijoms, gali būti vykdoma ugdymo institucijos, grupės bei individualiu lygmeniu. Efektyviausias prevencijos įgyvendinimo būdas yra socialinių įgūdžių, kritinio mąstymo ugdymas, tinkamų nuostatų vaikams ir paaugliams formavimas.
2. Bendrojo lavinimo mokyklose paauglių delinkventinis elgesys labiausiai pastebimas 7 ir 8 klasėse. Dažniausiai susiduriama su delinkventinio elgesio pasireiškimo formomis – necenzūrinių žodžių vartojimu, rūkymu (nors šio elgesio dauguma apklaustųjų nepriskyrė delinkventiniam) bei nesimokymu; retai pastebimas chuliganizmas, alkoholio vartojimas, vagiliavimas; niekada nepasireiškia narkotikų, psichotropinių medžiagų vartojimas, platinimas, ginklo nešiojimas. Hipotezė, kad dažniausiai pasireiškiančių delinkventinio elgesio formų bendrojo lavinimo mokykloje yra susijusios su paauglių verbaliniu smurtu ir netinkamu elgesiu su bendraamžiais, pasitvirtina, kadangi nustatytas dažnas mokinių necenzūrinių žodžių vartojimas bei šiurkštus elgesys su kitais mokiniais.
3. Paauglių delinkventinio elgesio prevencijos bendrojo lavinimo mokykloje analizė atskleidė, kad už šią prevencinę veiklą mokyklose labiausiai yra atsakingi socialinis pedagogas(-ė), klasės vadovas(-ė) ir mokyklos direktoriaus(-ės) pavaduotojas(-a). Bendrojo lavinimo mokyklose dažniausiai vykdomos „Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos“, „Olweus patyčių ir smurto prevencijos“, „Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo“ programos. Kiekvienas specialistas, dalyvaujantis šių prevencinių programų vykdyme, privalo naudoti metodų įvairovę, atkreipti dėmesį į efektyviausius – sprendžiant delinkventinio elgesio problemas, tai – pokalbiai su mokinių tėvais, individualūs pokalbiai su socialine pedagoge, pokalbiai klasės valandėlių metu, kino filmų prevencine tema peržiūra, aptarimas, mokytojų budėjimas pertraukų metu, pokalbiai dalyvaujant policijos pareigūnams.
4. Paauglių delinkventinio elgesio prevencijos vadybinių galimybių analizė atskleidė, kad vykdamas delinkventinio elgesio prevenciją prioritetinės veiklos sritys yra tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimas, darbuotojų, dirbančių su nepilnamečiais teisės pažeidėjais,

mokymas, prevencinio darbo tobulinimas bei visuomenės švietimas nepilnamečių justicijos klausimais. Visi už prevencinę veiklą atsakingi specialistai privalo vykdyti jiems priskirtas funkcijas, iš kurių svarbiausiomis laikomos konsultacinė, koordinacinė, įvertinimo, korekcinė, šviečiamoji, prevencinė ir vadybinė. Taip pat tyrimo duomenimis, pirmiausia reiktų teisingai nustatyti poreikius, pasirinkti veiklos metodus bei bendradarbiauti su kitomis institucijomis.

Dažniausiai mokyklų bendruomenės bendradarbiauja su mokinių šeimomis bei bendraamžiais, o patirties semiasi iš bendradarbiaujančių įstaigų specialistų, savo kolegų, soc. pedagogų, psichologų ir kt. profesionalų arba savarankiškai šviečiasi. Todėl galima teigti, kad tyrimo pradžioje kelta hipotezė iš dalies pasitvirtino, kadangi pedagogai maksimaliai neišnaudoja kvalifikacijos kėlimo galimybių, dirbant su delinkventinio elgesio paaugliais (retai dalyvauja kursuose, konferencijose, seminaruose ir daugumai jų niekada neteko stažuotis užsienyje). Apskritai, nepaisant vykdomos paauglių delinkventinio elgesio prevencinio darbo įvairovės, prevencijos vadybinės galimybės bendrojo lavinimo mokykloje nėra efektyviai įgyvendinamos, todėl galima teigti, kad hipotezė iš dalies pasitvirtino. Pastebimas nepakankamai aktyvus bendradarbiavimas su kitų institucijų specialistais, be to, susiduriama su svarbiomis problemomis (lėšų stoka, pačių mokinių pasyvumas ir neatitikimas tarp prevencinę veiklą reglamentuojančių dokumentų ir realybės), kurios užkerta kelią efektyviai vykdyti prevencinę veiklą bendrojo lavinimo mokykloje, o iš visų apklaustųjų tik trys nurodė turintys vadybinę kategoriją.

REKOMENDACIJOS

1. Pedagogams, kitiems bendrojo lavinimo mokykloje dirbantiems specialistams, suteikti daugiau informacijos apie paauglių delinkventinį elgesį, jo prevencijos galimybes bei prevencinių programų įvairovę organizuojant seminarus, kviečiant lektorius. Taip pat reikėtų skatinti savišvietą delinkventinio elgesio prevencijos klausimais.
2. Suteikti galimybę pedagogams, administracijos darbuotojams stažotis užsienyje, skatinti dažniau dalyvauti konferencijose, kursuose, seminaruose, po to sudaryti sąlygas skaityti pranešimus bei pasidalinti įgytomis žiniomis su savo kolegomis.
3. Skatinti pedagogus skaityti pranešimus konferencijose, seminaruose už ugdymo įstaigos ribų, taip pasidalinant savo patirtimi, problemomis, susijusiomis su delinkventinio elgesio pasireiškimu mokykloje.
4. Administracija turėtų įsteigti papildomą socialinio pedagogo etatą bendrojo lavinimo mokyklose.
5. Administracija turėtų įsteigti psichologo etatą visose bendrojo lavinimo mokyklose.
6. Būtina stiprinti bendradarbiavimą su kai kuriomis institucijomis, pvz., nevyriausybinėmis organizacijomis, žiniasklaida, savivaldybės koordinavimo grupėmis, sveikatos priežiūros įstaigomis.
7. Reikėtų daugiau dėmesio skirti su delinkventinio elgesio prevencija susijusių problemų sprendimui, t.y. skatinti aktyviau prevencinėje veikloje dalyvauti mokinius, jų tėvus, stengtis efektyviau paskirstyti lėšas, patiems mokyklos bendruomenės nariams įsitraukti į prevencinę veiklą reglamentuojančių dokumentų kūrimą, taip siekiant išvengti neatitikimų darbinėje praktikoje.

LITERATŪRA

1. Abromaitienė L. (2009). *Delinkventinio elgesio pedagogika*. Kaunas: Technologija.
2. Abromaitienė L. (2006). *Mokykla be agresijos*. [Žiūrėta 2011-01-20]. Prieiga per internetą:
<http://www.mkc.lt/dokumentas/mokymosi_medziaga/mokykla_be_agresijos.doc>.
3. Acus A. (2000). Deviantinis elgesys. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1-2.
4. Andreassen T. H., Armelius B-A (2007). *Cognitive-behavioral treatment for antisocial behavior in youth in residential treatment*. Sweden: University of Umea. [Žiūrėta 2012-01-20]. Prieiga per internetą:
<<http://www.sfi.dk/graphics/Campbell/reviews/6501%20CBT%20anti%20social%20residential%20Final.pdf>>.
5. Babachinaitė G., Čepas A., Dapšys A. ir kt. (1984). *Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas*. Vilnius: Mintis.
6. Bailey S., Pederson C., Lösel F., Vermieren R. (2007). Second Expert Paper: Antisocial Personality Disorder: *Children and adolescents mental illness and serious harm to others*. NHS National Programme on Forensic Mental Health Research and Development. [Žiūrėta 2012-02-16]. Prieiga per internetą:
<<http://www.liv.ac.uk/fmhweb/EP%20Anti%20social%20Personality%20Disorder%20Children.pdf>>.
7. Barvydienė V., Kasiulis J. (2003). *Vadovavimo psichologija*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
8. Becker Howard S. (1963). *Outsider: Studies in the Sociology of Deviance*. [Žiūrėta 2011-01-15]. Prieiga per internetą:
<http://www.google.com/books?hl=lt&lr=&id=3Vjsn0BQUOoC&oi=fnd&pg=PA1&dq=Outsider:+Studies+in+the+Sociology+of+Deviance&ots=yFgravQjs&sig=yMJ7dwbJg_8U3G24PVTqrAEtv_A#v=onepage&q&f=false>.
9. Bitinas, B. (2002). *Pedagoginės diagnostikos pagrindai*. Vilnius: VPU leidykla.
10. Braslauskienė R., Jonutytė I. (2005). *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijoje*. Mokomoji knyga. Klaipėda.
11. Cantor D., Crosse S. B. ir kt. (2000). *National Study of Delinquency Prevention in Schools*. [Žiūrėta 2012-01-30]. Prieiga per internetą:
<<http://www.gottfredson.com/Delinquency%20Prevention%20in%20Schools/c hap6.pdf>>.

12. *Children's rights in juvenile justice* (2007). General comment No. 10, United Nations. [Žiūrėta 2012-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.10.pdf>>.
13. Čepas A. (1986). *Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos bruožai*. Vilnius: Mintis.
14. Česnienė I., Bandzevičienė R. (2009). Jaunuolių pakartotinio nusikalstamo elgesio prognozė ir problemos. *Socialinis darbas. Mokslo darbai. Nr. 8 (1)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
15. Čiupaila R., Ozolas R., Paliokienė G., Dapšys A. ir kt. Vilniaus pedagoginis universitetas. Lietuvos demokratiškumo ugdymo kolegija. Vilniaus miesto savivaldybė. *Socialinis ugdymas II*. – Vilnius, 1999.
16. Dapkienė S. (2007). Deviantiškas vaikas – auka ar agresorius? *Socialinis ugdymas: vaiko ir šeimos teisių apsauga IV*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
17. DeGarmo D., Forgatch M. (2005). Early development of delinquency within divorced families. *Developmental science*. [Žiūrėta 2011-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.pmt.org/website.isii/pdfarticles/Early%20development%20of%20delinquency.pdf>>.
18. Didžiokienė A., Žemaitienė N. (2005). *Smurtą patiriančių rizikos grupės vaikų psichologinė savijauta*. [Žiūrėta 2011-09-25]. Prieiga per internetą: <<http://medicina.kmu.lt/0501/0501-091.pdf>>.
19. Dobryninas A., Poviliūnas A., Tureikytė D. ir kt. (2004). *Delinkventai Lietuvos mokyklose*. [Žiūrėta 2011-01-20]. Prieiga per internetą: <www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/AtaskaitaDelinkventai.doc>.
20. Giddens A. (2005). *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
21. Gilligan J. (2002). *Smurto prevencija*. Vilnius: Eugrimas.
22. Gottfredson G. D., Gottfredson D. C., Czeh E. R. (2000). *National Study of Delinquency Prevention in Schools*. [Žiūrėta 2012-01-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.gottfredson.com/Delinquency%20Prevention%20in%20Schools/chap2.pdf>>.
23. Ignatovičienė S., Žukauskienė R. (1999). *Rizikos grupės vaikai*. Metodinės rekomendacijos pedagogams. Vilnius: Leidybos centras.
24. *Individualus darbas su nusikalsti linkusiu vaiku* (2006). Metodinės rekomendacijos. Vilnius.
25. Indrašienė, V. (2004). *Socialinio ugdymo technologijos*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
26. Jovaiša L. (2001). *Edukologijos pradmenys*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

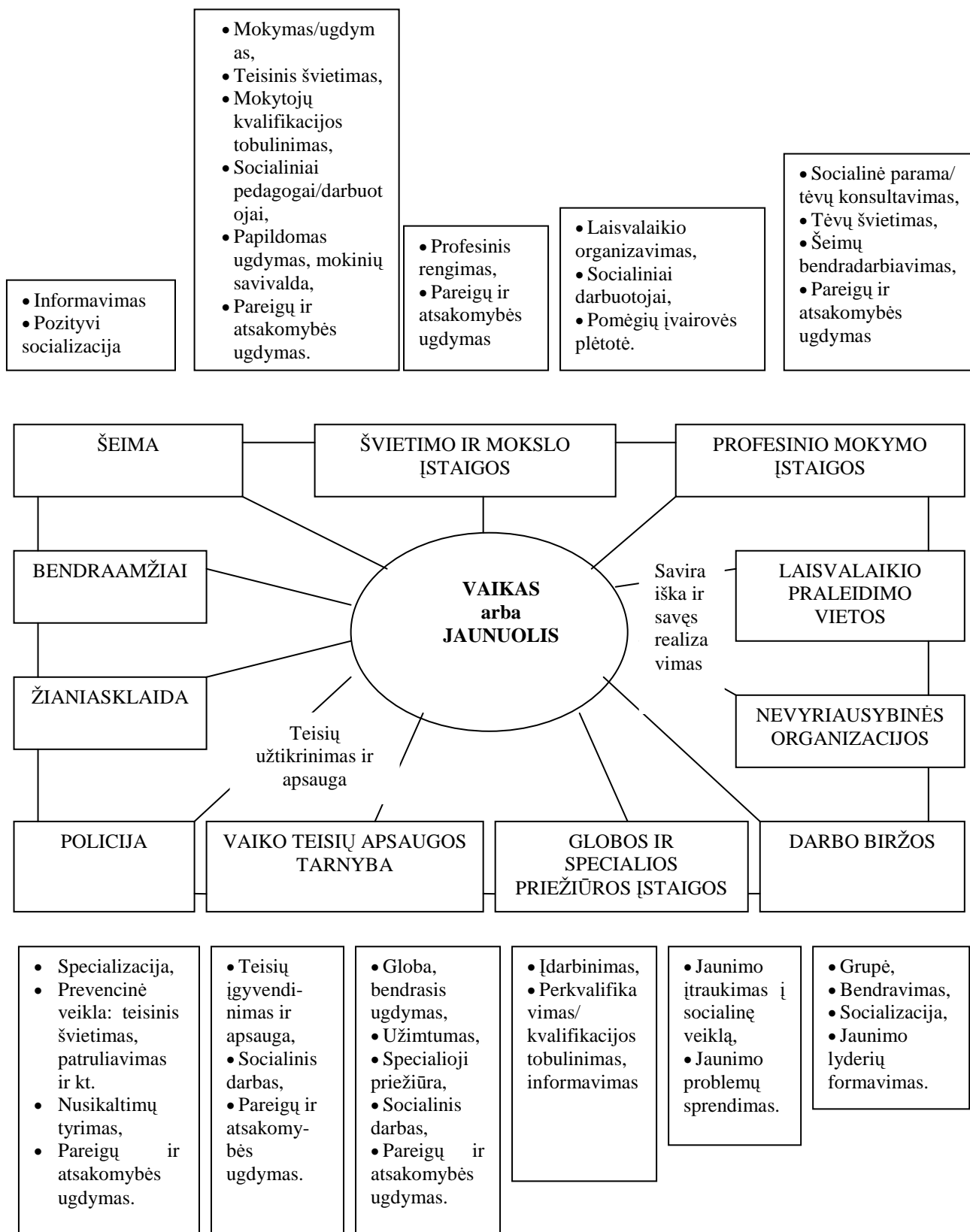
27. Jovaiša L. (2003). *Hodegetika*. Vilnius: Agora.
28. Jovaiša L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
29. Jungtinių tautų vaiko teisių konvencija (2000). Vilnius.
30. Juodeikienė S. (2004). Paauglių dorovinių vertybių fenomenologija šiandieninėje visuomenėje. *Socialinis ugdymas: socialinė pedagoginė teorija ir praktika III*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
31. Justickis V., Gečėnienė S., Čepas A. (2005). *Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodika*. [Žiūrėta 2011-11-20]. Prieiga per internetą:
 <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=nusikaltim%C5%B3%20prevencijos%20ir%20kontrol%C4%97s%20program%C5%B3%20ir%20priemoni%C5%B3%20veiksmingum%20vertinimo%20metodika.%20&source=web&cd=1&ved=0CCMQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.vrm.lt%2Ffileadmin%2FPadaliniu_failai%2FRysiu_su_visuomene_sk%2Fvisokie%2Fnusikslt-prewenc-vert-metodika.doc&ei=FeEuT7WVEcPL8QPB8umDDw&usg=AFQjCNG1DbsHwH2yHBGSd6btEeffJc53Sg&sig2=6bjNXm6iIuATs0Sy8GEk9w&cad=rja>.
32. *Juvenile delinquency* (2004). United Nations. [Žiūrėta 2012-01-20]. Prieiga per internetą:
 <www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/ch07.pdf>.
33. Korn Y. (2000). *Strategic directions in the prevention of youth crime*. [Žiūrėta 2012-01-30]. Prieiga per internetą:
 <http://www.aic.gov.au/crime_community/demographicgroup/youngpeople/~/_/media/conferences/juvenile/korn.ashx>.
34. Kučinskas V., Kučinskienė R. (2000). *Socialinis darbas švietimo sistemoje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
35. Kvieskienė G. (2000). *Socializacijos pedagogika*. Vilnius: Baltijos kopija.
36. Kvieskienė G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius.
37. Leliūgienė I. (2002). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
38. Loeber R., Farrington D. P., Petechuk D. (2003). *Child Delinquency: Early Intervention and Prevention*. JAV Teisingumo departamentas. [Žiūrėta 2012-01-25]. Prieiga per internetą: <<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojdp/186162.pdf>>.
39. *LR Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas* (2007). [Žiūrėta 2012-01-20]. Prieiga per internetą:
 <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=301806&p_query=Vaiko%20ir%20minimalios%20ir%20vidutin%C4%97s%20prie%C5%BEi%C5%ABros%20%C4%AFstatymas&p_tr2=2>.

40. Maslauskaitė A. (2008). *Mokslo tiriamojo darbo metodologiniai pagrindai*. [Žiūrėta 2011-12-01]. Prieiga per internetą: <http://www.lka.lt/EasyAdmin/sys/files/Metodologiniai_pagrindai.pdf>.
41. Merfeldaitė O. *Socialinės pedagoginės pagalbos institucijoje veiklos modeliavimas*. [Žiūrėta 2011-11-20]. Prieiga per internetą: <www.vaikogerove.lt/naujiena/38/>.
42. Misiukevičienė O., Putauskienė A. (2009) *Socialinio pedagogo darbo vadovas*. Praktinės metodinės rekomendacijos. Vilnius: Baltos lankos.
43. Morozova G., Minkevičiūtė J. (2008). *Prevenčinės veiklos organizavimo mokykloje vertinimas: mokinių požiūris*. [Žiūrėta 2012-02-25]. Prieiga per internetą: <http://www.su.lt/filemanager/download/6452/24_Minkeviciute%20Morozova.pdf>.
44. Myers D. G. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
45. Navaitis G. (1998). *Psichologinė parama vaikams*. Vilnius: Kronka.
46. *Nepilnamečių nusikalstamumas* (2001). Vilnius: Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra.
47. *Nepilnamečių nusikalstamumas 2004-2010 metais*. Statistikos departamentas. [Žiūrėta 2012-02-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/search/?query=nepilnameciu+nusikalsta&x=18&y=9>>.
48. *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2010 metais*. Statistikos departamentas. Pranešimas spaudai (2011). [Žiūrėta 2012-02-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=9170>>.
49. *Olweus patyčių prevencinės programos įgyvendinimas Lietuvoje*. [Žiūrėta 2012-02-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.bepatyciu.lt/lt/mokykloms/olweus-patyci-prevensins-programos-gyvendinimas-lietuvoje/>>.
50. Paulauskas R. (2009). Elgesio krizių prevencija ir intervencija JAV specialiojo ugdymo įstaigose. *Mokytojų ugdymas*, Nr. 13 (2), p. 133–146.
51. Paulauskas R. (2010). *Reflections on behavioral crises prevention and intervention in special education schools in the United States*. [Žiūrėta 2012-02-25]. Prieiga per internetą: <<http://jser.fzf.ukim.edu.mk/files/PDF%201-2%202011/69-85%20roland%20paulauskas.pdf>>.
52. Sakalauskas G. (2000). *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras.
53. Šalaševičiūtė, R. (2011). *Prevencinių projektų įgyvendinimas Lietuvos mokyklose*. Vilnius.
54. Šlapkauskas V. (2004). *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

55. Targamadžė V. (1999). *Bendrojo lavinimo mokykla: mokinių edukacinio stimuliavimo aspektas*. Kaunas: Technologija.
56. Umbrasienė, N., Narkauskaitė, L. (2010). Psichosocialiniai veiksniai, lemiantys vaikų rizikingą elgesį. *Visuomenės sveikata*, Nr. 3 (50), p. 24 – 29.
57. Uscila R. (2007). Vaikų viktimizacija Lietuvoje. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius. [Žiūrėta 2012-02-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/lit/pub/pub007/pub007.pdf>>.
58. *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. Situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos (2000). Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras.
59. *Vaikų teisės – kaip jas suvokia vaikai* (2011). Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras. [Žiūrėta 2012-02-25]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/rights-of-the-child_lt.pdf>.
60. Vaitkevičiūtė V. (2001). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas.
61. Valickas G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija.
62. Želvys R. (1999). *Švietimo vadyba ir kaita*. Vilnius: Garnelis.
63. Želvys R. (2001). *Švietimo vadybos pagrindai*. Vilnius: VU leidykla.
64. Želvys, R. (2003). *Švietimo organizacijų vadyba*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
65. Žukauskienė R. (2006). *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
66. Žukauskienė R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

PRIEDAI

2 pav. Nusikaltimų prevencijos kompleksiškasumas

ANKETA

Šiaulių universiteto edukologijos fakulteto, edukologijos studijų programos (specializacija – vaikų teisių apsaugos vadyba) magistrantė Dovilė Kleinauskaitė atlieka tyrimą, norėdama išsiaiškinti paauglių delinkventinio elgesio prevencijos vadybines galimybes bendrojo lavinimo mokykloje.

Tyrimo anketa yra anoniminė. Perskaitykite teiginį ir pažymėkite tik vieną Jums labiausiai priimtina atsakymo variantą. Jūsų atsakymai bus naudojami tik moksliniams tikslams.

Iš anksto dėkoju!

1. **Lytis (pabraukite):** Moteris Vyras
2. **Dabartinė Jūsų pedagoginė kvalifikacinė kategorija (įrašykite):**
3. **Dabartinė Jūsų vadybinė kategorija (pabraukite):** I II III Neturiu
4. **Jūsų nuomone delinkventinis elgesys tai:**

Teiginiai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Smurtas					
Alkoholio vartojimas					
Rūkymas					
Narkotikų, psichotropinių medžiagų vartojimas					
Narkotikų, psichotropinių medžiagų platinimas					
Necenzūrinių žodžių vartojimas					
Nemandagus elgesys su mokytojais (įžeidinėjimas, priešgyniavimas, melavimas ir pan.)					
Šiurkštus elgesys su kitais mokiniais (įžeidinėjimas, patyčios, trukdymas kitiems ir pan.)					
Nesimokymas (pamokų praleidinėjimas, namų darbų neatlikimas, tinginiavimas pamokoje ir pan.)					
Chuliganizmas					
Vagiliavimas					
Azartiniai lošimai					
Reketas					
Ginklo nešiojimas (peilis, lazda ir pan.)					
Kita (įrašykite)					

5. **Jūsų mokykloje pasitaikančios delinkventinio elgesio pasireišimo formos:**

Teiginiai	Niekada	Labai retai	Retai	Dažnai	Labai dažnai
Smurtas					
Alkoholio vartojimas					
Rūkymas					
Narkotikų, psichotropinių medžiagų vartojimas					
Narkotikų, psichotropinių medžiagų platinimas					
Necenzūrinių žodžių vartojimas					
Nemandagus elgesys su mokytojais (įžeidinėjimas, priešgyniavimas, melavimas ir pan.)					
Šiurkštus elgesys su kitais mokiniais (įžeidinėjimas, patyčios, trukdymas kitiems ir pan.)					
Nesimokymas (pamokų praleidinėjimas, namų darbų neatlikimas, tinginiavimas pamokoje ir pan.)					
Chuliganizmas					
Vagiliavimas					
Azartiniai lošimai					
Reketas					
Ginklo nešiojimas (peilis, lazda ir pan.)					

Kita (įrašykite)

6. Delinkventinį elgesį paauglystėje nulemia šie veiksniai:

Veiksniai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Paauglio asmeninės savybės					
Pernelyg menka savivertė					
Pernelyg aukštas savęs vertinimas					
Auklėjimo klaidos šeimoje					
Tėvų nesidomėjimas vaiko mokymusi					
Tėvų emigracija, palikus vaikus kitų asmenų priežiūrai					
Sunki ekonominė padėtis					
Paskatinimo ir bausmių sistemų disproporcija					
Atstūmimas ir izoliacija bendraamžių grupėje					
Delinkventinio elgesio draugų įtaka					
Siekis padėti draugui					
Pamokų praleidinėjimas					
Mokymosi motyvacijos stoka					
Neformaliojo ugdymo trūkumas					
Dažnas mokymo įstaigų keitimas					
Bloga mokyklos reputacija					
Nepakankama elgesio kontrolė					
Mokyklos feminizacija					
Neigiama atmosfera klasėje					
Stereotipinė mokytojų nuomonė apie delinkventinį elgesį					
Siekis pakeisti savo statusą mokykloje					
Pedagogų ir mokinių bendravimo problemos					
Visuomenės nuostatos, vertybės, požiūris					
Masinėse informacijos priemonėse demonstruojamas smurtas bei prievarta					
Netinkamas teisėsaugos institucijų darbas					
Netinkamas vaiko teisių apsaugos tarnybos darbas					
Kita (įrašykite)					

7. Jūsų mokykloje delinkventinius nusizengimus dažniausiai vykdo šių klasių paaugliai:

Klasės	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
6 klasė					
7 klasė					
8 klasė					
9 (1 gimnazijos) klasė					
10 (2 gimnazijos) klasė					
11 (3 gimnazijos) klasė					
12 (4 gimnazijos) klasė					
Kita (įrašykite)					

8. Jūsų nuomone, sprendžiant delinkventinio elgesio paaugliams iškilusius sunkumus mokykloje prioritetinės veiklos sritys yra šios:

Teiginiai	Visiškai nesvarbu	Nesvarbu	Abejoju	Svarbu	Labai svarbu
Prevencinio darbo tobulinimas					
Darbuotojų, dirbančių su nepilnamečiais teisės pažeidėjais, mokymas					
Tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimas					
Visuomenės švietimas nepilnamečių justicijos klausimais					
Resocializacijos programų sukūrimas ir įgyvendinimas					
Minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos sukūrimas ar tobulinimas					
Neigiamo požiūrio į nepilnamečius teisės pažeidėjus atsisakymas					
Kita (įrašykite)					

9. Jūsų nuomone svarbiausia veikla organizuojant delinkventinio elgesio prevenciją yra:

Teiginiai	Visiškai nesvarbu	Nesvarbu	Abejoju	Svarbu	Labai svarbu
Veiklos planų sudarymas					
Tikslų apibrėžimas					
Poreikių nustatymas					
Finansų planavimas					
Laukiamų rezultatų nustatymas					
Veiklos metodų parinkimas					
Veiklos planų pristatymas bendruomenei					
Tarpinstitucinis bendradarbiavimas					
Kvalifikacijos kėlimas					
Kita (įrašykite)					

10. Socialiniai partneriai, grupės ir institucijos, su kuriomis bendradarbiauja Jūsų mokykla, vykdant delinkventinio elgesio prevenciją:

Teiginiai	Niekada	Labai retai	Retai	Dažnai	Labai dažnai
Vaiko teisių apsaugos tarnyba					
Policija (nepilnamečių reikalų inspektoriai ir kt. pareigūnai)					
Švietimo skyrius					
Sveikatos priežiūros įstaigos					
Socialinės rūpybos skyriai					
Švietimo ir mokslo įstaigos					
Nevyriausybinių organizacijų					
Savivaldybės koordinavimo grupės					
Žiniasklaida					
Mokinių šeimos					
Bendraamžiai					
Kita (įrašykite)					

11. Jūsų mokykloje dirbantys bei iš kitų institucijų atvykstantys asmenys, kurie vykdo delinkventinio elgesio prevenciją:

Teiginiai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Mokyklos direktorius (-ė)					
Mokyklos direktoriaus (-ės) pavaduotojas (-a)					
Socialinis pedagogas (-ė)					
Psichologas (-ė)					
Klasės vadovas (-ė)					
Nepilnamečių reikalų policijos inspektorius					
Vaikų teisių apsaugos tarnybos atstovas					
Mokyklos taryba					
Mokytojų taryba					
Vaiko gerovės komisija					
Kita (įrašykite)					

12. Jūsų nuomone svarbiausios funkcijos, kurias turi atlikti už prevencinę veiklą mokykloje atsakingi specialistai:

Funkcijos	Visiškai nesvarbi	Nesvarbi	Abejoju	Svarbi	Labai svarbi
Įvertinimo (renka informaciją, analizuoja, daro išvadas)					
Konsultacinę (pataria, padeda, konsultuoja)					
Korekcinę (skatina, įgalina, padeda adaptuotis)					
Vadybinę (organizuoja, telkia, planuoja, priima sprendimus ir už juos atsako)					
Šviečiamąją (informuoja, aiškina)					
Koordinacinę (palaiko ryšius, siunčia (perduoda) informaciją)					
Prevencinę (numato neigiamus reiškinius, poelgius ir padeda jų išvengti)					
Teisinę (atstovauja vaiko interesams, gina juos)					
Socialinio ugdymo					
Įgalinimo (padeda orientuotis, judėti ir pan.)					
Inovacijų (naujovių taikymas)					
Tiriamąją (faktų atskleidimas, tyrimas, rekomendacijų rengimas)					
Profesinio kuravimo (pagalba kitam specialistui)					
Kita (įrašykite)					

13. Tobulinant darbą su delinkventinio elgesio paaugliais Jūs:

Teiginiai	Niekada	Labai retai	Retai	Dažnai	Labai dažnai
Dalyvaujate seminaruose					
Dalyvaujate konferencijose					
Dalyvaujate kursuose					
Patys skaitote pranešimus					
Stažujatės užsienyje					
Savarankiškai domitės, skaitote, ieškote informacijos					
Semiatės patirties iš bendradarbiaujančių įstaigų specialistų, savo kolegų, soc. pedagogų, psichologų ir kt.					
Kita (įrašykite)					

14. Jūsų nuomone, efektyviausi metodai, sprendžiant delinkventinių paauglių elgesio problemas yra:

Metodai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Pokalbiai įvairių mokomųjų dalykų pamokose					
Pokalbiai klasės valandėlių metu					
Individualūs pokalbiai su socialine pedagoge					
Pokalbiai su mokyklos direktoriumi (-e), direktoriaus (-ės) pavaduotojais					
Pokalbiai su mokinių tėvais					
Pokalbiai dalyvaujant policijos pareigūnams					
Lektorių kvietimas ir paskaitų skaitymas					
Susitikimai su žymiais žmonėmis					
Diskusijos, aptarimai					
Mokinių ir jų tėvų poreikių ir nuomonių tyrimai					
Kino filmų prevencine tema peržiūra, aptarimas					
Informaciniai standai, plakatai					
Piešinių konkursai					
Rašinių konkursai					
Išvykos, ekskursijos					
Sportinė veikla					
Mokytojų budėjimas pertraukų metu					
Kita (įrašykite)					

15. Jūsų nuomone, Vaiko gerovės komisijos svarbiausios funkcijos mokykloje yra šios:

Funkcijos	Visiškai nesvarbi	Nesvarbi	Abejoju	Svarbi	Labai svarbi
Prevencinė veikla					
Tiriamoji veikla					
Darbas su socialinės rizikos vaikais					
Konsultacinė veikla					
Motyvacijos skatinimas					
Mokinių pamokų lankomumo užtikrinimas					
Veiklos planų rengimas bei vykdymas					
Veiklos organizavimas, koordinavimas					
Netinkamo elgesio priežasčių šalinimas					
Bendradarbiavimas su kitomis institucijomis					
Situacijos analizė					
Mokinių saugumo užtikrinimas					
Informacijos sklaida					
Vaikų teisių užtikrinimas					
Žalingų įpročių prevencija					
Mokinių užimtumo organizavimas					
Prevenciniai renginiai, projektai					
Šviečiamoji veikla (seminarai, paskaitos)					
Kita (įrašykite)					

16. Siekiant užkirsti kelią neigiamų socialinių reiškinių atsiradimui bei efektyvinant prevencinį darbą Jūsų mokykloje vykdomos šios programos:

Programos pavadinimas	Neteko girdėti	Teko girdėti	Nevykdoma	Vykdoma iš dalies	Detaliai vykdoma
„Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa“					
„Paauglių socialinių įgūdžių ugdymo programa „Tiltai“					
„Konfliktai ir bendradarbiavimas (Vadovas po konfliktų valdymo labirinta)“					
„Prekybos žmonėmis pavojai ir prevencinė veikla mokykloje“					
„Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa“					
„Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus“					
„Kelionė į pasaką. Grupinių užsiėmimų vadovas“					
„Tolerancijos ugdymas mokykloje“					
„Vaiko ir žmogaus teisių mokymas (-is)“					
„Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa“					
„Olweus patyčių ir smurto prevencijos programa“					
Kita (įrašykite)					

17. Sprendžiant delinkventinio elgesio problemas, Jums iškylančios kliūtys:

Teiginiai	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Abejoju	Sutinku	Visiškai sutinku
Nuomonių skirtumai					
Informacijos stoka					
Lėšų stoka					
Kompetencijos stoka					
Mokyklos bendruomenės nenoras bendradarbiauti tarpusavyje					
Mokyklos bendruomenės nenoras bendradarbiauti su kitomis institucijomis					
Socialiniai partneriai nenori bendradarbiauti su mokykla					
Neatitikimas tarp prevencinę veiklą reglamentuojančių dokumentų ir realybės					
Mokyklos vadovams šio pobūdžio problemos atrodo nereikšmingos					
Pasyvus pedagogų, socialinių darbuotojų, psichologų dalyvavimas					
Pasyvus mokinių dalyvavimas					
Kita (įrašykite)					